

STRAF OG ANSVARLIGHED?

– en undersøgelse af magtudøvelse, modstand og myndiggørelse på én af Kriminalforsorgens institutioner

”Men der er også andre årsager til at være interesseret i disse etableringer [de totale institutioner]: i vort samfund står de som en slags drivhuse til at forandre mennesker i; hver og et af dem er et naturligt eksperiment over, hvad man kan gøre med personligheden.”

Erving Goffman (1967:18)

Speciale på Socialvidenskab, ISG, Roskilde Universitet, efterår 2009

Forfatter: Johannes Kjær Kristensen, jkjaerk@ruc.dk

Vejleder: Hanne Warming Nielsen

English abstract:

This thesis examines how the principle of responsibility formulated by the Danish Prison Service, Kriminalforsorgen, is implemented within the prison system. The principle of the Danish Prison Service states that convicts should be given a possibility to develop responsibility while serving time.

A theoretical perspective on the "analytics of power" is put to use on the practice of Pension Engelsborg, which is an institution working in the domain of the re-entry of convicts into society. The "analytics of power" applies Michel Foucault's and Erving Goffman's perspectives on power and resistance, respectively.

The thesis unfolds the concepts of discipline and resistance, as well as the couple concept of self-governance/self-management, to show the exercise of power in the institutional practice. Furthermore, a critical perspective is formulated on the basis of new sociological theories on the concept of empowerment.

The study applies the methodological techniques of participant observation and interview. It sets out from an action-oriented, critical and reflective scientific paradigm that emphasizes the scientific criteria of reliability, validity and transferability.

The study shows that three approaches are dominant in the institutional practice. The first is an approach that seeks to hold the inmates responsible toward norms of conduct. The second tries to hold the inmates responsible toward norms of parenthood. The third approach seeks to empower the prisoners by handing over influence to the inmates, and thereby giving them influence on the norms guiding the specific individual development that they want to engage in.

From the sociological perspective that has been adopted, it is concluded that the approach, which gives the prisoners an opportunity to express critique, and have influence on their everyday life in the prison, is the more acceptable one. The concept of "empowerment" is suggested to replace the concept of "responsibility" in the principles of the Danish Prison Service.

Dansk abstract:

Dette speciale undersøger, hvordan Kriminalforsorgens princip om ansvarlighed praktiseres indenfor fængselsvæsenet. Princippet fastslår, at indsatte under afsoning skal have mulighed for udvikling af ansvarlighed.

Der anlægges et magtanalytisk blik på udslningsfængslet Pension Engelsborgs praktisering af Kriminalforsorgens princip om ansvarlighed. Den magtanalytiske optik anvender Foucaults og Goffmans perspektiver på magtudøvelse og modstand. Specialet operationaliserer begreberne disciplin og modstand samt begrebsparret selvstyring/selvledelse for at kunne vise den magtudøvelse, som finder sted i den institutionelle praksis. Derudover anlægges et kritisk perspektiv på praksis på baggrund af nyere socialvidenskabelige teorier om myndiggørelse.

Undersøgelsen benytter sig primært af observation og sekundært af interview som metode. Den tager udgangspunkt i et handlingsorienteret, kritisk-refleksivt videnskabsteoretisk paradigme, der betoner begreberne pålidelighed, gyldighed og overførbarhed som væsentlige kriterier for videnskabelighed.

Undersøgelsen viser, at tre tilgange er dominerende i den institutionelle praksis. For det første en tilgang, som forsøger at ansvarliggøre de indsatte i forhold til normer for opførsel, for det andet en tilgang, som forsøger at ansvarliggøre de indsatte i forhold til normer for forældreskab. For det tredje finder en myndiggørende praksis sted, som giver de indsatte medindflydelse på, hvilke normer, der skal kendetegne de udviklingsmål, de ansvarliggøres overfor.

Ud fra det socialvidenskabelige perspektiv, der er anlagt, konkluderes det, at en magtudøvelse, der giver de indsatte mulighed for at ytre kritik og øve indflydelse på deres egen hverdag på pensionen, udgør den mest acceptable. Begrebet "ansvarlighed" foreslås udskiftet med begrebet "myndighed" i Kriminalforsorgens principprogram.

INDHOLDSFORTEGNELSE:

FORORD	5
1. PROBLEMFELT: ANSVARLIGHED SOM PRINCIP FOR STRAFFULDBYRDELSEN	6
2. VIDENSKABSTEORETISK UDGANGSPUNKT	9
2.1 DEN SAMFUNDSVIDENSKABELIGE FORSKERS ROLLE	9
2.1.1 TEKNOLOGEN	9
2.1.2 KRITIKEREN	9
2.1.3 KONSTRUKTIVISTEN	10
2.1.4 DEN HANDLINGSORIENTEREDE REFLEKTEREDE KRITIKER	10
2.2 VIDENSKABSTEORETISKE GRUNDANTAGELSER	11
2.2.1 ONTOLOGI	11
2.2.2 EPISTEMOLOGI	11
2.2.3 VIDENS KARAKTER	12
2.2.4 ERKENDELSESMÅL	12
3. TEORETISKE PERSPEKTIVER	13
3.1 FOUCAULTS MAGTANALYTIK	13
3.1.1 DISCIPLIN	14
3.1.2 SELVSTYRING	15
3.1.3 SELVLEDELSE	15
3.1.4 KRITIK AF FOUCAULT	16
3.2 GOFFMANS MODSTANDBEGREB	16
3.3 MYNDIGGØRELSE SOM NORMATIVT ANALYSEBEGREB	17
3.4 OPERATIONALISERING	19
3.4.1 DISCIPLIN	20
3.4.2 SELVSTYRING/SELVLEDELSE	20
3.4.3 MODSTAND	21
3.4.4 MYNDIGGØRELSE	21
4. METODISKE OVERVEJELSER	22
4.1 VALG AF METODER	22
4.1.1 DELTAGEROBSERVATION	22
4.1.2 INTERVIEW	25
4.2 KRITERIER FOR VIDENSKABELIGHED	26
4.2.1 PÅLIDELIGHED	27
4.2.2 GYLDIGHED	27
4.2.3 OVERFØRBARHED	27
5. ANALYSE	29
5.1 PENSION ENGELSBORG – EN MULIGHED FOR ALTERNATIV AFSONING	29
5.1.1 DE ANSATTE	29
5.1.2 DE INDSATTE	30
5.1.3 DET ALTERNATIVE FÆNGSEL	31
5.1.4 ÉN AF PEDELLERNE TAGER BLADET FRA MUNDEN	33
5.2 INDFLYTNINGSMØDE I FAMILIEHUSET	34
5.2.1 DILEMMAER I ETABLERINGEN AF SELVSTYRING	35
5.2.2 ET VANSKELIGT TEMA	37
5.2.3 ”PROFESSIONEL MISTILLID”	38
5.2.4 OPSUMMERING	39
5.3 BLOMSTERKASSEBYGNING MED JENS	40

5.3.1 MOTIVATION SOM VILKÅR	40
5.3.2 VILKÅR FOR DELTAGELSE	42
5.3.3 MINDST-MULIG-DELTAGELSE	43
5.3.4 ”SPASSERBUSSEN”	43
5.3.5 ”VEND-DIG-OG-GÅ”	45
5.3.6 OPSUMMERING	47
5.4 DØGNPERSONALETS FLEKSIBILITET	48
5.4.1 SÆRLIG FLEKSIBILITET	48
5.4.2 BEGRÆNSNING AF FLEKSIBILITET	49
5.4.3 DEN GODE INDSATTE	52
5.4.4 OPSUMMERING	53
5.5 MØDE MED JESPER	54
5.5.1 ANSVARLIGGØRELSENS MÅL	57
5.5.2 AFTALEBLADET	58
5.5.3 BEBOEROVERSIGTEN	58
5.5.4 UDTALELSEN	59
5.5.5 DEN INDIVIDUALISERENDE DISCIPLIN	60
5.5.6 GENSTANDEN FOR BEARBEJDNING	61
5.5.7 SELVSTYRINGENS ARGUMENTER FOR UNDERKASTELSE	61
5.5.8 SELVSTYRINGENS TELEOLOGI	62
5.5.9 DILEMMAER I ANSVARLIGGØRELSEN	63
5.5.10 OPSUMMERING	64
5.6 TUR TIL ZOO	65
5.6.1 MYNDIGGØRELSENS MULIGHED	66
5.6.2 IMØDEGÅELSE AF MODSTAND	67
5.6.3 OPSUMMERING	68
5.7 PÅ FISKETUR	70
5.7.1 UD TIL FISKESØEN	70
5.7.2 FISKESØEN TUR-RETUR	72
5.7.3 BETINGELSER FOR INDFLYDELSE	72
5.7.4 MYNDIGE HANDLINGER	73
5.7.5 UDFORDRINGER VED ETABLERINGEN AF MYNDIGGØRELSE	74
5.7.6 OPSUMMERING	75
5.8 ANALYTISK SAMMENFATNING	76
5.8.1 DISCIPLINENS FORM OG FUNKTION	76
5.8.2 SELVSTYRINGENS FORMER OG DILEMMAER	77
5.8.3 MODSTANDSSTRATEGIER	78
5.8.4 ANSVARLIGGØRELSE VS. MYNDIGGØRELSE	79
6. KONKLUSION	81
7. PERSPEKTIVERING	83
7.1 NYE TANKER	83
7.2 NYE HANDLEMULIGHEDER	84
7.3 NYE PERSPEKTIVER	84
7.4 NY FORSKNING	86
8. LITTERATURLISTE	87
9. BILAG	91
BILAG 1: KRIMINALFORSORGENS PRINCIPPROGRAM	91
BILAG 2: STRAFFULDBYRDELSSESLOVENS KAPITEL 13	93
BILAG 3: INTERVIEWGUIDE TIL INTERVIEW MED KAREN	94
BILAG 4: INTERVIEWGUIDE TIL INTERVIEW MED LOUISE	96
BILAG 5: INTERVIEWGUIDE TIL INTERVIEW MED INDSATTE I FAMILIEHUSET	98

Forord

Jeg vil gerne indlede specialet med at udtrykke en stor taknemmelighed overfor beboere og personale på Pension Engelsborg. Jeg vil først og fremmest takke de beboere og familier, som boede på pensionen i maj, juni og juli 2009. I fandt jer i, at jeg pludselig skulle være en del af jeres hverdag på pensionen. Tak fordi I lukkede mig ind i jeres dagligdag og liv på pensionen. Uden jeres åbenhed og villighed til at acceptere min tilstedeværelse var specialet ikke blevet til noget.

Jeg vil også gerne rette en stor tak til personalet på Pension Engelsborg. I har I gjort meget mere for mig, end jeg har kunnet forvente af jer. Jeg er meget taknemmelig for, at I gav mig lov til at kigge jer over skulderen i jeres arbejde. Det er modigt, og jeg håber, at specialet kan belønne det mod, I har vist. Jeg ved, at I gør en kæmpe indsats for de indsatte og deres familier. Det er et spændende, men ofte vanskeligt og krævende arbejde. Jeg har også på egen krop mærket, hvor udfordrende jeres arbejde med de indsatte kan være.

Det anlagte teoretiske perspektiv viser nogle andre aspekter af dagligdagen end dem, som normalt vil være mest iøjnefaldende. Specialet præsenterer et kritisk perspektiv, hvis formål er at bidrage til refleksion og nye tanker. Jeg håber, at det kan være en hjælp og inspiration til at håndtere udfordringer i arbejdet med beboerne og deres familier.

Til slut vil jeg sige tak til alle jer gode mennesker, som har været involveret i skriveprocessen på den ene eller anden måde. Tak til Marie Degnbol og Cecilie Glerup for kommentarer, diskussioner og skønne frokostpauser på Diamanten. Tak til Esther Rygaard Nielsen for inspirerende samtaler og gennemlæsning. Tak til Mattias Due Madsen, Jens Fogh og Brian Due for grundig og seriøs kritik i den sidste fase. Jeres hjælp har været uvurderlig.

Johannes Kjær Kristensen

1. Problemfelt: Ansvarlighed som princip for straffuldbyrdsen

Den siddende regerings retspolitiske dagsorden har været præget af skærpede straffe og senest en "fordobling af straffen for kriminalitet i forbindelse med bandeopgør", da "bandepakken" blev vedtaget d. 12. juni 2009¹. Der er bred politisk opbakning til skærpelserne². Bag disse politiske krav om skærpede straffe rejser et vigtigt spørgsmål sig: Hvad er formålet med at straffe? Hvad får det danske samfund ud af al den straf, det iværksætter?

Ifølge Kriminalforsorgen er straffesystemets officielle formål "at begrænse kriminaliteten"³. Men spørgsmålet er, om dette instrumentelle formål kan redegøre for alle straffens funktioner.

En lang sociologisk tradition har siden Emile Durkheim (1973) analyseret og forstået straf på baggrund af en afvisning af straffens instrumentelle formål som en dækkende forklaringsmodel. Hos Durkheim forstås straffens formål primært som det at genoprette loven, samfundets fælles værdier og dermed den kollektive bevidsthed (1973:167). I kraft af Durkheims forståelse kan man pege på, at den moralske orden i et samfund hviler på samfundets sociale sanktioner (Garland 1991:33).

Michel Foucault (2002) har ligeledes ydet et hovedbidrag til en sociologisk forståelse af straf. Han viser, hvordan straffens funktion i overgangen fra det 18. til det 19. århundrede ændrede sig fra at skulle reetablere suverænen, den krænkede magtinstans, til at skulle forbedre de kriminelle, og skabe produktive og lydige individer til gavn for det fremvoksende industrisamfund (Foucault 2002:43ff).

De sociologiske perspektiver viser, at straffen er et komplekst socialt fænomen, som tjener mange forskellige formål (Garland 1991). Straffen genetablerer magten, den hævner, den afskrækker, den forbedrer og den er redskab for etableringen af social kontrol.

I dette speciale vil jeg ud fra et sociologisk perspektiv undersøge straffens resocialiserende funktion. I Kriminalforsorgens Principprogram (se bilag 1) er resocialiseringsopgaven ligestillet med opgaven at udøve kontrol. Principprogrammet har som sit tredje punkt "princippet om ansvarlighed":

"Kriminalforsorgens virksomhed skal tilrettelægges således, at de dømte får mulighed for at udvikle ansvarlighed, selvspekt og selvtilid samt motiveres til at være aktive i bestræbelserne på at muliggøre et liv uden kriminalitet."(Kriminalforsorgen 1993)

¹ [http://www.justitsministeriet.dk/presse/nyhed-visning/?tx_ttnews\[tt_news\]=663&tx_ttnews\[backPid\]=2&cHash=3b467ce3f3](http://www.justitsministeriet.dk/presse/nyhed-visning/?tx_ttnews[tt_news]=663&tx_ttnews[backPid]=2&cHash=3b467ce3f3)

² <http://www.information.dk/184423>

³ <http://www.kriminalforsorgen.dk/>

Dette princip udgør efter min opfattelse kernen i Kriminalforsorgens resocialiserende indsats. Afsoningen skal give mulighed for udvikling af ”ansvarlighed, selvrespekt og selvtilid”. Det er det første af disse tre begreber, jeg vil fokusere på.

Kriminalforsorgen har ikke udfoldet betydningen af begrebet ’ansvarlighed’ yderligere. Men i ordets hverdagsproglige anvendelse forstås ’ansvarlighed’ som noget, man kan udvise eksempelvis overfor mennesker, naturen eller miljøet. At være ansvarlig indebærer, at man tager ansvar for noget eller nogen.

Normalt ville vi oversætte ’ansvar’ med det engelske begreb ’responsibility’, men ser man på ordets oprindelse, stammer det fra det fællesgermanske ’andsvar’, hvis oprindelige betydning er ’modsvaret’. Ordet er altså snarere i slægtskab med det engelske ord ’answer’. ’And-svar’ består af to led, hvor første led er et gammelt præfiks, som betyder imod, og er beslægtet med det græske præfiks ’anti’. Andet led i ordet betyder oprindeligt ’svar på beskyldning’ eller ’redegørelse for ens adfærd’ ifølge Politikens Nudansk Ordbog. Ansvar må altså forstås som et mod-svar i den forstand, at det er en reaktion på noget uden for én selv, der svares tilbage på. Det er et svar, der relaterer sig til en ekstern bedømmelse af egen adfærd. Ansvarlighed handler altså om måden, hvorpå man lever op til nogle forventninger, som stilles til én udefra.

Dette speciale undersøger, hvordan princippet om ansvarlighed praktiseres indenfor fængselsvæsenet i Danmark. Jeg har valgt at undersøge straffepraksis i et udslusningsfængsel, Pension Engelsborg, fordi institutionen beskrives som et sted, der fokuserer på princippet om ansvarlighed. Kriminalforsorgen skriver, at det er ”institutionens opgave at vejlede, rådgive og lære beboerne ansvarlighed over for sig selv og andre”⁴.

Der er lavet meget få undersøgelser i Danmark med fokus på Kriminalforsorgens pensioner⁵. Minke (2006) har undersøgt Pension Skejby, hvor dømte i udslusningsfasen bor sammen med studerende i en form for bofællesskab. Undersøgelsen består af en både kvalitativ og kvantitativ evaluering. Den kvantitative undersøgelse fokuserer på opholdets effekt på recidiv, mens den kvalitative del er en kort analyse af forholdene på pensionen. Derudover har Olsen & Hagemann (2001) lavet en bredere undersøgelse af alternative afsoningsformer, som ligeledes fokuserer på kvantificerbare effekter. Der er altså tilsyneladende en mangel på undersøgelser, der ikke tager afsæt i pensionsopholdets instrumentelle formål og effekt. Spørgsmålet om, hvordan Kriminalforsorgens princip om ansvarlighed praktiseres, er så vidt vides aldrig blevet undersøgt på et videnskabeligt grundlag.

Jeg har med udgangspunkt i kvalitative metoder anlagt et magtanalytisk blik på pensions praksis for at vise, hvordan forsøget på at udvikle de indsatte ansvarlighed også er udtryk for magtudøvelse. Magtudøvelsen vurderes i et normativt perspektiv, hvor en socialvidenskabe-

⁴ <http://www.kriminalforsorgen.dk/>

⁵ Til gengæld findes der efterhånden en del videnskabelig litteratur på dansk med relation til det bredere emne ’resocialisering’. De væsentligste bidrag er i mine øjne Greve et al. (2001), Vestergaard (2005) og Ryberg et al. (2009).

lig formulering af myndiggørelsesbegrebet udgør det centrale element. Det gør det muligt at introducere spørgsmålet om, hvilke former for magtudøvelse, der i et etisk perspektiv er acceptable indenfor rammerne af straffesystemet.

Min problemformulering lyder: *Hvordan praktiseres Kriminalforsorgens princip om ansvarlighed på Pension Engelsborg? Medvirker den institutionelle praksis til de indsattes myndiggørelse?*

2. Videnskabsteoretisk udgangspunkt

Jeg vil indlede besvarelsen af min problemformulering med en præsentation af mit videnskabsteoretiske udgangspunkt. Først vil jeg præcisere den forståelse af den samfundsvidenskabelige forskers rolle, jeg går til spørgsmålet med, for derefter at præsentere mine videnskabsteoretiske grundantagelser. Disse overvejelser kan være med til at give specialet en vis gennemsigtighed, og gør det muligt at kritisere og udfordre de grundlæggende antagelser, som specialet bygger på. Samtidig giver det mulighed for at se de forudsætninger, som gør sig gældende i forhold til de teoretiske og metodiske valg, jeg har truffet.

2.1 Den samfundsvidenskabelige forskers rolle

Min forståelse af den samfundsvidenskabelige forskers rolle trækker på elementer fra tre forskellige tilgange til videnskabelige problemstillinger. Disse tilgange er nært sammenknyttet med bestemte forståelser af forskerens rolle i undersøgelsen såvel som i samfundet, og trækker på bestemte videnskabsteoretiske forudsætninger.

2.1.1 Teknologen

For det første kan man behandle en socialvidenskabelig problemstilling ud fra et *cost-benefit* perspektiv. Fra denne position undersøger man, hvordan man mest effektivt kan opnå eller skabe bestemte sociale effekter eller resultater. I denne forståelse er den socialvidenskabelige forsker først og fremmest en *social teknolog*, der kan analysere det sociale fra et neutralt og værdifrit udgangspunkt. Et eksempel på et værk, der inden for denne undersøgelses genstandsfelt bærer denne forståelse med sig, er Lipton et al. (1975), som på baggrund af *cost-benefit*-analyser undersøger effektiviteten af "*correctional treatment*".

2.1.2 Kritikerens

For det andet kan man behandle socialvidenskabelige problemstillinger ud fra en kritisk tilgang, der betragter forskeren som skeptisk undersøger af aktuelle udviklinger, som pågår i de sociale, politiske og kulturelle domæner. Ved at undersøge de felter af virkeligheden, hvor bestemte "uretsfølelser", "krænkelser" eller "sociale patologier" opstår, påpeger forskeren den bagside, som de vestlige samfunds rationalisering og udviklingstrang fører med sig (jf. Honneth 2003; Willig & Østergaard 2005). På dansk grund er Willig & Østergaard (2005) og Willig (2009) eksempler på denne position, som med udgangspunkt i Kritisk Teori behandler socialvidenskabelige problemstillinger fra et normativt perspektiv.

2.1.3 Konstruktivisten

Socialvidenskabelige problemstillinger kan derudover behandles ud fra en position, som betoner anvendelsen af begreber som "diskurs" (Dyrberg, Hansen & Torfing 2000) og taler om en "sproglig vending" indenfor samfundsvidenskaberne (Stormhøj 2006). Ofte anvendes den brede betegnelse "konstruktivisme", selvom den ikke yder retfærdighed overfor alle teoretiske nuancer. Positionen ønsker ofte at "dekonstruere" bestemte forståelser af, hvordan virkeligheden opfattes. Ofte er målet, at ville vise eller forklare at bestemte "konstruktioner af virkeligheden" gør sig gældende i det sociale, og at disse potentielt kan være anderledes. De strukturer, som vi tror eksisterer med nødvendighed, gør det nødvendigvis ikke. Som eksempler på denne position vil jeg nævne Stormhøjs undersøgelse af heteronormativitet (2002) og Åkerstrøm Andersens undersøgelse af "borgerens kontraktliggørelse" (2003).

2.1.4 Den handlingsorienterede reflekterede kritiker

Min forståelse af den samfundsvidenskabelige forskers rolle trækker på elementer af hver af de tre ovenstående tilgange. Forskeren må være en reflekteret kritiker, som retter sin produktion af viden mod konkrete handlinger.

For det første er min tilgang kendetegnet ved *refleksion*. Det er en position, der bygger på en reflektiv forståelse af det sociale foranderlige, men ikke arbitrære, karakter. Denne erkendelse bygger på et konstruktivistisk informeret paradigme. Forskeren må undersøge, hvordan det er muligt at tænke socialiteten anderledes (Foucault 2004:20-21).

For det andet indebærer min forståelse af forskeren som *kritiker*, at det undersøgende subjekt antager et kritisk perspektiv på det sociale organisering, som samtidig indbefatter et selvkritisk blik på forskerens egen rolle og forudsætninger. Det er et sådant blik som særligt Pierre Bourdieu & Loïc Wacquant (2009) er eksponenter for. Perspektivet indebærer, at forskeren ikke bare er klar over egen normativitet, men tør bringe den i spil og tydeliggøre denne i undersøgelsen (jf. Bourdieu 2003). Det skal ikke ske for at udhule kritikken og få den til at forstumme, men for at kritikken kan komme til orde på bredest og bedst mulige grundlag. Det kritiske perspektiv på det sociale trækker ligeledes på erkendelser fra Kritisk Teori. Med denne tradition bliver det muligt at opstille et normativt ideal for de velfærdsstatslige institutioners funktionsmåde (Honneth 2003; Willig 2003).

For at undgå at kritikken fuldstændiggør sig selv, mener jeg, at den reflekterede normative kritik må være rettet mod konkrete *handling*. Denne handlingsorientering betyder ikke, at forskningen skal nyttiggøre sig for magten, men at videnskabelige undersøgelser skal bidrage til alternative løsninger på sociale problemer, og udfordre de problemforståelser og løsningsmodeller, som er kommet til at virke selvfølgelige. Handlingsorienteringen kommer til udtryk i en forståelse af forskeren, som én der begynder at spørge: Hvilke konstruktioner af den sociale virkelighed kunne være hensigtsmæssige og acceptable?

En sådan handlingsorienteret, kritisk og reflekteret position er mit udgangspunkt for en undersøgelse af straffuldbyrdelsespraksis. Ved at undersøge hvordan indsatte gives mulighed for at udvikle ansvarlighed ud fra et magtudøvelsesperspektiv, bliver det muligt på kritisk reflekteret grundlag at afdække mulighederne for at udfordre de principper, som i dag gælder for straffepraksis. Målet er ikke at kritisere straf på et generelt niveau som et middel til at udøve social kontrol, men at undersøge om og hvordan udvikling af ansvarlighed kan anvendes som et element i en mere acceptabel og hensigtsmæssig konstruktion af straffens fuldbyrdelse.

2.2 Videnskabsteoretiske grundantagelser

Den handlingsorienterede, kritisk-refleksive tilgang til socialvidenskabelige problemer, jeg har præsenteret, bygger på en række antagelser om, hvordan den sociale "virkelighed" er til, og om hvordan man som forsker kan opnå viden om det sociale. Jeg vil præsentere disse antagelser om ontologi, epistemologi, viden og erkendelsesmål for at gøre det tydeligt, hvilke grundlæggende forestillinger undersøgelsen bygger på.

2.2.1 Ontologi

Den kritisk reflekterede position tager udgangspunkt i *historisk realisme*. Det sociale har sedimenteret sig i strukturer, som må anses for at være virkelige eller i hvert fald have virkelige effekter: "For all practical purposes the structures are real, a virtual or historical reality" (Guba & Lincoln 1994:110). Den sociale virkelighed må betragtes som en objektiveret (reificeret) virkelighed, som er blevet til gennem sociale processer og interaktion, sådan som Berger og Luckmann (1966) viser det. Den virkelighed, som møder os, er formet af sociale, politiske, kulturelle, etniske og religiøse strukturer, som har krystalliseret sig over tid (Guba & Lincoln 1994:109).

2.2.2 Epistemologi

Epistemologisk betoner den kritisk-refleksive position, at fakta og viden er medieret af værdier, fordi forsker og undersøgelsesobjekt er interaktivt sammenknyttet (Guba & Lincoln 1994:110). Forskerens værdier vil uundgåeligt øve indflydelse på undersøgelsen, uden at disse dog har en fuldstændigt determinerende rolle. Epistemologi og ontologi kan ikke skarpt skilles ad, fordi det undersøgende subjekt ikke kan have en "objektiv" adgang til undersøgelsesobjektet. Modsat er skellet mellem disse to heller ikke ophævet som i en radikal konstruktivistisk position. Jeg finder, at det giver mening at opretholde en skelnen mellem undersøgelsesobjekt og undersøger, selvom dette forhold er mere komplekst end positivistisk inspirerede paradigmer har antaget. Når den sociale virkelighed er genstandsfelt, må den, som ønsker at opnå viden om det sociale, være sig bevidst at det sociale hele tiden skabes og opretholdes gennem den interaktion, som

forskeren uundgåeligt også selv vil være en del af. Det er i min forståelse undersøgerens opgave at analysere den objektiverede virkelighed, som hele tiden bliver produceret og reproduceret gennem menneskelig interaktion (jf. Järvinen & Mik-Meyer 2005:105).

2.2.3 Videns karakter

Viden produceres altid fra et bestemt perspektiv, og må ses i relation til det udgangspunkt det produceres fra. Viden er perspektivisk, men ikke alle perspektiver er efter min opfattelse lige gode. Derfor må den videnskabelige produktion af viden altid være til diskussion. Videnskabelig viden bør kunne diskuteres fra et etisk perspektiv. Viden kan og vil blive anvendt til styring, ordning, effektivisering og udnyttelse (jf. Foucault 2002; 2008), men fra mit perspektiv har viden ligeledes potentialet for at blive anvendt til at sætte mennesker fri af de strukturer og barrierer, som lægger bånd på deres udfoldelse og selvrealisering (jf. Adorno 2000; Honneth 2003).

2.2.4 Erkendelsesmål

Målet med vidensproduktion indenfor et kritisk-refleksivt paradigme er at kunne kritisere og i sidste instans forandre de sociale, politiske og økonomiske strukturer, som begrænser, udnytter og fastholder mennesker i bestemte positioner (jf. Guba & Lincoln 1994:113). Forskeren må være advokat og stemme for de individer eller grupper, som ellers ikke bliver hørt eller gjort til subjekter med evne for handlekraft. Gennem nuanceret og lyttende kritik, må forskeren sammen med de grupper eller individer, som er genstand for undersøgelse, finde frem til mulighederne for hensigtsmæssige forandringer og ligeledes afdække betingelserne for at en sådan forandring kan finde sted.

3. Teoretiske perspektiver

For at kunne vise, hvordan princippet om ansvarlighed praktiseres på Pension Engelsborg, har jeg valgt anlægge et magtanalytisk blik på den institutionelle praksis. Det magtanalytiske blik gør det muligt at synliggøre den magtudøvelse, der er i spil i forholdet mellem personale og beboere, når ansvarlighed søges etableret. Mit udgangspunkt er, at forsøg på at ansvarliggøre må forstås som forsøg på at styre og "magte" de indsatte.

Magtanalytikken tager udgangspunkt i Foucaults magtteknologiske begreber og Goffmans modstandsbebegreb. Derudover vil jeg anlægge et kritisk perspektiv på straffuldbyrdelsen på baggrund af socialvidenskabelige perspektiver på myndiggørelsesbegrebet. Med udgangspunkt i de teoretiske perspektiver vil jeg operationalisere fire analytiske begreber, som er styrende for den empiriske undersøgelse.

I formuleringen af min analytiske strategi er jeg først og fremmest inspireret af Foucault. Han er optaget af magtens udøvelse, og det er i kraft af dette, at hans begreber er relevante. Foucaults teoretiske perspektiv handler primært om at afdække det tilsyneladende naturlige som noget, der er skabt og har en historie. Han synliggør magten i det, der ikke normalt anses for at være gennemsyret af magt. Perspektivet implicerer ikke, at magt pr. definition repræsenterer noget dårligt, men snarere at den ikke umiddelbart synlige magtudøvelse kan være potentielt farlig. Foucault ekspliciterer aldrig et normativt standpunkt i sit videnskabelige arbejde. Hans udgangspunkt er, at det ikke er videnskabens opgave at udtale sig om, hvad der er godt og dårligt.

I mit perspektiv udgør manglen på normativitet hos Foucault et problem. Hvis Foucaults "tekniske" afdækning af magtens former ikke blot skal blive et redskab for styring, mener jeg, at det er afgørende at bedømme magtudøvelsen fra et etisk perspektiv. De socialvidenskabelige perspektiver på begrebet myndiggørelse er inddraget for at udgøre et grundlag for min normativitet.

På det analytiske plan mener jeg ligeledes, at Foucaults perspektiver må suppleres. Foucaults konstatering af, at "hvor der er magt er der modstand" (1994:101), bliver ikke fulgt op af en teoretisk konceptualisering, som gør det muligt at analysere modmagten. Derfor har jeg fundet det nødvendigt at supplere Foucaults perspektiver med Goffmans analyser af modstand inden for rammerne af totalinstitutionen (1967).

3.1 Foucaults magtanalytik

Foucaults analyser er drevet af en bestemt magtanalytik, hvor magten ikke opfattes som en egenskab, man kan besidde, men som noget, der udøves gennem "manøvrer, taktikker, teknikker og funktionsmåder" (Foucault 2002:41). Det, Foucault har blik for, er den "strategi", som an-

vendelsen af bestemte teknikker og manøvrer er udtryk for. Samtidig viser han, hvordan magt og viden indgår i et intimt forhold til hinanden, som betyder, "at magt og viden medfører hinanden direkte". Hvor der er "magtrelationer", sker der også en "korrelativ konstituering af et vidensområde" (2002:42). Ligeledes findes der ikke viden, som ikke samtidig forudsætter og konstituerer magtrelationer. Ved at etablere bestemte "sandheder" om individet, underlægges det magtens virkninger. Individet gøres til objekt for en viden, som subjektiverer og former det. Dette perspektiv på forholdet mellem magt og viden vil jeg anvende til en konceptualisering af, hvordan motivation kan tilvejebringes.

Jeg vil tage udgangspunkt i Foucaults forståelse af begreberne disciplin, selvstyring og selvledelse. Den brug, jeg gør af Foucaults begreber, flugter ikke nødvendigvis med Foucaults projekt og ambitioner. Hvor Foucault anvender sine begreber til en makroorienteret karakteristik af det moderne, gennemrationaliserede samfund og dets skabelse af individer, anvender jeg hans begreber til at analysere den magtudøvelse, der foregår på én institution, på mikroniveau. Det er altså ikke Foucaults overordnede perspektiv på det moderne samfund, der anvendes på en enkelt institution, men hans magtanalytiske begreber, som operationaliseres til analytisk brug.

3.1.1 Disciplin

Den disciplinære form for magtudøvelse sigter på at "ordne den menneskelige mangfoldighed" (Foucault 2002:235), gennem en række teknikker, som overvåger, opøver, korrigerer og normaliserer på en måde, som skaber lydige og føjelige individer.

Disciplinen fungerer for det første ved, at kroppen ikke behandles en gros, massevis, men i detaljen. For det andet ved at den tvang, som udøves, rettes mod kroppens kræfter, dens bevægelers effektivitet og bevægelsernes interne organisation. For det tredje ved at intensivere overvågningen, så den dækker både tid, rum og bevægelser (Foucault 2002:153). Resultatet er en disciplin, som kommer til at udgøre en generel beherskelsesform, der virker gennem 4 hovedteknikker: "den konstruerer skemaer, den foreskriver manøvrer, den pålægger øvelser, endelig tilrettelægger den "taktikker" med henblik på kræfternes sammensætning" (Foucault 2002:183).

Et væsentligt element i disciplinens skabelse af føjelige individer, udgøres af en bestemt form for overvågning, som Jeremy Bentham's panoptikon er skabelon for (Foucault 2002:222). I den panoptiske model ser Foucault en magtudøvelse over kroppen, som sigter på en internaliseret kontrol (2002:220). Denne selvkontrollerede krop kommer til stede ved, at der øves indflydelse på "sjælen", som efterfølgende dirigerer kroppens adfærd (Garland 1991:137). Disciplinens udbredelse fører til, at *normens* betydning øges. Disciplinen etablerer en "understrafferet" i form af "mikrostraffe", som kontrollerer det rum, som lovene lader stå åbent (Foucault

2002:194). Understrafferetten består i et belønnings- og straffesystem, som har til formål at virke korrigerende.

Ifølge Foucault får disciplinen en normaliserende funktion i kraft af dens styrkelse af normen (2002:199). Den normaliserende magt administreres af "normalitetsdommerne", professorer, læger, lærere og socialarbejdere, der sørger for, "at det normative almengyldighed hersker" (2002:325-326).

3.1.2 Selvstyring

Begrebet selvstyring betegner i min anvendelse den teknik til udøvelse af magt, som ikke kun former individets handlerum, men også søger at forme individets selvforhold, for derved at gøre individet i stand til at styre sig selv efter de gældende normer (jf. Fahnøe 2006:8).

Foucaults studie af *gouvernementalitet*⁶ (2008) bringer ham til at se magtudøvelse som "conduire des conduites" (Gordon 1991:2), som på dansk kan oversættes til 'førsel af opførsel' eller 'styring af selvstyring'. "Conduite" refererer ifølge Foucault til to ting. For det første er det den handling, der består i at føre eller lede, og for det andet den måde, "man opfører sig på" (2008:206).

Selvstyring skal forstås som en styringsteknik, der knytter sig til en pastoral form for magt, som bruger hyrden og hans ledelse af fårene som sin centrale metafor. Den pastorale magt betjener sig af bekendelsen som sin primære underkastelsessteknik (Foucault 2008:193ff).

3.1.3 Selvledelse

Begrebet selvledelse betegner den særlige form for magtudøvelse, hvor individet leder sig selv. I *Brugen af nydelserne* (2004) analyserer Foucault, hvordan individer gør sig selv til moralske subjekter gennem en selvbestemt ledelse af deres egen opførsel. Selvledelsen benytter sig af selvteknologier, som er viden om teknikker, der tillader individet at påvirke dets egen krop, tanker og opførsel med det formål at modificere og transformere sig (Foucault 1997:177).

For at differentiere selvstyring fra selvledelse mener jeg, at det er nyttigt at indføre en begrebslig skelnen mellem fremmedbestemt *subjektivering* og selvbestemt *subjektivation* (jf. Borch 2005:21). For det første kan man være subjekt for andres kontrol, det vil sige underkastet en ekstern kontrol (fremmedbestemt subjektivering), for eksempel når man som elev eksamineres af en lærer. For det andet kan man underkaste sig selv en ledelse (selvbestemt subjektiva-

⁶ *Gouvernementalitet* er en af Foucault konstrueret term, som udgør en sammentrækning af *gouvernement* og *rationalitet*, hvor *rationalitet* ikke skal forstås som fornuft, men som overvejelser over, hvordan magten skal og kan udøves og retfærdiggøres (jf. Borch 2005:19). Oprindeligt betegner begrebet hos Foucault det magtregime, der vandt indpas i 1700-tallet, "hvis primære sigte er befolkningen, hvis vigtigste vidensform er den politisk økonomi, og hvis væsentligste tekniske redskab er sikkerhedsforanstaltningerne" (2008:116). Men senere i forfatterskabet betegner ordet ikke blot et konkret magtregime og dets regeringspraksisser, men også "den måde, hvorpå man leder ledelsen af menneskene" (jf. Senellart 2008:429).

tion), for eksempel når man underlægger sig en diæt eller et træningsprogram. I min anvendelse af Foucaults termer indebærer begrebet *selvstyring* en fremmedbestemt subjektivering, mens begrebet *selvledelse* indebærer en selvbestemt subjektivering. Det er vigtigt at understrege, at begge former for underkastelse er udtryk for magtudøvelse. Den selvbestemte subjektivering indebærer blot, at magten udøves *gennem* individet.

Ved at anvende et kombineret fokus på disciplin, selvstyring og selvledelse kan analysen udgøre en magtanalytisk undersøgelse af straffepraksis. Det er en analyse, som både kan indfange den magtudøvelse, som finder sted via fremmedbestemt subjektivering og selvbestemt subjektivering.

3.1.4 Kritik af Foucault

Foucaults værker har uomtvisteligt haft en stor indflydelse på, hvordan straffen forstås og analyseres indenfor sociologien og samfundsvidenskaberne mere generelt. Men hans analyser har også givet anledning til forskellige kritikker, hvoraf den vigtigste går på, at Foucault overdriver magtudøvelsens og kontrollens rolle i straffens sociale funktion.

Overvågning og straf (2002) er blevet forstået som et værk, der tegner et dystert billede af det moderne menneske, som en skabning, der er konstrueret og determineret af et altomfattende net af magtrelationer (jf. Raffnsøe et al. 2008:215). Garland peger på, at magtens virkning på individerne af Foucault bliver analyseret som en proces, der ikke levner det underkastede subjekt nogen mulighed for at trække på alternative magtkilder og yde modstand mod straffeinstitutionens magtudøvelse (1991:173).

Uanset om denne måde at fremstille individernes underkastelse på er intenderet eller ej, synes det oplagt, at Foucaults perspektiv på dette punkt skal suppleres med andre perspektiver, der viser, hvordan individerne reagerer på og yder modstand mod den magtudøvelse, de udsættes for. Goffmans beskrivelser af individernes reaktion på totalinstitutionen (1967), kan udgøre et sådant supplement. Her viser han, hvordan individet definerer sig selv – ikke udelukkende i konformitet med det institutionelle pres - men i en spænding med dette⁷.

3.2 Goffmans modstandsbegreb

Jeg vil anvende Goffmans (1967) begreb om modstand, som betegner de strategier, som "den totale institutions" medlemmer (patienter, klienter eller indsatte) yder mod den identitet, deres institution tildeler dem. Den totale institution er kendetegnet ved at administrere en indelukket tilværelse, som omfatter alle dele af individets liv, og som afskærer den enkelte fra samfundet udenfor (1967:9). Det traditionelle lukkede fængsel må opfattes som en total institution, mens

⁷ Goffman peger på følgende: "Vi vil altid finde, at den enkelte med alle midler søger at bevare en vis afstand – et rimeligt albuerum – mellem sig selv og det, som andre mener han burde identificere sig med." (1967:234).

pensionen udgør et grænsetilfælde, der administrerer langt størstedelen af den indsattes liv, men giver mulighed for individets administration af afmålte portioner af frihed.

Goffman peger på, at der i totale institutioner findes officielle forventninger om, hvad deltageren skylder sin institution. Dette indebærer samtidig "en vidtfavnende mening om, hvordan individets karakter må være for at passe til disse krav." (1967:223). Men der vil også altid findes modsætninger til disse forventninger til opførelse og identitet. Deltagerne vil altid på en vis måde undslå sig for at godtage det officielle syn på, hvad de bør yde organisationen (1967:223).

De strategier, som de indsatte eller klienterne tager i anvendelse for at undslå sig, betegner Goffman som "sekundære tilpasninger". De defineres som arrangementer som benytter ikke-autoriserede midler eller opnår ikke-autoriserede mål (1967:139). Sekundære tilpasninger udgør altså modstandsstrategier, som på alternativ vis omgår den "primære tilpasning", som institutionen forventer eller forlanger.

Ved at anvende sekundære tilpasninger modificerer individerne organisationens antagelser om, hvad han bør og ikke bør *gøre*, og dermed også hvad han bør og ikke bør *være*. Sekundære tilpasningsformer giver individet muligheder for at lægge afstand til den rolle og den personlighed, som institutionen tillægger ham (1967:139).

Ifølge Goffman demonstrerer de sekundære tilpasninger, at det udøvende individ har "et vist mål af personlighed og personlig kontrol, som ligger uden for organisationens rækkevidde" (1967:231). Modstanden udgør altså "en selvopholdelsens afvisning af dem, der afviser en" (1967:231), og kategoriserer én som gal, afvigende eller kriminel.

Modstandsbegrebet drejer sig ikke så meget om adfærd, som er eller ikke er i overensstemmelse med den handlingernes disciplin, som forlanges indenfor rammerne af den totale institution, men snarere om den "åndelige udvandring", som kan finde sted under handlingernes overflade (1967:138). Man kan som klient eller indsat indtage en ganske speciel holdning overfor den institutionelle autoritet. Den består af stivhed, værdighed og kulde i en særlig blanding, der ikke virker tilstrækkeligt fornærmende til at fremkalde øjeblikkelig afstraffelse, men alligevel giver udtryk for, at man er "sin egen herre." (1967:233). Fra Goffmans undersøgelse af "sekundære tilpasninger", vil jeg anvende begrebet "modstand" for at anskueliggøre den modmagt, de indsatte udøver på pensionen.

3.3 Myndiggørelse som normativt analysebegreb

Begrebet 'myndiggørelse' eller 'empowerment'⁸ er blevet anvendt som et grundbegreb i neoliberalistisk tænkning. I denne forståelse er myndiggørelse synonym med øget brugerstyring, som i en liberal model kan ses som et redskab til udvikling af en mere effektiv efterspørgselsstyring

⁸ I dette afsnit anvender jeg begreberne 'empowerment' og 'myndiggørelse' som synonyme. I resten af specialet anvender jeg kun begrebet 'myndiggørelse' ud fra et sprogligt hensyn.

(jf. Askheim 2001:14). Indenfor en neoliberal styringstænkning anvendes empowermentbegrebet eksempelvis om privatisering af offentlig service og tilbagerulning af kollektive velfærdsordninger (Andersen et al. 2003:17).

Jeg ønsker at anvende en radikalt anderledes forståelse af myndiggørelsesbegrebet, som trækker på en nyere socialvidenskabelig tradition, som beskæftiger sig med begreberne empowerment og myndiggørelse (Faureholm 1999; Askheim 2001; Andersen et. al 2003; Andersen 2005; Willig 2009). Min anvendelse af myndiggørelsesbegrebet er udtryk for en stillingtagen til, hvornår magtudøvelse kan betragtes som forsvarlig i et etisk perspektiv.

Ifølge Andersen et al. kan empowerment defineres som "...processer, der forbedrer underprivilegerede individers og sociale gruppers evne til at skabe og håndtere mentale, materielle, sociale, kulturelle og symbolsk relevante ressourcer." (2003:9-10). Empowerment refererer både til en "subjektiv erfaring", som drejer sig om oplevelsen af at kunne håndtere og forandre sin livssituation, og til "den objektive virkeligheds faktiske handlingsrum", som består i de samfundsmæssige magt- og ressourcefordelingssystemer, som gør sig gældende på et givent tidspunkt (Andersen et al. 2003:14). Empowerment refererer både til en forandring af "aktørers subjektive handlingskapacitet" og til ændringer af "socio-kulturelle livsbetingelser" (Andersen 2005:74).

En empowerment-strategi, der udelukkende fokuserer på at skabe en ændring af den subjektive erfaring, men ikke sigter på en ændring af de strukturelle vilkår for omfordeling af magten og forbedring af underprivilegerede gruppers livschancer, kommer let til at blive en tom form for empowerment, der går den neoliberale markedsorienterings ærinde (Andersen 2005).

Pensionen som institution har ikke mulighed for at bearbejde eller ændre de strukturelle vilkår i samfundet direkte. Det ligger udenfor pensionens rækkevidde. Men hvis den myndiggørelse, man etablerer, også har til hensigt at gøre det muligt for de indsatte at stille spørgsmålstegn ved de strukturelle vilkår, de lever under, og sætter dem i stand til "at udnytte de til rådighed stående muligheder for indflydelse" (Bang m.fl. 1997:5), kan myndiggørelsen indirekte medvirke til en forandring af de strukturelle vilkår.

Det kræver, at de indsatte ikke blot får mulighed for at udvikle deres subjektive forståelse af sig selv, men at de ligeledes dannes til at forholde sig kritisk og politisk aktivt til de strukturelle vilkår, de stilles overfor, når de forlader fængslet. En aktiv stillingtagen til de forhold, man lever under, og evnen til kritisk at tænke selv, er også det, der kendetegner Emmanuel Kants (1987) forståelse af myndighed: "Sapere Aude! Hav modet til at tænke selv!", lyder hans diktum.

Selve myndiggørelsesprocessen forstår jeg som "en aktiv proces, der mindsker magtesløshed og forstærker det enkelte individs mulighed for selv at træffe beslutninger om forhold, der vedrører egne eksistentielle hverdagsvilkår", og består i skabelsen af "personlig vækst, øget kontrol over eget liv" og "opnåelse af mestringsfærdigheder" (Faureholm 1999:52).

Myndiggørelsesbegrebet indeholder en etisk fordring, idet det sigter mod, at underprivilegerede skal kunne etablere deres status som ligeværdige, kompetente og meningsberettigede borgere i samfundet. Begrebet indebærer et ideal om, at alle medborgere fra institutionelt hold skal gives de samme mulighedsbetingelser for deltagelse. Begrebets etiske indhold baserer sig altså på et demokratisk ideal om lighed.

Myndiggørelse indebærer ikke bare en *oplevelse* af øget kontrol, men en reel ændring i individets evner til at mestre sig selv og sit liv. Målet med at iværksætte en myndiggørelsesproces må ifølge Askheim være, at magten gives tilbage til dem, som i dag er klienter (eller indsatte), sådan at de kan få eller genvinde styringen over egne liv (2001:12).

Der kan være et indbygget paradoks i dette at ville give magten til de indsatte gennem et hjælpeapparat. Det, at blive gjort afhængig af et hjælpeapparat indebærer potentielt, at man fastholdes i umyndiggørelse. Det er en særlig udfordring, når myndiggørelsen forsøges iværksat på en institution, hvor personalet har klare kontrolfunktioner (Askheim 2001:22). Hvis myndiggørelsen skal lykkes, kræver det altså en særlig indsats og tilgang, som sætter de indsatte i stand til selv at *tage* magten, ikke bare få den tildelt.

Myndiggørelsesprocessens mål er den aktive deltagelse i og mulighed for indflydelse på "fællesskaber, organisationer og det omgivende samfund" (Horsgaard 2003:189). Dette gælder både på det konkrete hverdagslige fællesskabs niveau, men også på et institutionelt niveau. Det myndige individ er i stand til at ytre sig kritisk, og gør sin medindflydelse gældende via kritik af de eksisterende forhold (Willig 2009:26). Det er evnen til at kunne deltage og øve indflydelse, som kendetegner det myndiggjorte individ.

Min anvendelse af myndiggørelsesbegrebet må differentieres fra institutionens begreb om ansvarlighed. Hvor ansvarliggørelse betegner en proces, hvor individet forsøges ansvarliggjort overfor normer, som er formuleret og defineret eksternt (af institutionen eller samfundet), betegner myndiggørelse en proces, hvor individet selv er aktiv i formuleringen af de normer, som vedkommende ønsker at leve op til. Det er med udgangspunkt i en sådan sontring, jeg vil anvende begreberne i analysen.

3.4 Operationalisering

Ud fra de teoretiske perspektiver jeg har præsenteret ovenfor, vil jeg indkredse tre begreber og et begrebspar, som udgør ankerpunkter i min undersøgelse af, hvordan straffuldbyrdelsen skaber mulighed for udvikling af ansvarlighed. De begreber, som skal udgøre de analytiske omdrejningspunkter er disciplin, selvstyring/selvledelse, modstand og myndiggørelse.

3.4.1 Disciplin

Foucaults perspektiver viser, at straffen i det moderne fængsel har en disciplinerende og normaliserende funktion. Fængslet har i det moderne samfund været gennemløbet af en række disciplinære teknikker, som har udgjort en bestemt disciplinær "magtteknologi". Med udgangspunkt i Foucaults disciplinbegreb kan det undersøges, om det disciplinære element fortsat har en central rolle også i nye og alternative måder at tænke fængslet på. Jeg vil operationalisere mit fokus på begrebet disciplin ved at arbejde analytisk med følgende spørgsmål:

- A: Den disciplinære norm: Hvilken norm udgør den ønskede standard for opførsel?
- B: Den overvågende teknik: Hvordan og med hvilke midler overvåges individet?
- C: Øvelsens metodik: Hvilke øvelser iværksættes for at træne individet?
- D: Eksamination: Hvordan eksamineres det korrigerede, normaliserede individ?

3.4.2 Selvstyring/selvledelse

Et fokus på disciplinbegrebet kan ikke alene give et udtømmende perspektiv på straffepraktis i dag. Derfor vil jeg udvide det analytiske fokus til at omfatte begrebsparret selvstyring/selvledelse.

Jeg har valgt at skelne mellem begrebet *selvstyring*, som fokuserer på den internaliserede styring, der iværksættes udefra (subjektivering), og begrebet *selvledelse*, som fokuserer på ledelse, som individet underkaster sig selv (subjektivation). Denne skelnen kan åbne for analytiske nuancer, det ikke er muligt at vise, hvis kun ét af begreberne anvendes. De operationaliserede spørgsmål er de samme for de to begreber, men der skelnes mellem, hvorvidt selvstyringens målsætning er eksternt eller selvaktivt defineret.

Modellen, jeg har konstrueret til operationaliseringen af begreberne, er en modificeret udgave af Foucaults model for moralsk praksis (2004:36 -37), som mere direkte kan anvendes på det genstandsfelt, jeg har i fokus her.

- A: Bestemmelsen af den etiske substans: Hvilken del af sig selv bør den indsatte gøre til genstand for moralsk bearbejdning?
- B: Underkastelsesmåden: Hvordan og med hvilke midler bør den indsatte overbevise sig selv om, at han bør bearbejde sig selv?
- C: Udarbejdelse: Med hvilke teknikker og hvilken viden bør den indsatte forsøge at lave om på sig selv?
- D: Subjektets teleologi: Hvilken væremåde bør kendetegne den indsatte efter fængselsopholdet?

3.4.3 Modstand

Med afsæt i Goffmans undersøgelse (1967), vil jeg operationalisere modstandsbegrebet med udgangspunkt i følgende spørgsmål:

A: Brud med klientrollen: Hvordan stiller den indsatte sig i opposition til og nægter at acceptere den institutionelle rolletildeling og opfattelse af ham?

B: Holdningens rituelle opsætsighed: Hvordan udviser den indsatte modstand mod institutionen gennem kropslige holdninger og attituder?

C: Ironiske diskurser: Hvordan udviser den indsatte afstand til institutionens forståelse af ham gennem brugen af ironi?

D: Flugt fra hverdagen: Hvordan lægger den indsatte afstand til institutionens virkelighed gennem "åndelig udvandring"?

3.4.4 Myndiggørelse

På baggrund af nyere socialvidenskabelige perspektiver på myndiggørelse, vil jeg formulere fire spørgsmål, som udgør min operationalisering af begrebet:

A: Brug af egen fornuft: Hvilke selvstændige initiativer sætter pensionsopholdet de indsatte i stand til at udøve?

B: Deltagelse i fællesskabet: Hvordan sætter pensionsopholdet den indsatte i stand til at deltage i sociale relationer og fællesskaber?

C: Muligheder for kritik: Hvilke former for kritik muliggør opholdet på pensionen? Hvilke kanaler udøves en eventuel kritik gennem?

D: Muligheder for indflydelse: Hvordan sætter pensionsopholdet de indsatte i stand til at øve medindflydelse på deres egen hverdag?

4. Metodiske overvejelser

I dette kapitel vil jeg præsentere mit valg af metoder, diskutere udfordringer i rollen som observatør, og til slut formulere de kriterier for videnskabelighed, jeg mener, bør gælde for en undersøgelse som denne. De metodiske overvejelser i dette kapitel tjener som udgangspunkt for en bevidst og selvrefleksiv metodeanvendelse. Præsentationen af overvejelserne skal bidrage med gennemsigtighed i forhold til undersøgelsens metodeanvendelse.

4.1 Valg af metoder

Specialets problemformulering lægger op til en undersøgelse af den institutionelle praksis på Pension Engelsborg. Med begrebet "institutionel praksis" mener jeg den praksis, som kommer til udtryk i forholdet mellem personale og beboere. Det er et begreb, som lægger op til en undersøgelse både af de rammer, som institutionen sætter for udvikling af ansvarlighed, og af den praksis, som skabes i en gensidig forhandling mellem indsatte og ansatte. Jeg har valgt at undersøge den institutionelle praksis ved hjælp af metoderne deltagende observation og interviewsamtaler. Undersøgelsen tager udgangspunkt i en abduktiv slutningsform, hvor det teoretiske perspektiv nuanceres af de perspektiver, som empirien bidrager med.

Min antagelse er, at praksis bedst kan undersøges gennem det førstehåndsindtryk, som adgang til en bestemt social verden giver. I stedet for at få anden- eller tredjehånds indtryk af det sociale, har jeg ønsket at observere den interaktion, som finder sted indenfor pensionens rammer. Anvendelsen af observationsteknikker bevirker, at informationen om den sociale virkelighed ikke er medieret af respondenternes personlige domme eller eksklusioner af bestemte emner, som den normalt ville være det i en survey eller interviewsituation (Weinberg 2002:135). Derfor udgør deltagende observation den primære teknik til at få information om feltet.

Derudover har jeg anvendt interviewsamtaler som min sekundære metode. Hvor observation kan give adgang til interaktion, handling, gestik, følelsesmæssige og kropslige udtryk, samt de ordener og strukturer, der måtte vise sig heri, muliggør interview og samtaler adgang til intentionalitet og meningstilskrivninger.

4.1.1 Deltagerobservation

Observerende feltarbejde indebærer, at man placerer sig selv i direkte kontakt med den gruppe af mennesker, man ønsker at studere, mens de udøver deres daglige aktiviteter. At observationsteknikken er "deltagende" indebærer, at man selv i så høj grad som muligt er med i de hverdagsaktiviteter, der finder sted på institutionen.

Jeg har skrevet mine observationer ned først som stikord i min notesbog eller på min bærbare computer, mens jeg befandt mig på pensionen. Typisk har jeg efterfølgende bearbejdet mine stikord til egentlige feltnoter, når jeg kom hjem efter en dag på pensionen.

Den metode jeg har anvendt, har visse begrænsninger indbygget i sig. Eksempelvis viste det sig ikke altid muligt at få alle detaljer med fra de situationer, som jeg observerede. Her er en lille bid af et eksempel fra feltnoterne, som senere vil blive anvendt i analysen:

Marie⁹ spørger: "Giver disse fokusområder mening for jer? Er det noget I kan se jer selv i?"

EMER svarer undvigende, og det virker mere som noget sagsbehandleren mener, at familien skal arbejde med, end noget familiemedlemmerne selv synes er vigtigt.

Her er der ikke tale om en særlig præcis gengivelse af, hvad EMER faktisk sagde i situationen. Det er heller ikke angivet, hvad der får mig til at tro, at familiemedlemmerne ikke er så engagerede i "fokusområderne". Det betyder, at det i dette tilfælde ikke er muligt at diskutere min fortolkning.

Mit udgangspunkt er, at al beskrivelse indebærer valg og fravalg, og må betragtes som udtryk for fortolkning. Forestillingen om, at observationer kan fremstilles ufortolket, er et levn fra en positivistisk videnskabsforståelse. I stedet må idealet være, at observationerne præsenteres så fyldigt som muligt (jf. begrebet "thick descriptions" hos Geertz 2002), så det bliver muligt at anlægge mangfoldige perspektiver på empirien.

Det ovenstående eksempel er ikke udtryk for en fyldig beskrivelse, men det er den "tynde" beskrivelse, som situationen tillod mig at producere. Fra fødslen af trænes vi mennesker til at danne os intuitive forståelser af andres udtryk og gestik. Derfor er vi som regel i stand til med det samme at afkode de signaler, som andre sender. Vi har alle en intuitiv forståelse af, hvad et "undvigende" svar er. Men i sidste ende bliver beskrivelsens gyldighed et spørgsmål om, hvorvidt læseren har tillid til, at min intuitive forståelse af situationen er korrekt. Spørgsmålet om beskrivelsernes "tykthed" handler også om træning og rutine. Mine feltnoter vidner om, at mængden af direkte citater og udfoldede beskrivelser øges, jo længere jeg kom hen i observationsforløbet.

Deltagelsesposition

Observation som metode indebærer en førstehåndsbevidning af menneskers liv og de omstændigheder, hvorunder de lever (Weinberg 2002:135). Fra Goffmans synspunkt må man være et empatisk vidne, der har en kropslig fornemmelse af, hvad respondenterne faktisk reagerer på og handler i forhold til. Den deltagende observation "tunes your body up (...) because you've been taking the same crap they've been taking." (2002:149). Deltagende observation implicerer

⁹ Alle navne, der optræder i det empiriske materiale, er opdigtede af hensyn til de medvirkendes anonymitet. Personalets navne er angivet i almindelige typer, mens de indsatte, deres børns og kæresters navne er angivet med STORE bogstaver. Det skal gøre det muligt for læseren at skelne mellem personale og beboere.

i Goffmans forståelse et forsøg på indlevelse i respondenternes virkelighed og vilkår gennem en kropslig erfaring.

Fra mit perspektiv har Goffman en vigtig pointe, når han peger på, at empatisk indlevelse er mulig og ønskværdig. Samtidig mener jeg, at det er udtryk for en væsentlig refleksion, at indlevelse altid tager udgangspunkt i "positioneret oplevelse" (Warming 2005:153). Den observerendes oplevelse er positioneret i den forstand, at den er formet af det udsyn, som forskerens sociale position muliggør. Indlevelsen hos den, som observerer, er bundet til det vilkår, at den altid vil være knyttet til en bestemt position i det sociale rum. Begrebet "deltagelsesposition" (Warming 2005:155) sætter fokus på dette, og kan være med til at muliggøre indlevelse gennem distance til den rolle, man umiddelbart tildeles og indtager. I det følgende vil jeg ekspliciterede overvejelser, jeg har gjort mig omkring min "deltagelsesposition", og det pres min rolle har været under undervejs i observationsfasen.

Min rolle som observatør

Inden jeg begyndte min observation havde jeg gjort det klart for mig selv, at jeg ønskede at indtage en "mellemløse" mellem personalet og de indsatte, hvor jeg ikke blev associeret direkte med nogen af de to grupper. Denne mellemløse skulle gøre det muligt for mig at se forholdet mellem personale og beboere fra et "denaturaliseret" udgangspunkt, hvor det, som ellers forekommer naturligt i interaktionen kunne blive synligt. Det viste sig, at udfordringen i forhold til min rolle ikke kom til at bestå i, at jeg blev anset for at være indsat, men snarere i at jeg blev betragtet som medlem af personalet.

Min adgang til institutionen var betinget af etableringen af et tillidsforhold først til ledelsen og dernæst til personalegruppen på pensionen. Dette tillidsarbejde i forhold til personalet krævede mit fulde engagement i begyndelsen. Min første færden på pensionen bestod i et møde med forstander og viceforstander, og derefter deltagelse i et personalemøde. I begyndelsen af observationsfasen opholdt jeg mig også primært sammen med personalet - måske også fordi der var en vis tryghed i at være sammen med dem. Det betød, at de indsatte i udgangspunktet opfattede mig som en del af personalet. Det kommer eksempelvis til udtryk i mine feltnoter fra d. 12.05.09:

Da jeg står udenfor DGI-byen sammen med JANNIE og MAHMUD for at ryge en cigaret, spørger de for første gang lidt til, hvad jeg laver sammen med dem. MAHMUD spørger: "Er du i praktik i Kriminalforsorgen eller hvad?"

Den automatiske identifikation med Kriminalforsorgen frustrerede mig i begyndelsen. Men ved at lade være med at påtage mig personaleopgaver, og i stedet opholde mig på institutionens pause-områder, forsøgte jeg at omformatere opfattelsen af mig som praktikant eller personale.

Jeg forsøgte at komme til at drikke en kop kaffe eller ryge sammen med beboerne, når det var muligt. Jeg ryger normalt meget lidt eller slet ikke, men mens jeg var på pensionen trappede jeg kraftigt op for mit forbrug, for at bruge cigaretterne som anledning til at snakke med de indsatte i et uformelt forum. I modsætning til personalet røg stort set alle de indsatte, så det blev en vigtig identitetsmarkør, som kunne knytte mig tættere til de indsatte.

Personalet ville ved flere lejligheder udstyre mig med nøgler, så jeg nemmere kunne bevæge mig rundt på pensionen. Jeg insisterede på ikke at gå rundt med nøgler, fordi nøglerne i mine øjne fungerer som et stærkt symbol på asymmetrien mellem indsatte og ansatte (jf. Goffman 1967).

Disse strategier gjorde det muligt for mig at holde en vis afstand til personalerollen. De indsatte begyndte at tale med mig om deres forhold til personalet og flere af dem kom med betroelser til mig, som jeg har svært ved at forestille mig, at de ville involvere medlemmer af personalet i.

Men i den sidste del af observationsfasen blev presset på min "mellemløse" igen forstærket. Personalet i Familiehuset tilbød mig et vikarjob i sommerferien, som jeg tog imod. Fra dette øjeblik startede en kamp for at ikke at blive identificeret fuldstændigt med personalet. Problemet var ikke de indsattes opfattelse af mig, men snarere personalets forventninger til mig og forståelse af min rolle. Selvom jeg egentlig ikke ville det, gled jeg langsomt over i en ny rolle på pensionen. Efter deltagelsen i en "tirsdags-aktivitet" med Familiehuset skrev jeg følgende i mine feltnoter d. 09.06.09:

Jeg tog fra pensionen med en rigtig ærgerlig fornemmelse i maven, og en oplevelse af, at jeg ikke var lykkedes i dag. Oplevelsen var dobbelt: For det første var den fisketur, jeg havde været med i planlægningen af, endt i regnvejr og sure miner, og for det andet havde jeg overtrådt én af de regler, som jeg har sat for min deltagende observation: At jeg skulle distancere mig fra rollen og opfattelsen af mig som medlem af personalet.

I den sidste del af observationsfasen lykkedes det altså ikke for mig at blive helt i "mellemløse". Til gengæld gav rolleskredet mig en mulighed for at udforske personalets perspektiv "inde fra". Det har bidraget med en vigtig indsigt i de udfordringer, der kan være forbundet med praktiseringen af en myndiggørende tilgang. Dette vil jeg vende tilbage til i det sidste afsnit i analysen.

4.1.2 Interview

Den sekundære undersøgelsesteknik, jeg har valgt at anvende i min undersøgelse af den institutionelle praksis, er interviewsamtalen. Jeg har foretaget i alt fem interviews – to med medlemmer af personalet og tre med indsatte på pensionen. Interviewene har primært fungeret som

et indblik i både de indsattes og ansattes perspektiver på praksis, og sekundært som egentligt empirisk materiale. De har været med til at uddybe min generelle forståelse af undersøgelsesfeltet.

Interviewmetoden kan supplere de informationer, som den deltagende observation kan levere, med interviewpersonernes forståelse af sig selv, deres opfattelse af institutionen, og den udvikling eller modstand institutionens dagsorden har afstedkommet hos dem. Derudover kan metoden bidrage med viden om, hvilke handlinger informanterne selv oplever, at de er blevet i stand til at varetage på baggrund af deres ophold på institutionen, hvilket kan give vigtig information i relation til myndiggørelsesperspektivet.

Interviewformen har i modsætning til observation den ulempe indbygget i sig, at informationer er indirekte formidlet. Den viden, som bliver tilgængelig for undersøgeren er en viden, der er udvalgt af interviewpersonen. Derudover kan selve interviewsituationen og den asymmetriske relation, den indebærer, være en ulempe, fordi den måske er med til at "forstyrre" den praksis, som informanten indgår i, i kraft af at den selv er en interaktionsform (Kvale 1997). Dette gør sig gældende på godt og ondt. Interviewet kan måske opleves som et socialt overgreb, men kan ligeledes være en positiv oplevelse, som skaber refleksion over den indsattes situation og handlemuligheder.

Jeg har valgt at anvende det semi-strukturerede forskningsinterview (Kvale 1997) i samspil med mere uformelle samtaleteknikker. Formålet med interviewsamtalerne har været at sætte min teoretiske forforståelse på spil, mens de mere uformelle samtaler, har haft til formål at bidrage til den løbende fortolkning ved at give adgang til de deltagende personers perspektiv på episoder og situationer. De semi-strukturerede interviews, jeg har foretaget, tager udgangspunkt i en interviewguide, som nedbryder de operationaliserede begreber til konkrete interviewspørgsmål (se bilag 3, 4 og 5 for interviewguides).

4.2 Kriterier for videnskabelighed

Traditionelt er begreberne generaliserbarhed, reliabilitet og validitet blevet tilskrevet status som hellig treenighed i moderne samfundsvidenskab ifølge Kvale (1997:225). Men indenfor de fortolkende traditioner, hvor de kvalitative metoder står stærkt, har der de senere år været gjort en del forsøg på at finde frem til nye begreber eller reformulere disse begrebers betydningsindhold, så de har relevans i forhold til anvendelsen af disse metoder (se fx. Guba & Lincoln 1994; Kvale 1997; Thagaard 2004;). Jeg vil basere min forståelse og formulering af grundlæggende videnskabelige kriterier på disse forsøg, og samtidig vise, hvilke konkrete betydninger de reformulerede videnskabelige kriterier får for gennemførelsen af denne undersøgelse. De tre begreber, jeg vil anvende, er *pålidelighed*, *gyldighed* og *overførbarhed*.

4.2.1 Pålidelighed

Dette begreb knytter sig i min forståelse særligt til frembringelsen af empiriske informationer, og angår spørgsmålet om, hvorvidt forskningen er udført på en tillidsvækkende måde. En pålidelig undersøgelse må kunne redegøre for, hvordan empirisk information er fremkommet (Thagaard 2004:176), og tydeligt sætte undersøgerens egne formodninger og forforståelser på spil. Undersøgelsen må ligeledes redegøre for forskerens relation til informanterne (Thagaard 2004:177). En pålidelig undersøgelse kræver godt håndværk og godt håndværk skal kunne kontrolleres af andre og mere erfarne "håndværkere" inden for faget.

Pålidelighedskriteriet har betydet, at jeg har valgt at vedlægge samtlige feltnoter som bilag. Det gør det muligt at få indblik i, hvordan empirisk information er fremkommet, da de konkrete notat- og observationsteknikker er beskrevet løbende. Feltnoterne ekspliciterer endvidere de formodninger og overvejelser, jeg har gjort mig under hele empiriindsamlingsfasen. Jeg har i afsnit 4.1.1 i dette kapitel forsøgt at redegøre for min relation til personalet og de indsatte.

4.2.2 Gyldighed

En undersøgelses gyldighed knytter sig her særligt til de tolkninger, den logik og den argumentation, der anvendes i undersøgelsen. Ifølge Thagaard indebærer et fokus på gyldighed en kritisk gennemgang af ens egne tolkninger. Forskeren må spørge, om alternative fortolkningsnøgler kan bidrage med relevant forståelse (2004:187).

Jeg mener, at den kritiske tilgang til tolkninger og argumentation bedst praktiseres gennem diskussion og dialog med andre, som kan agere "djævlens advokater" i forhold til undersøgelsesresultaterne. Derfor har jeg løbende diskuteret mine analyser med andre studerende. Den endelige vurdering af argumentation og fortolkning vil jeg overlade til læseren, men gyldighedskriteriet har betydet, at jeg har indledt specialeprocessen med at ekspliciterer mine erkendelsesinteresser og beskrevet målet med undersøgelsen, inden jeg valgte undersøgelsesmetoderne. Derudover har jeg ekspliciteret min teoretiske forforståelse forud for empiriindsamlingen.

Jeg finder det også væsentligt at teste undersøgelsens gyldighed på et praktisk handlingsorienteret plan. Derfor har jeg truffet aftale med personalet på Pension Engelsborg om at holde et diskussionsoplæg, så undersøgelsesresultaterne har mulighed for at blive diskuteret og måske afprøvet i praksis.

4.2.3 Overførbarhed

I stedet for det traditionelle begreb "generaliserbarhed", vil jeg anvende begrebet overførbarhed, fordi dette begreb i højere grad betoner videns kontekstuelle karakter. Overførbarhed knytter sig til muligheden for at overføre den kontekstnære viden, som produceres i kontakten med genstandsfeltet, til andre situationer (Thagaard 2004:177). Indenfor den kvalitative forskning er det

offtest valget af case, snarere end anvendelsen af "evidensbaserede" metoder til kvantificering og kontrol, der har betydning for overførbareheden.

Flyvbjerg anvender termen *mest-sandsynlig case* (1991:151), hvilket indebærer, at man kigger efter et fænomen, hvor der er størst sandsynlighed for finde det. Jeg valgte Pension Engelsborg ud fra formodningen om, at institutionen udgjorde en mest-sandsynlig case. På baggrund af Kriminalforsorgens beskrivelser af pensionen havde jeg en forventning om, at institutionen ville være det mest sandsynlige sted at finde princippet om ansvarlighed udfoldet i fængselssystemet. At institutionen udgør en mest-sandsynlig case betyder, at den praksis, der finder sted på Pension Engelsborg, må være den mest "eksemplariske" set i forhold til de øvrige typer af fængsler. En eventuel kritik af denne praksis kan altså med stor sandsynlighed overføres til de øvrige institutioners praktisering af princippet om ansvarlighed.

Kriteriet om overførbarehed har også været anledning til overvejelser på en lidt mindre skala. Analysen er bygget op omkring empiriske eksempler fra feltnoterne. Disse eksempler er valgt med udgangspunkt i, at de leverer relevant information om problemstillingen, som undersøges. Eksemplerne folder perspektiverne i det teoretisk anlagte perspektiv ud, og viser de dilemmaer, udfordringer og perspektiver, der kan være i arbejdet med ansvarlighed og myndiggørelse.

Når eksemplerne er valgt på baggrund af teoretisk relevans, danner de udgangspunkt for en anden form for overførbarehed, end den, der beror på et repræsentativt udvalg af situationer. Hvor de repræsentativt udvalgte eksempler har til formål at kunne sige noget generelt om institutionens praksis, har de teoretisk udvalgte eksempler til formål at sige noget om situationer i socialt arbejde, hvor en lignende problemstilling gør sig gældende. Overførbareheden relaterer sig altså til andre situationer, hvor myndiggørelse og ansvarlighed søges etableret.

5. Analyse

For at afklare, hvordan princippet om ansvarlighed praktiseres på Pension Engelsborg, vil jeg belyse den institutionelle praksis primært ved hjælp af forskellige eksempler fra mine feltnoter, som er blevet til med udgangspunkt i deltagende observation, og sekundært med udsagn fra de interviews, jeg har foretaget. Jeg vil indlede analysen med en kort introduktion til pensionen og de mennesker, som befolker den.

5.1 Pension Engelsborg – en mulighed for alternativ afsoning

Pension Engelsborg er et udslusningsfængsel, hvor dømte har mulighed for at søge om at afsoner dele af eller hele deres fængselsstraf. Institutionen består af en pension, som blev oprettet i 1979 og et familiehus, som blev etableret på projektbasis i 2005. Pensionen har plads til 25 beboere i enkeltværelser, mens Familiehuset råder over 6 lejligheder med eget bad, samt ét fælles køkken. Pension Engelsborg er en del af Kriminalforsorgen, og er underlagt dennes regler og love.

Pensionen består af en ældre hovedbygning af herskabeligt udseende, hvor der er fællesarealer og kontorer i stueplan, samt mødelokale og administration på første sal. I tilknytning til hovedbygningen ligger beboerfløjen, hvor de indsatte har deres værelser og badefaciliteter. Hovedbygningen og beboerfløjen er udstyret med kælder, hvor der findes vaskerum, fitnesslokale, solarium og værksted.

Derudover flankeres hovedbygningen af Familiehuset, som består af en nyere bygning i to etager med et midlertidigt udseende. Det er her, indsatte har mulighed for at bo sammen med deres børn og evt. deres partner.

Pensionens bygninger minder mere om en højskoles end om et fængsels – der er ingen mure eller adgangs begrænsninger ud over dem, der almindeligvis ville være på en skole eller en anden institution. Mellem pensionens bygninger er der et lille grønt areal, hvor to kanoer ligger opmagasineret og foran hovedbygningen en lille legeplads med gynger og et par andre legeredskaber. Pensionens grund er omgivet af en grøn hæk, men intet hegn. Der er fri adgang til og fra pensionens grund. Udslusningsfængslet ligger omgivet af forskellige andre institutioner - tre skoler og en vuggestue. Derudover er kvarteret præget af ældre villaer og parcelhuse.

5.1.1 De ansatte

Personalet er ikke i første omgang til at skelne fra de indsatte. Alle personalemedlemmer går klædt i deres private tøj ligesom de indsatte. Den eneste forskel, jeg oplever, er, at personalet fra første øjeblik kigger mig i øjnene og hilser på mig. Det er der ingen af de indsatte, der gør, før jeg har hilst på dem. Som regel kigger de indsatte ikke direkte på mig, men ser ned i gulvet og giver indtryk af, at de passer sig selv.

Personalet kan inddeles i fire kategorier af medarbejdere. For det første er der "døgnpersonalet", som møder ind to ad gangen og har 25-timers vagter. Døgnmedarbejderne varetager primært opgaver omkring kontrol af og hjælp til de indsatte. For det andet er der "familiehuspersonalet", som varetager opgaver omkring familiebehandlingen i Familiehuset. Derudover er der ledelsen, som består af forstander og viceforstander, mens den sidste kategori består af de administrative medarbejdere; to sekretærer og tre halvtidspedeller.

5.1.2 De indsatte

"Beboerne", som er den eufemisme, der på pensionen anvendes om de indsatte, er inddelt i tre overordnede kategorier. Man kan være enten "udstationeret", "§ 78-anbragt" eller "beboer".

De udstationerede indsatte er tilknyttet ét af Kriminalforsorgens åbne eller lukkede fængsler, og afsoner nu en del af deres straf (oftest den sidste del) på pensionen. De udstationerede indsatte afsoner enten på "fængselsvilkår" eller på "pensionsvilkår" (se Faktaboks 1). Udstationeringen betyder, at oprindelsesfængslet står for godkendelse af ansøgninger til Kriminalforsorgens straffuldbydelsesdirektorat i forbindelse med afsoningen.

Faktaboks 1: Fængsels- og pensionsvilkår

Der er to forskellige slags vilkår, man som *udstationeret* indsat kan afsoner sin dom på; fængsels- eller pensionsvilkår. Hvis man er *§ 78-anbragt*, gør de samme vilkår sig gældende, blot betegnes de så "fængselslignende" eller "pensionslignende" vilkår.

Fængselsvilkår eller fængselslignende vilkår indebærer, at den indsatte i udgangspunktet befinder sig på pensionen, men har mulighed for at forlade pensionen i 1½ time, hvor der kan foretages indkøb i tidsrummet 14.30 - 20.00. Fængselsvilkår giver mulighed for weekendudgang hver 3. weekend fra fredag kl. 14.30 til søndag kl. 23.00.

Pensionsvilkår eller pensionslignende vilkår giver den indsatte noget større bevægelsesfrihed. På hverdage kan indsatte på pensionsvilkår forlade pensionen kl. 14.30 indtil samme dags aften kl. 23.00. Der er mulighed for weekendudgang hver weekend og på helligdage.

Kilde: www.pensionengelsborg.dk

De § 78-anbragte er på pensionen efter anmodning om afsoning på pension efter § 78 i straffuldbydelsesloven (se bilag 2). Denne paragraf giver mulighed for afsoning "i hospital, i familiepleje, i egnet hjem eller institution", hvis "den dømte har behov for særlig behandling eller pleje, som i væsentlig grad kan tilgodeses i den pågældende institution m.v.", eller hvis "der på grund af den dømtes alder, helbredstilstand eller andre særlige omstændigheder er særlige grunde til ikke at anbringe eller beholde den dømte i fængsel eller arresthus". Samtidig specificerer paragraffen, at der ikke må være "afgørende hensyn til retshåndhævelsen", der taler imod anbringelse uden for fængsel og arresthus. De indsatte, der er § 78-anbragte, er som regel

dem, der afsoner i Familiehuset, eller som er under 18 år. De § 78-anbragte afsoner enten på "pensionslignende vilkår" eller på "fængselslignende vilkår" (se Faktaboks 1).

Det er ikke nogen fast regel, men ifølge personalet er det en almindelig norm, at § 78-anbragte afsoner på fængselslignende vilkår de første fire uger, de er på pensionen, hvorefter de overgår til pensionslignende vilkår, hvis de er på pensionen i 3 måneder eller mindre. Der er også en konsensus blandt personalet om, at det er "normalt", at de sidste tre måneder af ens dom afsones på pensionslignende vilkår, hvis man er på pensionen mere end tre måneder. Men det bliver understreget flere gange overfor indsatte på pensionen, at det er individuelt, og at de indsatte ikke kan forvente dette – det afhænger af den enkelte sag og dens "karakter". Alle beslutninger angående afsoningsvilkår bliver truffet af Kriminalforsorgens Direktorat, mens det er personalet på pensionen, som indstiller de indsatte til eventuelle ændringer.

Den sidste kategori af indsatte, benævnes slet og ret "beboere". Det er de indsatte, som allerede er prøveløsladt, men som af forskellige årsager endnu ikke er klar til at forlade institutionen. Det kan skyldes, at der endnu ikke er fundet en bolig til vedkommende, eller at de eksempelvis er i et skoleforløb, som de er ved at afslutte. Disse beboere er på pensionen på pensionslignende vilkår, men kan normalt få ekstra frihed til at sove ude eller lignende, hvis de spørger døgnpersonalet.

5.1.3 Det alternative fængsel

Pension Engelsborg adskiller sig fra et traditionelt fængsel ikke bare i kraft af dets arkitektur og indretning. Også måden de indsatte behandles på, adskiller sig fra den traditionelle fangebehandling ifølge ledelsen på institutionen.

Institutionens ledelse fortæller på det indledende møde med mig, at "beboere", der kommer til pensionen fra traditionelle, lukkede fængsler, ofte omgiver sig med et "uigennemtrængeligt panser", som gør det vanskeligt at "nå ind til dem" både for personalet og de øvrige beboere. Personalet arbejder aktivt med at nedbryde dette "panser", ved at skabe tillid til "systemet" igen – primært gennem samtaler med beboerne. Svigt og mistillid imødegås ved at personalet viser beboerne tillid og giver dem mulighed for at betro sig til personalet i et tillidsfuldt "rum". Min oplevelse er, at ledelsen på mange måder opfatter pensionen som en institution, der står i opposition til fængselsvæsenets traditionelle måde at fungere på.

En individualiseret behandling

Én af de væsentligste forskelle mellem pensionen og det traditionelle fængselsvæsen er i institutionens selvforståelse, at hvor det almindelige fængselssystem praktiserer en formel og generaliseret behandling af de indsatte, er pensionen optaget af at give en individualiseret behandling. Adspurgt om, hvilke redskaber institutionen har til rådighed, siger viceforstanderen:

”Jeg tror, at ét af de væsentligste redskaber er, at vi prøver at møde dem individuelt frem for [som] ”én af massen”. At vi forsøger at tage udgangspunkt i den enkelte, og tilgode muligheder og behov i de rammer, vi har. Om end det kan blive meget bedre.”

Opfattelsen blandt personalet er ligeledes, at hvor Kriminalforsorgens øvrige institutioner ofte behandler de indsatte ”over en kam”, og med en ”én behandlingsform passer alle”-tilgang, udgør pensionens tilgang et alternativ.

Personalets daglige diskussioner af beboerne og den behandling, de hver især skal have, på ”mødet i overlappet”, som finder sted fra kl. 10 til 11 hver dag i mødelokalet, bekræfter dette billede af en individualiseret behandling, hvor de indsatte behandles efter en individuel plan og vurdering.

Arbejdspligten

Der er frivillig fælles morgenmad i pensionens spisesstue fra kl. 8 til 8.30. Efter morgenmaden uddeles der arbejdsopgaver. Der er ”arbejdspligt” på Pension Engelsborg ifølge pensionens hjemmeside. Det betyder, at alle indsatte, som ikke har arbejde eller er under uddannelse, skal deltage i arbejdsrelaterede aktiviteter på pensionen fra kl. 8.30 til kl. 14.30.

Inden jeg begyndte mine observationsstudier på pensionen, havde jeg den antagelse, at de indsattes daglige gøremål udgjorde en form for beskæftigelsesterapi, som anvendtes som et væsentligt led i institutionens forsøg på at udvikle de indsattes ansvarlighed. Jeg havde tænkt, at en stor del af den deltagende observation ville gå med deltagelse i de indsattes beskæftigelsesaktiviteter. Men allerede den første dag på pensionen bliver jeg klar over, at min antagelse er fejlagtig.

Personalet giver på mødet i overlappet d. 11.05.09 udtryk for, at der ikke helt er opgaver nok til beboerne, og at der blandt personalet er en stiltiende accept af, at beboerne efter frokost bruger tiden på deres værelser. Beboerne bliver ikke overvåget under opgaveløsningen, men opgaverne ”tilpasses den enkeltes evner og engagement”. Ifølge personalet er der meget forskel på, hvor meget beboerne selv kan administrere i forhold til opgaveløsning. Der er også stor forskel på, hvilken status beboerne tilskriver de forskellige arbejdsopgaver.

De indsatte er udelukkende beskæftiget med rengørings- og vedligeholdelsesopgaver, selv om pensionen råder over lokaler, der kunne anvendes som arbejdsværksteder (pavillon og kælder). Præcis som Goffman fandt, at beskæftigelsesterapien i statshospitalerne i 1950'ernes USA hang tæt sammen med institutionernes ”praktiske behov” (1967:72), er det altså ligeledes tilfældet på Pension Engelsborg anno 2009. Mit indtryk er, at arbejdsopgaverne slet ikke betragtes som et element i fangebehandlingen. Der er tale om varetagelse af institutionens rengøringsbehov, ikke om varetagelse af de indsattes behov for beskæftigelsesterapi.

Personalet begrundede den manglende anvendelse af pensionens faciliteter med, at der ikke er ”ressourcer” nok. Men i den periode jeg er på pensionen, virker det bestemt ikke som

om, at døgnmedarbejderne er overbebyrdede. Snarere drejer det sig om, at de opfatter aktiveringsopgaver som noget, der falder uden for deres arbejdsområde.

Medlemmerne af døgnpersonalet er parate til at varetage og hjælpe med de indsattes kontakt til andre offentlige myndigheder, boligsøgning, ansøgninger og budgetlægning. Men det virker ikke umiddelbart som om, de ser det som deres opgave at sørge for en meningsfuld aktivering af de ansatte.

5.1.4 Én af pedellerne tager bladet fra munden

Jeg får i løbet af de første to dage, jeg er på pensionen, indtryk af at der sker meget lidt for de beboere, som bor på selve pensionen, mens beboerne i Familiehuset modtager (eller udsættes for) en langt mere omfattende behandling. Det er også Familiehusets personale, der mest oftest viser interesse for min tilstedeværelse og inviterer mig med til både møder og aktiviteter. Den anden dag jeg er på pensionen, deltager jeg i følgende lille ordveksling:

Én af pedellerne kommer ind i pensionens stue, hvor jeg sidder og læser avis og lige er begyndt at skrive lidt notater på min computer.

Pedel: "Nå, sidder du her? Får du skrevet noget?"

Jeg fortæller, at jeg ikke har skrevet så meget endnu, men at jeg har hygget mig med flere af beboerne fra Familiehuset.

Pedel: "Ja, det er nok også det mest interessante at skrive om. Herovre [i pensionens hovedhus] er det jo bare opbevaring."

I situationen oplevede jeg et ubehag ved, at pedellen talte så bramfrit om den fangebehandling, som iværksættes på pensionen. Jeg opfattede hans replik om, at der blot er tale om "opbevaring", som unuanceret. Men efter 2½ måned på pensionen er jeg kommet i tvivl om, hvad jeg skal mene om pedellens udsagn. Fra mit perspektiv tegner der sig et billede af en noget uligevægtig institution, hvor et relativt nyt Familiehus står for en aktivistisk, pædagogisk linie, hvor det at skabe forandring prioriteres højt, mens selve pensionen repræsenterer en noget anderledes tilgang, hvor ordet "opbevaring" ikke er helt uden relevans.

5.2 Indflytningsmøde i Familiehuset

Den tredje dag jeg befinder mig på pensionen deltager jeg i et indflytningsmøde med en ny familie, som lige er flyttet ind i Familiehuset. Jeg har valgt dette eksempel, fordi det viser hvilke dilemmaer, der kan være i etablering af selvstyring, og hvordan forskellige tilgange gør sig gældende på institutionen, når det gælder forholdet mellem tillid og kontrol. Fra feltnoterne d. 13.05.09:

EMER er flyttet ind dagen før, og personalet, som er til stede denne dag, holder møde med ham og familien for at fortælle om, hvem de er, og hvad Familiehuset er for et sted. Udover EMER, hans kæreste ANJA og deres femårige datter SARA, er Pia, Jens og Marie fra personalet tilstede.

Først introducerer Pia sig: "Jeg er socialrådgiver her i huset, og har haft kontakten til jeres sagsbehandler. Hos sagsbehandleren er der udarbejdet en plan, hvor I er blevet henvist til Engelsborg med den betingelse, at der arbejdes med jeres forventninger til jeres ældste datter SARA, og at der findes en balance i forhold til, hvor meget børnenes bedsteforældre skal blande sig i jeres liv." Flere af de øvrige personalemedlemmer skriver noget ned på de blokke, de har foran sig.

Marie spørger: "Giver disse fokusområder mening for jer? Er det noget I kan se jer selv I?" EMER svarer undvigende, og det virker mere som noget sagsbehandleren mener, at familien skal arbejde med, end noget familiemedlemmerne selv synes er vigtigt. EMER og hans kæreste virker venlige og åbne, men også meget optagede af at sige det, som er "det rigtige" i situationen. Det virker som om, de er lidt på vagt under mødet. Der er ind i mellem en flakken i deres blikke, og de virker uvante med at være i så tæt kontakt med et pædagogisk sprogbrug.

Derefter fortæller Jens om sig selv og sit arbejde som pædagog: "I mit arbejde er jeg primært optaget af børnene og deres behov. Vi ser også meget på børnenes trivsel her." Jens fortæller videre, at han sammen med Marie står for de ture, som Familiehuset arrangerer hver tirsdag. Det er obligatorisk for familierne at deltage i disse ture.

Marie fortsætter: "Jeg er familiebehandler, og mit arbejde drejer sig primært om at varetage og afsøge familiernes behov som helhed. Jeg deler sammen med Louise ansvaret for den behandling, som de familier, der er her i huset, gennemgår."

Marie siger lidt efter: "Selvom vi ikke ønsker det, så er vi godt klar over, at personalet her i Familiehuset også har en kontrollerende funktion overfor beboerne, det bliver vi nok nødt til at indrømme."

Marie spørger: "Er der noget I gerne selv vil have hjælp til? Noget I kunne tænke jer at arbejde med eller blive bedre til?" EMER kigger over på sin kæreste, men der er ingen

af dem, der kan komme i tanker om noget at sige. Marie fortsætter: "Man kan for eksempel få hjælp i situationer, som man synes er vanskelige; som putning af børnene eller aflevering af børnene i institution. Alt sådan noget vil vi gerne give hjælp til."

Familien kan ikke umiddelbart komme i tanker om noget, men både EMER og hans kæreste får sagt lidt om, at de gerne vil have hjælp til at takle den ældste datters spørgsmål og eventuelle frustrationer ved at bo på pensionen. Personalet udtrykker forståelse, men ingen af dem skriver noget ned.

Personalet ønsker på mødet at få formuleret udviklingsmål, som tager udgangspunkt i familiens egne ønsker og behov. De er optagede af at skabe en egenmotivation hos familien, så de selv bliver engagerede i at udvikle sig. Det er et forsøg på iværksættelse af en selvstyring, hvor familien selv formulerer, hvad den "etiske substans" består i, hvilken del af sig selv de voksne i familien bør gøre til genstand for etisk bearbejdning (Foucault 2004:36).

5.2.1 Dilemmaer i etableringen af selvstyring

Men to perspektiver komplicerer etableringen af selvstyring. For det første vanskeliggøres familiens ledelse af sig selv af, at sagsbehandleren allerede har formuleret de udviklingsmål, som det offentlige system mener, er de rigtige for familien.

Kommunens sagsbehandler har forsøgt at sætte nogle rammer for opholdet, som kan begrunde familiens ophold på pensionen. Der må formuleres målsætninger, som er meningsfulde i systemets sprogbrug, og som det er i "samfundets interesse", at familien orienterer sig mod. I de formulerede målsætninger ligger der et tydeligt ideal om kernefamilien som den "rigtige" familieform. Familien bør være en selvstændig enhed, som er i stand til at varetage problemer selvstændigt, og derfor bør der sættes rammer for bedsteforældrenes indflydelse.

Familiens "inddragelse" i formuleringen af udviklingsmål er en lovfæstet rettighed, men inddragelsen kan foregå på flere måder. Der kan eksempelvis være tale om "inddragelse" i form af, at sagsbehandleren informerer familien om kommunalt fastlagte målsætninger. Sagsbehandlerens "inddragelse" indebærer altså ikke nødvendigvis, at der skabes en motivation hos familiemedlemmerne. I dette tilfælde virker det som om familien har været "inddraget" i processen på en måde, som ikke har givet familien medejerskab over de formulerede målsætninger.

Hvis familien ikke selv har været med til at definere eller formulere egne udviklingsmål, risikerer man fra et myndiggørelsesperspektiv, at den myndiggørelse, man ønsker at iværksætte, udelukkende bliver "top-down"-styret (Andersen et al. 2003), hvilket snarere ligger et pres på familien, end sætter dem i stand til at magte deres eget liv. I et myndiggørelsesperspektiv er det afgørende, at familien selv sætter rammerne for den udvikling, de måtte ønske. Det virker som om, at dele af personalet i Familiehuset er bærere af denne forståelse og ønsker at give famili-

en medejerskab. Men de strukturelle betingelser, som de arbejder under, udgør en barriere i forhold til at etablere et ejerskab hos familien.

På mødet repræsenterer Pia som socialrådgiver kontakten til det kommunale system. Men ved tidligt på mødet at præsentere den plan, som sagsbehandleren har lavet, kommer hun i mine øjne til at underminere forsøget på at forankre selvudviklingen i familiens "egne behov", hvilket det øvrige personale har en tydelig ambition om.

For det andet kompliceres etableringen af selvstyring af, at familien ikke har nogen særlige ambitioner om at arbejde med noget under opholdet på pensionen. EMER og hans kæreste virker langt mere optagede af at opføre sig korrekt og få etableret et godt forhold til personalet. De er optagede af de normer, som gælder for mødesituationen, ikke af de normer for selvstyring, som pædagogikken på institutionen dikterer. For dem er opholdet primært en mulighed for at forblive sammen som familie på trods af, at EMER har fået en dom, snarere end det er en kærkommen anledning til at formulere særlige problematikker, der skal arbejdes med¹⁰. Hvor EMER og hans familie ser opholdet som et onde, der skal overstås, forsøger personalet at italesætte det som en mulighed for at få hjælp.

Da familien til sidst kommer på banen med et ønske om at få hjælp, drejer det sig om datterens eventuelle vanskeligheder med opholdet på pensionen, ikke om forældrenes eventuelle vanskeligheder med at opdrage hende. Personalet er villige til at hjælpe med problematikken, men det er ikke en "ordentlig" selvudviklingsmålsætning, som kan bruges i det terapeutiske og pædagogiske arbejde. Det illustreres af, at ingen fra personalet skriver familiens ønske ned.

Familiehusets eksistensberettigelse beror på den antagelse, at dømte har et særligt behov for at få hjælp til at være forældre. At det indebærer særlige vanskeligheder, at være familie, når far eller mor har begået kriminalitet. Men hvordan stiller man sig i de tilfælde, hvor familien enten ikke har et særligt behov eller ikke ønsker at anerkende et sådant behov? Det er ét af de dilemmaer, personalet står overfor i forsøget på at etablere udvikling gennem selvstyring hos de indsatte.

Familiehuspersonalet formulerer sig i et "systemisk" sprogbrug, og er optagede af, at det ikke er dem, men familierne selv, der formulerer målene for opholdet. Marie viser under mødet en særlig opmærksomhed på den asymmetriske relation mellem indsatte og ansatte. Hun lægger ikke skjul på, at personalet har en kontrolfunktion i forhold til de indsatte. Der er i det hele taget en stærk opmærksomhed på at nedbryde magtrelationer i Familiehuset, og være et alternativ til den traditionelle tænkning inden for fængselsvæsenet, hvor overvågning og kontrol står centralt.

¹⁰ "Det er jo også det, som jeg synes er fedt - at de [Kriminalforsorgen] har sådan nogle muligheder, så man ikke splitter familien igen fra hinanden. (...) Det er fedt, at man kan bibeholde sit arbejde og være sammen med sin familie." (Interview med EMER).

Midlet til at omgå asymmetrien er at sørge for, at udvikling tager udgangspunkt i de behov, som familierne selv formulerer. Etablering af selvstyring bliver altså et redskab til at nedbryde traditionelle magtrelationer mellem ansatte og indsatte. Men spørgsmålet er, om etablering af selvstyring faktisk udgør en sådan afmontering af magten. I Foucaults perspektiv må anvendelsen af selvstyringsteknikker forstås som måder at udøve magt på, der blot fungerer gennem andre kanaler, gennem selvet (Foucault 1997). Målet forbliver skabelsen af et samfundsnyttigt individ, som ikke blot skal være "lydigt" (Foucault 2002), men også ansvarligt for sin egen udvikling. Modsat kan myndiggørelsesperspektivet berettige forsøget på etablering af selvledelse, hvis initiativet kommer fra de indsatte og deres familier. Etablering af selvledelse kan være en vej til at sikre de indsatte en "højere grad af kontrol over de samfundsskabte betingelser" (Andersen 2005:74).

Det afgørende må være, om ønsket om udvikling reelt tager udgangspunkt i familiens behov eller det gøres til et krav, som presses ned over hovedet på dem. Under mødet er den grundlæggende præmis, at der *skal* formuleres et udviklingsmål for familien. Det stilles der ikke spørgsmålstegn ved under mødet med EMER. Mødet illustrerer således en art udviklingstvang, som benytter selvstyring som sit redskab.

5.2.2 Et vanskeligt tema

Under indflytningsmødet dukker et vanskeligt tema op. Pensionen er nødt til at have mulighed for at kontrollere, om EMER er på den arbejdsplads, han siger, han har ansættelse på:

EMER skal finde en kontaktperson på hans arbejdsplads, som pensionen skal kunne ringe til, for at checke, om han er på arbejde. Pia spørger: "Er der én på arbejdet, som du har tillid til, du kunne spørge?". EMER siger: "Det bliver jo nok nødt til at være en af de store chefer på arbejdet, som skal være det."

Pia understreger, at det overhovedet ikke er nødvendigt, at det er "en af det store chefer", som skal være kontaktperson. Pia spørger, om han ikke har en værkfører, som han har tillid til, som han kan spørge. EMER lyser op, og siger, at der en formand på arbejdet, som han har fortalt "det" til, og at det måske kunne være ham, han kunne spørge. Personalet giver udtryk for, at de synes, det er en god idé.

Pia fortæller, at de har været nødt til at indføre denne ordning med kontaktpersoner, fordi de har haft en sag med én person, som personalet stolede på, der ikke levede op til tilliden.

Personalets forsøg på at skabe et tillidsforhold til familien sættes på prøve af en ordning, der skal sørge for institutionens kontrol med den indsatte, mens han er borte fra institutionens område. Jeg fornemmer, at denne ordning med en kontaktperson har været diskuteret på et tidlige-

re møde, formentlig i forbindelse med EMERS visitation til pensionen. EMER frygter for sit gode job, hvis én af hans chefer får at vide, at han sidder i fængsel. Først da det bliver klart, at han kan bruge én af sine nærmeste overordnede som kontaktperson, kan han acceptere den kontrol, som pensionen ønsker at iværksætte.

I udgangspunktet er alle interesserede i, at EMER kan passe sit job under afsoningen. I et rettighedsperspektiv kan det ses som en del af indfrielsen af straffuldbyrdslovens krav om at straffen skal være "normaliseret" (Engbo 2005). Men det kan også betragtes som en del af en strategi for, at den indsatte skal gives mulighed for at tage ansvar for sig selv og sin familie. Her opstår der altså et dilemma mellem institutionens ønske om at ansvarliggøre og behovet for at kontrollere.

5.2.3 "Professionel mistillid"

Pias begrundelse for at denne form for overvågning er nødvendig, viser et vigtigt træk ved den type af institution, pensionen er. Fordi pensionen er et fængsel, finder personalet det nødvendigt at udvise ekstra agtpågivenhed i en række situationer.

Indenfor Kriminalforsorgen udviser personalet i behandlingen af de indsatte oftest en "professionel mistillid", som én af de indsatte udtrykte det i en samtale d. 07.06.09. Den professionelle mistillid indenfor fængselsvæsenet er en nødvendighed, hvis personalet ikke skal blive ofre for de indsattes udnyttelse. Personalegruppen på pensionen praktiserer dog en særlig afart af denne mistillid, som kan illustreres af en bemærkning, som én af døgnet medarbejderne lod falde under en visitationssamtale d. 04.06.09:

Døgnet medarbejder: "Her på stedet er vi indstillet på at høre, hvad folk de siger og tro på det. Velvidende, at der kan være nogen, der stikker os en plade ind i mellem."

Udtalelsen kan virke selvmodsigende, men den illustrerer ret præcist indstillingen hos gruppen af døgnet medarbejdere. Det er det officielle udgangspunkt, at man som døgnet medarbejder må have tillid til, hvad de indsatte siger og agere derefter, men personalet er godt klar over, at de bliver "taget ved næsen" ind i mellem. Det siger deres erfaring dem. Så på trods af at politikken officielt er, at indstillingen skal være tillidsfuld, udgør en reflektorisk mistillid en hindring for en reel tillid til de indsatte.

Til gengæld er det som om den "professionelle mistillid" ikke rigtig har fæstnet sig i medarbejderne i Familiehuset - måske bortset fra Pia, som i mine øjne fungerer i en form for mæglerrolle mellem de forskellige personalegrupper på Pension Engelsborg. Familiehusets personale er i døgnet medarbejdernes øjne nærmest "naivt tillidsfulde". Familiehuspersonalet forklarer selv denne divergens med, at de kommer med en anden uddannelsesbaggrund og en anden indstil-

ling end de fleste af døgnmedarbejderne, som enten er uddannet indenfor Kriminalforsorgen eller har været ansat i det traditionelle fængselssystem, inden de kom på pensionen.

De forskellige indstillinger til de indsatte blandt personalet er en indikation på, at de to personalegrupper er optaget af helt forskellige projekter. Hvor døgnmedarbejderne er optagede af at ansvarliggøre de indsatte i forhold til de normer for opførsel, der knytter sig til rollen som indsat, er Familiehusets personalegruppe optaget af at ansvarliggøre de indsatte overfor normer, der knytter sig til forælderrollen. Det vil jeg kaste yderligere lys over i analyseafsnit 4.4 og 4.5.

5.2.4 Opsummering

Personalets forsøg på etablering af selvstyring vanskeliggøres for det første af andre offentlige myndigheders behov for at formulere klare udviklingskrav, som kan begrunde anbringelsen og anvendelsen af midler til en sådan anbringelse fra et samfundsmæssigt perspektiv. For det andet udfordres etableringen af selvstyring af, at de indsatte ikke oplever et reelt behov for udvikling. Etableringen af selvstyring kan potentielt indebære en tvingende form for magtudøvelse i kraft af, at forandring formuleres som et krav, og ikke som en mulighed.

Forsøget på at ansvarliggøre de indsatte finder sted i et skisma mellem tillid og kontrol. Indarbejdelsen af en "professionel mistillid" i døgnmedarbejdernes faglighed differentierer dem fra personalet i Familiehuset, som primært baserer deres tilgang til de indsatte på tillidsfuldhed.

5.3 Blomsterkassebygning med Jens

I dette analyseafsnit har jeg valgt at fokusere på en lidt atypisk pædagogisk aktivitet, som Jens tog initiativ til en tirsdag formiddag: Konstruktion af en blomsterkasse. Det er nok denne aktivitet, der kommer nærmest de arbejdsrelaterede aktiviteter, jeg havde forestillet mig, at jeg skulle deltage i, inden jeg lærte pensionen at kende. Jeg har valgt eksemplet, for det første fordi det illustrerer, hvilken rolle motivation spiller i etableringen af selvstyring, og for det andet fordi det viser, hvordan modstand ydes af de indsatte og imødegås af personalet i Familiehuset. Fra feltnoterne 19.05.09:

Efter mødet i overlappet møder jeg Jens ude i pensionens have. Han er ved at finde brædder frem til en blomsterkasse på 1 x 2 meter, som han i lang tid har villet bygge sammen med beboerne. Der dog ingen beboere, som endnu er mødt op for at hjælpe ham. Jens har været inde i huset, for at spørge JESPER og MAHMUD om de ikke ville være med til at bygge blomsterkassen. Men det er tilsyneladende vanskeligt at få JESPER og MAHMUD med til de pædagogiske aktiviteter. Denne formiddag er JESPER træt, fordi han ikke har kunnet sove, og MAHMUD har travlt med andre ting.

Jens og jeg går så selv i gang med at lave siderne til blomsterkassen. Efter en times tid kommer JESPER ud til os i det gode vejr. Han ser træt ud, og har hævede øjenlåg. Jens siger: "Godt du kom, JESPER. Jeg er vist ikke nær så meget håndværker som dig, så det ville være godt, hvis du gav dit besyv med." JESPER siger efter at have set lidt på Jens' arbejde: "Skulle vi ikke hente en elektrisk sav? Det går da meget hurtigere end med den der, du står med i hånden, Jens." Jens er først ikke helt med på ideen, men lader sig overtale. JESPER og jeg går ned til pedellen og henter en rundsav.

Det viser sig, at rundsaven ikke helt kan skære brædderne, vi arbejder med, igennem. Jens antyder, at vi så bliver nødt til at bruge den almindelige, hånddrevne sav. Men JESPER holder fast. JESPER og jeg bliver enige om, at vi blot kan save det første stykke med rundsaven, og derefter save den manglende bid med den almindelige sav. Det lykkes at overtale Jens. Da vi har savet 6 brædder, går JESPER ind igen. Han har måske brugt en halv time sammen med Jens og mig.

5.3.1 Motivation som vilkår

Dette eksempel viser selvledelsens vilkår og metode: Den tager udgangspunkt i de indsattes egen motivation. Det kan vanskeliggøre projektets udførelse, hvis "motivationsarbejdet" ikke er gennemført i tilstrækkelig grad. I forbindelse med dette projekt møder de indsatte simpelthen ikke op, selvom Jens har forsøgt at "sælge ideen" til dem. Jens kunne selvfølgelig have krævet,

at de deltog i aktiviteten. Men havde han gjort det, ville ambitionen om, at de indsatte selv skal engagere sig i deres egen udvikling ikke blive realiseret.

Det er en konstant udfordring, når den pædagogiske linie bygger på at fremme de indsatte egen evne til at udfordre og lede sig selv, at finde de projekter og ideer, som kan "tænde" de indsatte motivation og ikke bare personalets.

I et myndiggørelsesperspektiv kan man betragte JESPERS indledende forslag om at anvende en anden metode til at save brædderne over med, som et forsøg på at få medejerskab over projektet, og gøre det til "hans" projekt. I situationen virker Jens ikke specielt villig til at gå på kompromis med hans egne ideer om, hvordan aktiviteten skal forløbe, men han giver sig alligevel for JESPERS ønske. Det viser, at aktivitetens succeskriterium ikke først og fremmest er et vellykket fysisk produkt, men en vellykket aktivering med et "åndeligt" produkt – de indsatte øgede selvfølelse og glæde ved arbejdet. Betragtes aktiviteten som beskæftigelsesterapi er den pædagogiske idé, at de indsatte skal opdage deres egne håndværksmæssige evner og få succesoplevelser med den slags "sunde" og "hensigtsmæssige" aktiviteter, så de får et alternativ til de "lyssky" aktiviteter, som har bragt dem ind i fængslet.

For en gangs skyld har aktiviteten ikke relationen mellem forældre og børn som sin "underkastelsesmåde" (Foucault 2004:36), hvilket ellers ofte er tilfældet i forbindelse med Familiehusets aktiviteter. Forholdet til børnene anvendes i flere sammenhænge som det primære middel til fastholdelse af selvarbejdet. Det kommer eksempelvis til udtryk, under en tur med Familiehuset til IKEA. Fra feltnoterne d. 14.05.09:

Lige inden vi ankommer til IKEA, fortæller JANNIE om de forandringer, der er sket med hende det seneste års tid. Hun giver udtryk for, at hun nu lever et helt andet liv, end da hun fik sin dom. Jens responderer: "Nu har du jo også et ansvar at leve op til. Nu har du en søn, som du står til ansvar for og skal tage dig af."

Børnene og de indsatte relation til deres børn bliver ofte fremhævet som den primære begrundelse overfor de indsatte for at fastholde dem i arbejdet med sig selv. "Børneargumentet" gør det forståeligt, hvorfor de indsatte skal leve op til en normalitetsnorm, som indebærer en bestemt forældreidentitet og normer om, hvad det vil sige at være en god borger og en god familie. Dette argument refererer til normer, som de indsatte som oftest kan identificere sig med, selv om de måske ikke lever op til disse normer. Det er de færreste, der ønsker at være dårlige forældre for deres børn. Derfor udgør "børneargumentet" et stærkt styringsredskab i arbejdet med de indsatte.

Den manglende mulighed for at bruge børnene som argument udgør måske en væsentlig årsag til at, det er vanskeligt at skabe det nødvendige engagement i blomsterkasseaktive-

ten. Jens bekræfter på et senere tidspunkt, at han opfatter det som en generel vanskelighed at motivere de indsatte for aktiviteter, hvor der ikke er børn med¹¹.

I et foucauldiansk styringsperspektiv skabes motivation ved at bestemte "sandheder" etableres, som overbeviser individet om det rigtige eller gode i bestemte handlinger. Foucaults forståelse af forholdet mellem magt og viden (2002) implicerer, at den indsatte må bringes til at acceptere en bestemt viden eller "sandhed" om sig selv, for at kunne magtes eller styres på bestemte måder. I dette perspektiv skal institutionen etablere en viden hos den indsatte om, at vedkommende har brug for hjælp, og at man som "kriminell" har brug for at arbejde med sin forældrerolle. Den etablerede viden om disse sammenhænge kan engagere den indsatte i aktiviteter, hvor børnene indgår, og hvor der er et tydeligt fokus på forholdet mellem børn og forældre. Men når den pædagogiske aktivitet ikke implicerer børnene, er denne viden tilsyneladende ikke nok til at skabe motivation.

Med Foucault kan der peges på, at en ny "sandhed" om den indsatte må etableres (eksempelvis om den indsatte behov for "sund" aktivering eller indlæring af faglige kompetencer), før det bliver muligt at skabe motivation for en aktivitet, som ikke involverer børnene. Den indsatte må gøres til subjekt for en viden, som kan konstituere individet som en indsat med bestemte behov. Først når den indsatte begynder at se på sig selv på den måde, som institutionen ønsker det, kan selvstyringen etableres.

5.3.2 Vilkår for deltagelse

Jens er interesseret i JESPERs deltagelse både fra et pædagogisk og tømrerfagligt perspektiv. Men da JESPER begynder at forhandle vilkårene for deltagelse ved at foreslå en alternativ metode, møder han modstand fra Jens' side. Aktiviteten bliver ikke udført sådan, som Jens først havde tænkt det, og det er tydeligt, at det irriterer ham. Jeg tænker først, at det er fordi kvaliteten af det arbejde, vi udfører, er meget væsentlig for ham. Men måske handler det snarere om, at JESPER udfordrer den rollefordeling, som Jens og jeg har konstitueret, hvor Jens er den, som tager beslutningerne.

Hans rolle som hovedansvarlig for aktivitet og produkt bliver sat på prøve af JESPERs forsøg på at få indflydelse på den metode, vi anvender under arbejdet. JESPER virker bestemt ikke optaget af kvaliteten af arbejdet. Han virker langt mere optaget af at få lov til at sætte rammerne for opgaven.

Da JESPER forlader aktiviteten, er vi færdige med at anvende hans metode til at save brædderne over med, og skal til at fortsætte arbejdet med skrue siderne sammen. Arbejdet er tilbage i en fase, hvor Jens sætter rammerne for, hvad der skal ske. Det er igen hans oprindel-

¹¹ Fra feltnoterne 26.05.09: "Mens vi venter, giver Jens udtryk for, at han synes det er vanskeligt at motivere JESPER og MAHMUD til at lave pædagogiske aktiviteter af denne art, hvor børnene ikke er med."

ge plan, der gælder for arbejdet. Eksemplet viser, at når de indsatte ikke får medindflydelse, så forsvinder engagementet hurtigt.

I dette tilfælde er det tydeligt, at det er Jens, der har ejerskab over byggeprojektet, snarere end de indsatte. Det er primært Jens' ambition, der bærer ønsket om en blomsterkasse til Familiehuset. Fra et myndiggørelsesperspektiv udgør de indsattes manglende medejerskab over projektet en forhindring for deres aktive deltagelse i og udbytte af aktiviteten.

5.3.3 Mindst-mulig-deltagelse

JESPER anvender i eksemplet en strategi, jeg vil kalde modstand gennem "mindst-mulig-deltagelse". Ved at yde et minimum af indsats opfylder JESPER de formelle kriterier for deltagelse, hvilket understøtter hans arsenal af argumenter overfor personalet, hvis de skulle gøre hans handlinger til genstand for spørgsmål.

Strategien mindst-mulig-deltagelse udstyrer ham i dette tilfælde med to trumfer. For det første kan han sige, at han har deltaget i aktiviteten, og dermed undgå anklager om, at han ikke udviser ansvarlighed med dette eksempel i baghånden. For det andet kan han bruge sin deltagelse mod personalet. Eksempelvis siger han senere på dagen: "Nu fik jeg ikke sovet, fordi vi skulle lave blomsterkasser, så nu kan jeg ikke hente mine piger til tiden. Vi kommer for sent til eftermiddagens tur". På den måde bruger han sin deltagelse som et aktivt redskab i forhandlingen af de fastlagte vilkår.

Fra et modstandsperspektiv kan strategien mindst-mulig-deltagelse forstås som en måde, hvorpå de indsatte bruger et institutionelt arrangement på en "uautoriseret" måde, så den kommer til at tjene et andet formål end det institutionelt fastlagte (Goffman 1967:151f).

Mindst-mulig-deltagelse er en strategi, som jeg ser Jesper tage i anvendelse ofte, mens jeg er på pensionen. Han afprøver hele tiden grænserne for, hvor lidt han kan være med i de obligatoriske aktiviteter, uden at han konfronteres med disciplinære tiltag. Den "systemiske" tilgang i Familiehuset foreskriver, at de indsatte skal have så "lang snor" som muligt, inden der iværksættes disciplinære tiltag (Interview med Louise).

JESPER yder modstand mod familiehuspersonalets forsøg på at engagere ham i husets fælles aktiviteter ved at transformere de pædagogiske aktiviteter til "sine egne" ture for ham og hans familie, hvor han selv har råderet over ankomst- og afgangstidspunkt. Det sikrer han ved så ofte som muligt at anvende sin egen bil, når han skal til og fra disse aktiviteter.

5.3.4 "Spasserbussen"

Et eksempel fra den efterfølgende tirsdag, d. 26.05.09, er illustrerende:

Da vi skal af sted på tirsdagens tur til Bagsværd svømmehal, står jeg uden for pensionens røde minibuss og venter på, at beboerne skal sætte sig ind i bussen. JESPER

kommer også ud og står uden for bussen. Han siger: "Hvis det kan gøre Jens glad, kan vi da godt køre med spasserbussen"

Jeg udtrykker min tvivl om, hvorvidt vi kan være i bussen alle sammen. JESPER forøger at få sin datter IDA med på at kalde pensionens bus for en "spasserbus". IDA siger til Marie, at hendes far kalder minibussen en "spasserbus". Marie brokker sig over JESPER henvendt til IDA: "Sagde din far virkelig det? Det synes jeg, du skal sige til ham, at han ikke kan være bekendt. Hverken Jens eller jeg er jo spassere." IDA sætter sig ind i bussen og siger med glæde i stemmen, mens hun kigger på sin far: "Jeg synes, det her er en rigtig spasserbus."

Det bliver klart for Jens, at vi ikke kan være i bussen alle sammen. Han foreslår, at JESPER tager mig med i sin bil. JESPER virker meget tilfreds med, at han ikke skal ind i pensionens bus. Hans datter vil helst køre med bussen, og det får hun lov til.

JESPER anvender metaforen "spasserbus", for at understrege, hvilken rolle han oplever, at institutionen tillægger ham, når han bliver bedt om at sætte sig ind i bussen. En "spasserbus" transporterer handicappede, som ikke er i stand til at handle på egen hånd, og som ikke kan varetage deres egne behov. I JESPERs perspektiv bliver dem, der accepterer at sætte sig ind i bussen, gjort til "spassere", som er underlagt andres omsorg og kontrol. Ved at ytre sig ved hjælp af metaforen viser han den underkastelse, der ligger i dette. Han synliggør magtudøvelsen ved at tale højt om den.

I et modstandsperspektiv udgør JESPERs anvendelse af denne metafor for pensionens minibus et forsøg på at bryde med den klientrolle, som institutionen tildeler ham. Han forsøger at opretholde en alternativ identitet, som er mere acceptabel for ham selv. Han yder i Goffmans sprogbrug modstand mod den institutionelt tilrettelagte rolle (Goffman 1967:87f) ved at nægte at acceptere rollen som passager.

Det at lade sig transportere i minibussen indebærer en identitetstildeling, som JESPER har vanskeligt ved at acceptere. Ved at køre i sin egen bil lægger han afstand til den institutionelt tildelte identitet. Modstanden ydes gennem en konkret handling, som skal understrege den indsattes fastholdelse af egen identitet. I Goffmans forstand er der altså ikke blot tale om "åndelig udvandring" (1967:138), men en fysisk udvandring, der skal illustrere den indsattes uafhængighed.

Via datteren

JESPER arbejder på at få datteren IDA til at udsige hans mening om bussen, så hun kan blive hans anledning til at køre i egen bil. JESPERs strategi sætter datteren i et dilemma mellem to virkelighedsdefinitioner, JESPERs og Maries. Dette dilemma håndterer hun ved at acceptere dem begge: Hun sætter sig ind i bussen og anvender samtidig sin fars metafor. Hun anerkender identiteten som én, der har brug for hjælp, som hun tildeles ved at lade sig transportere af pen-

sionens minibus. Fordi det er en selvfølgelig del af hendes barneidentitet at være afhængig af hjælp fra voksne, er det ikke vanskeligt for hende at acceptere denne rolle.

Som udtryk for modstand kan JESPERS brug af datteren forstås som et forsøg på at omvende det magtspil, han er indlejret i på institutionen. Ligesom de ansatte forsøger at bruge hans børn som et argument overfor ham i arbejdet med at skabe forandring, forsøger han at yde modmagt ved at bruge sine børn som redskab i kampen mod den institutionelt tildelte rolle.

Det er via børnene at kampen for at nå ind til hans motivation og engagement for forandring føres af Familiehuspersonalet. Det er hans forældrerolle, som anvendes som brohoved i forsøget på at ansvarliggøre ham. Målet er skabelsen af et ansvarligt, "kriminalitetsfrit" individ¹².

JESPER yder modstand mod dette ansvarliggørelsesforsøg ved at vende strategien om og tage datteren som en slags gidsel i hans kamp. Hun skal sige de ord, som kan berettige, at han befrier sig fra den institutionelt tildelte rolle som "ikke-ansvarlig", der skal hjælpes og ansvarliggøres.

Personalets reaktion

Marie fortolker JESPERS metafor som et udtryk for, at han mener, at personalet er "spassere". Hun forstår hans metafor på en måde, så personalet er dem, der associeres med handicappede i stedet for beboerne.

I JESPERS billedsprog er det personalet, som har taget magten over beboerne, der må lade sig transportere som passiviserede individer. I Maries oversættelse bliver JESPERS metafor i stedet en plump og nedsættende kritik af personalet. Maries fortolkning afmonterer den forståelse af asymmetri mellem personale og beboere, som JESPERS metafor antyder. Det er væsentligt at bemærke, at hun ikke taler direkte til JESPER, men henvender sig til hans datter. Der er tale om en form for "kold krig" mellem JESPER og Marie, hvor datteren bliver medium for konflikten.

Jens diskuterer til gengæld ikke JESPERS omtale af pensionens bus. Han vælger at lytte til JESPERS indsigelser, og går med til, at han kører i egen bil. Jens udviser fleksibilitet for at få selvstyringen til at fungere. JESPERS modstand imødegås ikke med en disciplinær sanktion, men med forhandling af rammerne for deltagelse.

5.3.5 "Vend-dig-og-gå"

Endnu en modstandsstrategi viser sig i JESPERS fortællinger under mit interview med ham. Han fortæller, at når han oplever uenighed med personalet, eller når der er nogen på arbejde, som han "ikke kan sammen med", så vender han sig om og går¹³. At vende sig om og gå den anden vej, er en strategi, som anvendes og kan være effektiv indenfor det lukkede fængsel. Fra feltnoterne d. 04.06.09:

¹² www.kriminalforsorgen.dk

¹³ "Hvis de [døgnpersonalet] er dumme at høre på, så går jeg bare. Det nytter ikke noget at stå og diskutere med dem. Du kan ikke overbevise dem om, at du har ret." (Interview med JESPER).

MADS, KRISTIAN, Katrine og jeg sidder på terrassen og drikker kaffe og ryger cigaretter. Solen skinner, og det er skønt juni-vejr.

Samtalen på terrassen drejer i retning af de to indsattes tid på "Anstalten" ved Herstedvester. Under samtalen bliver det klart, at både KRISTIAN og MADS har siddet i fængsel i mange år. MADS fortæller, at han skal afsone over 9 år. Det er formentlig 2/3-dele af den dom, han har fået.

MADS fortæller om, hvordan det var at ankomme til "Anstalten". Han husker stadig datoen, og hvordan vejret var den dag, han gik ind gennem porten til fængslet: "Da jeg kom over på afdelingen, tog de alt mit tøj fra mig, bortset fra dem her [han peger på sit eget mellemgulv]. De tog alt mit tøj og puttede det i en sort sæk, som blev stillet væk. Der gik en hel uge, inden de gav mig mit tøj tilbage."

Da han blev ført ned til sin celle, er det første råd, han får fra fængselsbetjenten, som følger ham: "Hvis nogle af mine kollegaer sviner dig til eller generer dig, så vend dig om og gå. Du skal altid gå din vej."

MADS siger: "Da var det, jeg troede, jeg var landet på månen. Tænk at være et sted, hvor en betjent siger sådan om sine kollegaer."

JESPERS strategi er altså det man kunne kalde en "institutionaliseret" modstandsstrategi, som også fængselsbetjente er bekendt med, og kan finde på at anbefale de indsatte. JESPER bringer formentlig den "fængselsocialisering" i anvendelse, som han har erhvervet sig i de øvrige fængsler, han har afsonet i. At-vende-sig-og-gå indebærer i det traditionelle fængsel, at man bevæger sig mod sin celle og bevæger sig væk fra konflikten. I Goffmans termer svarer det til at "trække sig ind i sig selv" (1967:51) ved rent fysisk at trække sig til bage til sin celle.

Men ved at tage den strategi i anvendelse på pensionen bringer JESPER sig selv i fare for at virke antiautoritær og afvisende overfor den myndighedsudøvelse, som døgnpersonalet udøver. Deres udøvelse af kontrol baserer sig på, at det er muligt at kommunikere med de indsatte, hvilket JESPER umuliggør med sin modstandsstrategi.

JESPERS fravalg af dialogen med døgnpersonalet i de situationer, hvor han har en stærk formodning om, at der ikke vil blive udvist fleksibilitet, kan også tolkes som en rationel afvejning af hans muligheder. JESPER står overfor et valg mellem (1) at underlægge sig kontrol, og risikere ikke at få lov til at foretage sig de ærinder, han finder nødvendige, eller (2) at forlade pensionen uden at konsultere døgnpersonalet, men til gengæld kunne være sammen med sine børn, som han selv vil.

Valget af den anden mulighed er formentlig kun mulig i en begrænset periode, indtil personalet modsætter sig det autoritetstab, JESPER påfører dem. JESPERS valg af denne mulighed illustrerer, at han ikke har fået sin personlighed nedbrudt af fængselsopholdet, men snarere

har bevaret selvrespekt og handlekompetence i en grad, som vanskeligt kan accepteres på institutionen.

5.3.6 Opsummering

Hovedeksemplet i dette kapitel viser, at selvstyringen for at fungere "effektivt" må tage udgangspunkt i de indsattes egen motivation. I et myndiggørelsesperspektiv er oplevelsen af at kunne få medindflydelse på aktiviteterne mål, metode og resultat af afgørende betydning for skabelsen af et medejerskab hos de indsatte. Eksemplet antyder ligeledes, at det generelt er vanskeligt at motivere de indsatte for aktiviteter, hvor der ikke er børn med. I et foucauldiansk styringsperspektiv er "sandheden" om de indsattes behov for aktivering ikke etableret på en måde, som skaber motiverede subjekter.

Forholdet til børnene anvendes i flere sammenhænge som det primære middel til fastholdelse af de indsattes arbejde med sig selv. "Børneargumentet" gør det forståeligt, hvorfor de indsatte skal leve op til en normalitetsnorm, som indebærer en bestemt forældreidentitet og normer om, hvad det vil sige at være en god familie. I kraft af dette udgør det et effektivt redskab til etablering af selvstyring.

Det empiriske eksempel viser et eksempel på modstand i form af "mindst-mulig-deltagelse". Denne modstandsstrategi går ud på at deltage i pensionens aktiviteter, men gøre det så lidt som muligt, for at aktiviteten kan komme til at tjene et personligt formål frem for et institutionelt. En anden modstandsstrategi, som er blevet eksemplificeret, består i at "vende-sig-og-gå", når der opstår konflikter. Denne strategi trækker på en institutionaliseret fængselslogik, men skaber problemer på pensionen, fordi forholdet mellem beboere og personale baserer sig på dialog.

Et andet eksempel viser, hvordan en af de indsatte yder modstand mod den rolle, han tildeles af institutionen, ved at anvende et sprogbrug, der gør det klart, at identitetstildelingen er uacceptabel. Han synliggør magtudøvelsen ved at eksplicitere den metaforisk. Det viser, hvordan den institutionelle styring fungerer bedst, når rolletildelingen betragtes som selvfølgelig. Først i det øjeblik, hvor den indsatte tydeliggør magtrelationerne, vanskeliggøres magtens udøvelse. Modstanden ydes derudover gennem konkrete handlinger, som skal understrege den indsattes selvstændighed og uafhængighed. De pædagogiske aktiviteter transformeres, så de kommer til at tjene de indsattes egne formål.

Modstanden imødegås af personalet i Familiehuset ikke med disciplinære sanktioner eller direkte magtanvendelse. I stedet udviser personalet en fleksibilitet, som ser ud til at gøre deltagelsen i den obligatoriske aktivitet mere acceptabel for den indsatte.

5.4 Døgnpersonalets fleksibilitet

I dette kapitel vil jeg ikke tage udgangspunkt i et enkelt hovedeksempel, men vise et mere overordnet træk ved den institutionelle praksis ved at se på en række beslutninger og udsagn fra personalets møder. Disse eksempler skal vise under hvilke forudsætninger, døgnpersonalet udviser fleksibilitet i forhold til pensionens regler, og hvordan døgnpersonalet taler om de indsatte, der ytrer kritik. En bestemmelse af de forudsætninger, hvorunder døgnpersonalet udtrykker sympati med eller lægger afstand til de indsatte, kan sige noget om den rolle, personalet ønsker, at de indsatte skal indtage.

5.4.1 Særlig fleksibilitet

Indledningsvis vil jeg præsentere et par eksempler på, at døgnpersonalet udviser en særlig fleksibilitet overfor de indsatte. Første eksempel er fra personalets "møde i overlappet" tirsdag d. 12.05.09:

NIELS er blevet truet igen af en fyr, som har truet ham tidligere. Han får lov til ikke at deltage i de vanlige rengøringsaktiviteter på den baggrund.

NIELS bliver tildelt (eller tildeler sig selv) en offerrolle, hvilket skaffer ham særlige privilegier i forhold til de opgaver, han normalt har på pensionen. Personalets udsagn på mødet antyder, at den trussel, han har været udsat for, ikke forhindrer ham i at løse sine arbejdsopgaver. Flexibiliteten skal snarere ses som et udtryk for de ansattes "omsorg" for hans vanskelige situation. Personalet viser ham en særlig velvilje ved at give ham fri pga. hans vanskelige situation.

Det andet eksempel er fra personalets "møde i overlappet" to uger efter, tirsdag d. 26.05.09:

Personalet, der har været på vagt dagen før, fortæller, at MAHMUD virkede meget medtaget, da han kom tilbage fra retsmødet i går. Han vil gerne have frigang onsdag aften og overnatte hjemme hos kæresten, så børnene også kan være hos hende. Personalet giver udtryk for forståelse for MAHMUDS situation, og giver ham lov til at overnatte udenfor pensionen.

MAHMUD har vidnet i en sag, hvor en person fra det "kriminelle miljø" på Nørrebro angiveligt for år tilbage har truet ham på livet. MAHMUD var ifølge personalet selv en del af dette miljø engang. Siden da har MAHMUD ifølge personalet trukket sig ud af det kriminelle miljø og lever nu et "normalt" liv med sine børn. I denne sag er MAHMUD altså i personalets øjne let at identificere som offer. MAHMUDS situation er årsag til, at personalet giver lov til, at han kan sove uden

for pensionen. Børnenes situation udgør også et vigtigt element her. De skal heller ikke blive følelsesmæssige ofre for, at deres far skal vidne.

Under det samme møde tirsdag d. 26.05.09 bliver JENGIS' situation diskuteret:

Personalet taler om, hvor overvældende det er for JENGIS og hans mor, at faren lige er død. Han har haft vanskeligt ved at holde tårerne tilbage, når han har snakket med personalet. Det er ifølge personalet vigtigt, at JENGIS har frihed til og mulighed for at støtte sin mor i denne vanskelige tid.

JENGIS har dagen før været i "forhør" hos viceforstanderen pga. en arrestation. Konklusionen på forhøret blev, at JENGIS overføres fra pensionsvilkår til fængselsvilkår (se Faktaboks 1) i tre uger. Det betyder, at hans frihed indskrænkes i en periode. Forhøret har afklaret, at han tilsyneladende har været meget uheldig i forbindelse med anholdelsen. Derudover er det kort tid siden, at JENGIS' far er død. Disse to omstændigheder udløser personalets sympati, og giver ham særlige muligheder for at få udgang til at være sammen med sin mor.

Disse tre eksempler viser, at døgnpersonalet udviser en særlig fleksibilitet, når de har en klar fornemmelse af, at den indsatte har været udsat for noget uretfærdigt eller er den part, som lider skade. Når den indsatte entydigt kan karakteriseres som et offer for vanskelige omstændigheder, som vedkommende selv er uden skyld i, og samtidig overfor personalet har vist et vist mål af følsomhed, åbner det op for nogle særlige muligheder i forhold til de disciplinære rammer på institutionen. Eksemplerne giver associationer til Foucaults beskrivelser af den pastorale magt, hvor de, som ledes, skal indgå i et lydighedsforhold, som indebærer selvransagelse (Foucault 2008: 195-196).

5.4.2 Begrænsning af fleksibilitet

Modsat viser det nedenstående eksempel fra "mødet i overlappet" torsdag d. 04.06.09 en situation, hvor døgnpersonalet bliver enige om, at der ikke skal udvises for meget fleksibilitet:

Én af døgnmedarbejderne fortæller, at JESPER dagen før har været på Bakken med sine børn. Han har overfor medarbejderen argumenteret for, at han kunne bruge 3 timer på dette, da han ikke var i svømmehallen i tirsdags. Én af de andre døgnmedarbejdere siger, at hans oplevelse er, at "JESPER bruger børnenes timer som et skjold mod personalet".

Blandt det personale, der er til stede, er der enighed om, at JESPER ikke skal have for fleksible rammer, fordi han "udnytter det". Under snakken om JESPER kigger en af

døgnmedarbejderne på mig, og kan ikke lade være med at grine, da han siger, at JESPER nu er taget til fysioterapi. De øvrige personalemedlemmer, som er tilstede under mødet, griner med eller trækker på smilebåndet.

JESPER er i døgnpersonalets øjne på ingen måde noget offer. I døgnmedarbejderens fortælling er JESPER det handlende subjekt. Det er ikke døgnmedarbejderen, der har givet lov til, at JESPER måtte tage på Bakken med sine børn, men det er JESPER, som har overtalt ham. Det står i modsætning til de tre tidligere eksempler, hvor et eller flere af personalemedlemmerne har afgjort sagen og givet tilladelsen, og dermed opretholdt personalets fornemmelse af autoritet over de indsatte.

JESPER gør det vanskeligt for døgnpersonalet at opretholde denne fornemmelse af autoritet. I personalets forståelse er JESPER manipulerende (børnene bruges som skjold mod personalet), og han "udnytter" den fleksibilitet, han får. JESPERS forsøg på at få mere tid sammen med sine børn bliver opfattet som et angreb på personalets autoritet, og er årsag til, at han fremover ikke skal have så frie rammer.

Fra mit perspektiv virker personalets latter over, at JESPER er taget til fysioterapi, paradoks. JESPER har en fast aftale på sit aftaleblad (se Faktaboks 2) om genoptræning.

Faktaboks 2: Aftalebladet

Aftalebladet specificerer personalets aftaler med beboeren angående beskæftigelse, afsoningsvilkår, faste ugentlige aftaler og aftaler omkring weekendorlov. Aftalebladet danner udgangspunkt for, hvad personalet giver den indsatte lov til i hverdagen.

Her er et eksempel på et aftaleblad præsenteret:

AFTALEBLAD FOR MEHMET – AFTALT PÅ MØDE D. 21.07.09

BESKÆFTIGELSE:

MEHMET er indtil ca. 1. september fritaget for aktiveringspligten i Herlev kommune, hvor han oppebærer kontanthjælp. Det er aftalt at MEHMET dagligt kommer ned til morgenmad i huset, og at han derefter er på arbejdsområdet "nogle timer". MEHMET bruger mange ressourcer på familien / frihed – skal ikke være på fuldt arbejdsforhold. Faste opgaver vil blive aftalt senere. Der forventes etableret revalidering fra kommunen.

FRIHED:

Der er i DFK [Direktoratet For Kriminalforsorgen] ansøgt om orlov hver anden weekend – itv Er dette uafklaret, så MEHMET har orlov hver 3. Weekend. Er på fængselsvilkår frem til ca. 1. oktober.

Følgende er aftalt:

Ugentligt må MEHMET tage hjem til familien 2 gange. Han har sine 1½ time som han benytter til transport – og derudover 3 timer i hjemmet. Vælger selv ugedage.

Udflugter MEHMET og børn må deltage i relevante udflugter med familiehuset – samt ledsagede udflugter af personale efter behov.

Weekends:

Weekend 24 – 26 juli = MEHMET'S familie er her. Lørdag tages til Zoo med kontaktperson

Weekend 31/7 – 2/8 = MEHMETS familie er her

Weekend 7 – 9 august = MEHMET på orlov hjemme

Weekend 14 – 16 august = fredag d. 14 er begge børn + evt. hustru her og sover til lørdag. Lørdag morgen kører MEHMET familien hjem og kommer retur med datteren, der overnatter til søndag. Søndag morgen kører MEHMET datteren hjem og kommer selv straks retur

Weekend 21 – 23 august = fredag d. 21 er begge børn + evt. hustru her og sover til lørdag. Lørdag morgen kører MEHMET familien hjem og kommer retur med sønnen, der overnatter til søndag. Søndag morgen kører MEHMET sønnen hjem og kommer selv straks retur

Weekend 28 – 30 august = MEHMET på orlov hjemme

Weekend 4 – 6 september = fredag d. 4 er begge børn + evt. hustru her og sover til lørdag. Lørdag morgen kører MEHMET familien hjem og kommer retur med sønnen, der overnatter til søndag. Søndag morgen kører MEHMET sønnen hjem og kommer selv straks retur

Weekend 11 – 13 september = fredag d. 11 er begge børn + evt. hustru her og sover til lørdag. Lørdag morgen kører MEHMET familien hjem og kommer retur med datteren, der overnatter til søndag. Søndag morgen kører MEHMET datteren hjem og kommer selv straks retur

Weekend 18 – 20 september = MEHMET på orlov hjemme

Weekend 25 – 27 september = fredag d. 25 er begge børn + evt. hustru her og sover til lørdag. Lørdag morgen kører MEHMET familien hjem og kommer retur med sønnen, der overnatter til søndag. Søndag morgen kører MEHMET sønnen hjem og kommer selv straks retur

Min fornemmelse er, at latteren referer til den oplevelse af magtesløshed, som JESPER giver døgnpersonalet. De styringsteknikker, de normalt kan tage i anvendelse overfor de indsatte kommer til kort, når det gælder JESPER. Hans opførsel passer ikke ind i personalets billede af, hvordan en indsat skal opføre sig.

Et sidste eksempel fra et personalemøde ugen efter viser, hvordan personalet "sanktionerer" overfor én af de indsatte gennem en form for mobning. Eksemplet er fra personalets "møde i overlappet" torsdag d. 11.06.09:

Personalet taler om MADS. Han har været mindre snakkesaglig end normalt de seneste par dage. Han har overfor personalet fortalt, at han har problemer med en tandprotese, som ikke er kommet, og taler overfor personalet om at ville klage til patientklagenævnet. Én af døgnet medarbejderne fortæller, at MADS på grund af sine tandproblemer har meldt sig syg resten af ugen, og derfor ikke kan tage ansvar for de rengøringsopgaver, han udfører dagligt på pensionen.

En af personalemedlemmerne knytter følgende kommentar til MADS' sygemelding: "MADS er sgu' ligesom Maude: 'Åh, jeg tror, jeg går ind og ligger mig'!", siger hun. Mens hun citerer Maude, løfter hun hånden op til panden med håndfladen opad, læner hovedet bagover, og stryger sig over panden med bagsiden af hånden, ligesom Maude ofte gjorde det i serien MATADOR.

Der er almindelig morskab blandt personalet over MADS' ligheder med Maude. Én af de tilstedeværende bemærker: "Han har jo også sådan nogle kvindelige interesser – han interesserer sig for de mærkeligste ting."

Én af døgnpersonalerne siger: "Jeg talte med ham i går, og snakkede med ham om, at han ville klage til tandlægen. Det er så hen over natten blevet til patientklagenævnet. Han er altså godt nok lidt krukke."

MADS er det aktive subjekt i personalets fortælling – det er ham, der har meldt sig syg, og ikke døgnpersonalet, der har givet ham fri. Men MADS har ikke blot meldt sig syg, han har også tænkt sig at indgive en klage til patientklagenævnet over den behandling, han har fået hos tandlægen.

Disse omstændigheder får personalet til at sammenligne MADS med figuren Maude, som har en udpræget grad af feminin svagelighed i sin karakter. MADS bliver i kraft af sammenligningen identificeret med en særlig kvindelig skrøbelighed, fordi han har meldt sig syg. Men ifølge døgnpersonalets udsagn er han ikke alene hans skrøbelighed udtryk for noget feminint, hans "interesser" er også "kvindelige". Dermed bliver den femininitet, som knyttes sammen med hans sygdomsmeddelelse, gjort til et globalt fænomen, som kendetegner hans personlighed. I personalets forståelse er han "krukke".

I min forståelse er der i eksemplet tale om en form for sofistikeret mobning, som udløses af den selvstændighed, som MADS udviser ved at ville klage over den behandling, han har fået. Døgnpersonalet har tilsyneladende vanskeligt ved at håndtere en indsat, der udviser vilje til aktiv handling overfor autoriteter. Det kan skyldes, at den indsatte viser, at han har bevaret evnen til at kritisere og dermed yde modstand mod den måde, hvorpå personalet forsøger at positionere ham som objekt for styring. Ved at gøre MADS' kritik til et udslag af hans "krukkehed" afmonteres kritikken, og den kan slå hen som "brok" (jf. Willig 2009).

De sidste to eksempler viser for det første, at døgnpersonalet har vanskeligt ved at acceptere selvstændig handling fra de indsatte side. For det andet at kritik, hvad enten den retter sig mod døgnpersonalet eller andre autoritetsinstanser såsom tandlægen, bliver imødegået med stramning af de disciplinære rammer eller mobning. De typer af adfærd, som de indsatte praktiserer i eksemplerne, udfordrer døgnpersonalets autoritative identitet. Den sætter spørgsmålstejn ved, hvem der bestemmer over de indsatte handlemuligheder.

5.4.3 Den gode indsatte

Tilsammen siger disse fem eksempler noget om de normer for opførsel, der knytter sig til rollen som indsat på institutionen. Først og fremmest er den gode indsatte i en eller anden grad et "offer", som viser sine følelser, og underlægger sig personalets ret til at bestemme. Den gode ind-

satte søger personalets hjælp, støtte og sympati, og sætter pris på personalets velvilje. Vedkommende forsøger ikke at "udnytte" de særlige muligheder, der er på pensionen. Til gengæld bør den gode indsatte vise taknemmelighed over de særligt fordelagtige rammer, der er på pensionen. Som indsat bør man ikke mindst undgå at sætte personalets autoritet under pres, eller kritisere den myndighedsudøvelse de eller andre udøver.

For at selvstyringen skal kunne fungere optimalt, skal den indsatte underkaste sig personalets hyrdefunktion, og lade sig lede gennem bekendelse og selvransagelse (Foucault 2008:195). Hvis den pastorale magt skal fungere, må de indsatte udvise ydmyghed og lade sig lede ved at indgå i en afhængighedsrelation til personalet. De ansatte guider de indsatte og giver dem særlige friheder eller privilegier, når de viser villighed til at indgå i denne får-og-hyrde-relation.

5.4.4 Opsummering

Eksemplerne viser, at når de indsatte påtager sig en klient- eller offerrolle, og underlægger sig døgnpersonalets autoritet, har de gode muligheder for at opnå mere fleksible vilkår, end de indsatte, som agerer selvstændigt, stiller spørgsmålstejn ved myndighedsudøvelsen eller kritiserer den institutionelle praksis. De indsatte forsøges inddraget i et lydighedsforhold til personalet, som gør det muligt at udøve en pastoral form for magt, hvor personalet indtager en hyrdefunktion i forhold til de indsatte.

Den gode indsatte lever således op til normer om at underlægge sig personalets autoritet, og ønsker hjælp fra personalet. Han sætter pris på personalets velvilje og de særlige afsoningsvilkår, som gælder på pensionen. Den gode indsatte undgår at kritisere eller sætte personalets autoritet under pres.

I et selvstyringsperspektiv er det disse normer, som de indsatte ansvarliggøres overfor af døgnpersonalet. Selvstyringen retter sig i denne tilgang mod skabelsen af en klientidentitet, som indebærer et udtrykt behov for hjælp og støtte, snarere end selvstændig og kritisk ageren. Modstand mod selvstyringens normer imødegås med disciplinære stramninger af vilkårene for afsoning og sociale eksklusionsmekanismer.

5.5 Møde med JESPER

Onsdag den 20.05.09 deltager jeg i et møde, som Karen og Søren holder med JESPER. Jeg har valgt dette eksempel, fordi det viser en væsentlig side af den ansvarliggørelse, som søges etableret på Pension Engelsborg. Eksemplet illustrerer ligeledes hvilken form for selvstyring denne ansvarliggørelse betjener sig af. Derudover viser eksemplet, hvordan de disciplinære overvågningsteknikker fungerer på institutionen. Fra feltnoterne d. 20.05.09:

Det er onsdag lige over frokost, og jeg er til møde med JESPER, Karen og Søren. Karen har tidligere på dagen under personalets beboergennemgang orienteret om baggrunden for, at hun har indkaldt til mødet. For 14 dage siden har JESPER overfor Karen givet udtryk for, at det er vanskeligt for ham at være på pensionen, særligt fordi han bliver presset af de aftaler, han hele tiden er nødt til at indgå med personalet. Han har derfor søgt Kriminalforsorgens straffuldbyrdsdirektorat om at måtte afsone på en anden pension i hovedstadsområdet.

Karen præciserede på det forudgående personalemøde om, at når JESPER har søgt væk, og dermed ikke vil indgå i behandlingsarbejdet på pensionen, så er det hans fravalg. Det betyder, at selvom han ikke bliver udstationeret på en anden pension, og får afslag på sin ansøgning, kan han ikke bare afsone resten af tiden på pension Engelsborg. Derfor er det nødvendigt at afklare hans fremtidige ønsker og muligheder for afsøning.

Men dette er ikke hele baggrunden for mødet. Fra døgnpersonalets synspunkt består problemet omkring JESPER i, at de er nødt til hele tiden at "udøve kontrol". JESPER er god til at finde smuthullerne i reglerne, og formår at gøre personalet usikre på, hvad han egentlig har lov til. Derudover har JESPER ifølge døgnpersonalet i flere omgange været "intimiderende", når han bliver konfronteret med kontrol og krav. Mødet er altså ligeledes en anledning til at diskutere JESPERS indstilling til døgnpersonalet.

Karen indleder mødet med at "spille bolden over på JESPERS halvdel". Hun siger bl.a.: "Personalet oplever, at det er vanskeligt at tackle dig, fordi du ikke selv tager ansvar for at overholde dit aftaleblad." (se Faktaboks 2). Karen taler med store bogstaver, og præciserer at det "også er hans ansvar, at aftalebladet overholdes".

JESPER gør det klart, at hans frustrationer handler om, at personalet er mistroisk overfor ham på forhånd og ikke tillader nogen form for fleksibilitet. Det er vanskeligt for ham, fordi hans hverdag er omskiftelig med to børn og en ekskone, som også skal have et liv til at fungere.

JESPER forstår ikke personalets mistro: "I har aldrig taget mig i at være et sted, hvor jeg ikke måtte være. I har aldrig taget mig i at snyde", siger han.

Udover det, er han fortørnet over, at det har taget så lang tid for personalet at behandle hans ansøgning om at overgå til pensionsvilkår. Ifølge JESPER har det taget over 2 måneder, før ansøgningen er blevet sendt af sted fra pensionen. Personalet korrigerer ham ikke på dette punkt.

JESPER fortsætter: "Det er helt *normalt*, når man har siddet så lang tid, som jeg har på fængselsvilkår, at man overgår til pensionsvilkår. Tro ikke, at jeg ikke kender reglerne."

Karen korrigerer ham: "JESPER, man kan ikke forvente at overgang til pensionsvilkår sker helt automatisk. Det er et spørgsmål om en individuel vurdering hver gang."

Dialogen er ophidset og stemmerne er hævet til et niveau, jeg ikke tidligere har hørt på pensionen. JESPER er indigneret, og giver eksempler på, hvorfor og i hvilke situationer, han oplever sig forfulgt af personalet.

Karen og Søren lytter til ham, men går ikke ind i de enkelte eksempler. De forsøger i stedet at holde diskussionen på et generelt niveau. Søren gentager mange gange: "Der er ingen fra personalet, der tror du lyver eller snyder, JESPER!" Han præciserer, at det snarere drejer sig om, at de har vanskeligt ved at opfylde deres job, når det ikke er tydeligt for dem, hvad JESPER foretager sig.

Når der fra personalets side knyttes kommentarer til JESPERS eksempler, sker det for at gøre det tydeligt, at personalet kunne have andre hensigter end dem, som han tilskriver navngivne medlemmer af døgnpersonalet.

I stedet for at diskutere eksempler vender Karen tilbage til spørgsmålet: "Hvordan kan du konstruktivt få noget ud af opholdet på pensionen, mens vi afventer direktoratets afgørelse?"

JESPERS eget forslag går på, at han bruger sin kontaktperson Søren til alle aftaler med døgnpersonalet. Søren og ham "kan godt tale sammen", og Søren er god til at forstå hans situation med børnene og den fleksibilitet, det kræver af ham.

Karen giver udtryk for, at hun meget nødig vil pålægge Søren den opgave, som i så fald ville kræve, at han skulle kontaktes af JESPER, når han egentlig havde fri.

Karen bringer spørgsmålet om, hvad der skal ske, hvis JESPER får et eventuelt afslag på at blive overflyttet, op. JESPER giver uden tøven udtryk for, at han så helst vil overflyttes til det åbne fængsel, hvor han tidligere har afsonet. Han vil ikke fortsætte afsoningen på pensionen pga. den mistro, han møder. Han har kun et halvt år tilbage af sin dom, og det opfatter han som så kort tid, at personalet "kan gøre med ham, hvad de vil". Han skal bare have sin afsoning overstået.

Søren giver udtryk for, at han synes, at JESPER skal tænke på sine børn. De har ikke mulighed for at bo sammen med ham i det åbne fængsel, han kommer fra.

JESPER fastholder sin beslutning og fremhæver igen, at personalet på pension Engelsborg har modarbejdet hans muligheder for at komme på pensionsvilkår.

I løbet af mødet udkrystalliserer der sig to synspunkter, som virker gensidigt uforenelige. Personalets synspunkt er, at det nu må være JESPERS opgave, at få det bedste ud af resten af tiden på pensionen. Det gør han bedst ved at indgå i dialog med døgnpersonalet og forsøge på en ikke-truende måde at fremlægge de ønsker om ændringer i aftalebladet, han måtte have. JESPERS synspunkt er, at der er opstået en mistillid blandt døgnmedarbejderne, som gør, at han bliver kontrolleret og ikke får den frihed, som andre beboere på pensionen får.

JESPER forsøger at få Søren og Karen til at indrømme, at der er en sådan mistillid i personalegruppen. Det lykkes ikke for ham, og han giver også selv på mødet udtryk for, at det selvfølgelig ikke er muligt for dem "at stikke deres kollegaer i ryggen". Modsat forsøger Søren og Karen at overbevise JESPER om, at det må være ham, der nu skal tage initiativ til åbent at gå ind i dialogen med døgnpersonalet. De fastholder, at der ikke er nogen i personalegruppen som "hader" ham. Efter endnu et par gange at være vendt tilbage til hver deres position, gør Karen opmærksom på, at de kører i ring.

Karen giver udtryk for, at JESPER skal tage kontakt til hende, hvis der er "divergens" i forhold til aftalebladet. JESPER vil gerne have uddybet, hvad hun mener med "divergens". Hun forklarer, at han skal komme ind på hendes kontor, hvis der opstår situationer, hvor døgnpersonalet mener, at en ændring i forhold til aftalebladet ikke kan lade sig gøre. Derudover aftaler parterne, at JESPER får en kopi af aftalebladet, som han kan tage med over til døgnpersonalet, når han skal forklare sig overfor dem.

Karen forsøger sig afslutningsvis med en metafor, for at gøre det begribeligt for JESPER, hvordan hun forstår situationen: "Hvis det her var en dans, så står den ene danspartner med udstrakte arme og venter, men du er her slet ikke, du har allerede forladt danseskolen. It takes two to tango."

Søren følger op med at tegne på et stykke papir. Han tegner to æsler, som er forbundet med et stykke reb. De står foran hver deres høstak, og trækker i hver deres retning for at få fat i høet. Først da det går op for den ene af æslerne, at ingen af dem nogensinde får noget at spise på den måde, lykkes det for dem først at gå over til den ene høstak og derefter over til den anden. Da Søren har tegnet og fortalt færdig, afslutter Karen mødet.

Det oprindeligt annoncerede formål med mødet (afklaring af JESPERS ønsker og muligheder) skubbes i baggrunden til fordel for en diskussion af JESPERS opførsel. Samtalen drejer sig

næsten udelukkende om JESPERS "disciplinære problemer", og det er midt i den ophidsede diskussion af disse, at spørgsmålet om, hvad JESPER vil i forbindelse med et eventuelt afslag, dukker op.

Det er på forhånd besluttet, at JESPER ikke kan blive på institutionen, hvis ikke han ønsker at indgå positivt i familiebehandlingen i Familiehuset. Men i stedet for at udgøre en afklarende samtale om, hvilke krav personalet vil stille, hvis han fortsat skal afsone på pensionen, bliver mødet en ophedet diskussion af JESPERS opførsel. Det oprindelige tema berøres kun flygtigt, og på dette tidspunkt er JESPER så ophidset, at han kun ser en "tilbageførsel" som en mulighed. Forskydningen af tema er måske med til at modarbejde en mere forsonlig udgang på mødet. I hvert fald står både JESPER og personalet tilbage uden at have opnået en reel afklaring.

5.5.1 Ansvarliggørelsens mål

To sæt normer er i spil på i eksemplet. Det er de normer, der knytter sig til rollen som indsat, og de normer, der knytter sig til rollen som far. Når Karen overfor JESPER påpeger, at det "også er hans ansvar, at aftalebladet overholdes", kan det forstås som et forsøg på at ansvarliggøre JESPER overfor de normer for opførsel, som gælder for "den gode indsatte". Fra personalets perspektiv skal mødet fungere som en påmindelse om, at JESPER skal underlægge sig en norm for opførsel, som kræver imødekommenhed og åbenhed, og at han positivt er klar til at indgå i en "dialog" med døgnpersonalet på pensionen. I et styringsperspektiv skal han underlægge sig den pastorale magt, som personalet ønsker at udøve over ham.

Ansvarliggørelsen i forhold til normer for rollen som forælder glider altså i baggrunden til fordel for en ansvarliggørelse, der retter sig mod normer for rollen som indsat i dette tilfælde. I dette eksempel er institutionens personale optaget af, om JESPER overholder reglerne, ikke om han udfylder sin rolle som far. Samtidig bliver det gjort til JESPERS ansvar, at han ikke kan få de to roller til at gå op i en højere enhed.

JESPER giver på mødet udtryk for, at han er klemt mellem de uflexible disciplinære rammer og de krav, hans familie stiller til ham. Fra hans perspektiv kan dilemmaet også formuleres som et spørgsmål om, hvilke normer skal han udvise ansvarlighed over for. Den "dialog", han som indsat skal indgå i, indebærer, at han skal acceptere personalets ret til at træffe afgørelser for hans færden. Han er indsat, de er ansatte. Relationen indebærer en uomgængelig asymmetri. JESPER skal anerkende personalets beslutningskompetence, selvom han føler sig "forfulgt" af flere medlemmer af døgnpersonalet. Han bliver altså stillet overfor valget mellem enten at tilpasse sig sin position som indsat, og dermed risikere ikke at få lov til at foretage sig de ærinder, han finder nødvendige i forhold til sin rolle som far, eller at fastholde den strategi, som han er begyndt at anvende, hvor han forlader pensionen uden at konsultere døgnpersonalet, men til gengæld kan være sammen med sine børn, når han ønsker det.

5.5.2 Aftalebladet

Mødet har til formål at få JESPER til at tage ansvar for sit *aftaleblad*. Aftalebladet specificerer de aftaler, som er lavet mellem personalet og ham om, hvad han har udgang til.

Denne kontrolfunktion fungerer i JESPERS tilfælde ikke på en tilfredsstillende måde, fordi det er vanskeligt for personalet at få overblik over JESPERS aktiviteter. En mere velfungerende overvågning søges etableret ved, at JESPER bringer sit aftaleblad med sig, når han skal forlade pensionen. Det skal i fremtiden sikre tydelighed og overskuelighed både for personalet, men også for JESPER selv. Den indsatte skal så at sige bære styringsteknikken på sig, for at sikre dens effektivitet. Dette tiltag skal sikre en intensiveret kontrol, som både er ekstern og internaliseret. I denne forstand udgør aftalebladet en parallel til den panoptiske teknik, som også søger at virke ind på "sjælen" (Foucault 2002:116, 220).

Mødet bliver også anledning til, at denne overvågningsteknik suppleres med en aftale om, at JESPER skal konsultere Karen i forbindelse med eventuelle problemer. Formentlig er tanken, at dette tiltag kan være med til at sikre en mere sammenhængende og konsekvent linie i behandlingen af JESPER. Karen er i modsætning til døgnpersonalerne stort set på institutionen hver dag. Inddragelsen af hende i forbindelse med konflikter kan for det første sikre viden om, hvilke kontroverser JESPER faktisk har, og for det andet sikre ensartethed og konsekvens i behandlingen af ham. Alt i alt er formålet med dette ekstra tiltag at forbedre kontrollen med JESPER ved at intensivere den.

5.5.3 Beboeroversigten

Udover at overholde aftalebladet skal alle indsatte "skrive sig ud", når de forlader institutionen på en *oversigt over beboerne*, som ligger på en pult ved siden af døren ind til døgnpersonalets kontor. Denne kontrolmekanisme fungerer ved at de indsatte sætter en streg (/), når de forlader pensionen, og endnu en streg, når de vender tilbage til pensionen, så de to streger tilsammen danner et kryds (X).

Om formiddagen giver denne oversigt personalet mulighed for at vide, hvilke beboere, der faktisk befinder sig på pensionen, og dermed bør være aktiveret med rengøringsopgaver. Om aftenen giver oversigten ligeledes personalet en mulighed for at have overblik over, hvilke beboere, der er kommet "hjem". Oversigten udgør et "regnskab", beboerne holder med sig selv, som personalet kan anvende i overvågningsøjemed. Oversigten er komplet i den forstand, at den ikke blot oplister de indsatte, men også de ægtefæller/kærester og børn, som bor fast på institutionen. Disse "medindsatte" er altså også underlagt et krav om at lade deres færden registrere.

Disse overvågningsteknikker baserer sig på tillid, og stiller høje krav til de indsattes evne til selvstyring. De indgår som hjælperedskaber i døgnpersonalets opsyn og kontrol med de indsat-

te, men betragtet som overvågningsteknikker er de ikke særligt "effektive". De nævnte disciplinære teknikker har altså en langt mindre omfattende form, og udøver ikke en nær så omsluttende overvågning, som eksempelvis Benthams panoptiske teknik. De virker snarere støttende for den selvstyring, som institutionen forsøger at etablere. Beboeroversigten fungerer eksempelvis kun som overvågningsteknik, hvis personalet kan stole på, at de indsatte ikke sætter krydser for hinanden eller på andre måder manipulerer med systemet. Til gengæld er de indsatte selvkontrol ved hjælp af disse teknikker bakket op af truslen om straf i form af tilbageførsel til strammere afsoningsvilkår eller i sidste ende til det almindelige fængsel.

Det er denne selvkontrol og selvstyring, JESPER ikke har underlagt sig, og dermed opstår der ifølge personalet problemer omkring ham. Døgnpersonalet er hele tiden nødt til at "udøve kontrol" overfor ham. Fordi selvstyringen med udgangspunkt i aftalebladet og beboeroversigten i personalets øjne konstant udfordres af JESPER, må personalet iværksætte en strammere disciplin, end de normalt gør brug af.

5.5.4 Udtalelsen

Udover de to nævnte teknikker, findes der en mere subtil form for overvågning, som baserer sig på personalets indsamling af viden om den indsatte. Personalets "observationer" samles i den indsatte journal, og udgør sammen med andre officielle "fakta" udgangspunktet for en samlet vurdering af den indsatte i en *udtalelse*. Også denne teknik fungerer primært som et redskab for den indsatte styring af sig selv. Her præsenteres et eksempel fra feltnoterne, hvor personalet i Familiehuset på et personalemøde d. 11.05.09 diskuterer brugen af denne overvågningsteknik:

Det diskuteres, om JANNIE og hendes barn, som snart afslutter deres ophold på pensionen, skal inviteres med på Familiehusets sommerferietur, som løber over en uge i sommerferien, selvom de ikke længere bor på pensionen til den tid.

Der er enighed om at invitere dem med (og personalet virker overbevist om, at hun vil takke ja til tilbuddet), men at personalets observationer under turen, så også kommer til at indgå i JANNIES udtalelse. Det sidste diskuteres lidt. Louise mener, at man måske godt kunne give hende ferieoplevelsen uden at det nødvendigvis behøvede at indgå i vurderingen af hende, men der er enighed om, at det kan bruges positivt. "Ikke for at skræmme hende", siger Pia, "men for at hun gør en ekstra indsats, og det kan blive en god oplevelse for hende og ikke mindst hendes børn". Derfor er det ifølge personalet også vigtigt, at JANNIE informeres om, at observationer fra turen indgår i personalets udtalelse.

Pensionens personale foretager altså "observationer" af de indsatte *med* de indsattes vidende, men *uden* at de indsatte har mulighed for at kontrollere hvor og hvornår disse observationer foretages. Netop dette forhold gør teknikken særligt anvendelig i et selvstyringsperspektiv, fordi den dermed installerer en konstant selvovervågning.

Der er tale om indsamling af en "faglig" viden om den indsatte, som skal etablere "sandheder" om denne. Udtalelsen udgør i personalets øjne en motivationsfaktor, som kan få de indsatte til at gøre "en ekstra indsats", og påvirke deres adfærd i en ønskværdig retning.

Den vellykkede etablering af selvstyring kan således dokumenteres i udtalelsen, som udgør en slags "eksamensbevis", eller en skriftlig dokumentation for individets "eksamination" i Foucaults sprogbrug (2002:203f). Den indsatte får mulighed for at læse udtalelsen, når opholdet afsluttes, og den bliver en del af den information og viden om den dømte, som er tilgængelig for de offentlige myndigheder efter endt afsoning.

Under mit interview med JESPER gav han udtryk for, at hans udtalelse blev ændret, i forbindelse med at han indgav ansøgning om at afsone på en anden pension. Ifølge JESPER forelå der en positiv udtalelse om hans engagement i familiebehandlingen i Familiehuset forud for hans ansøgning. Men 10 dage senere, var denne udtalelse ændret og beskrev problemer med hans "trang til frihed"¹⁴. Hvis JESPER har ret i dette, udgør det en illustration af, at udtalelsen ikke blot er en selvstyringsteknik, men også anvendes som et disciplinært redskab i udøvelsen af magt over de indsatte.

5.5.5 Den individualiserende disciplin

Diskussionen af afsoningsvilkår under mødet med JESPER viser to væsentlige pointer. For det første viser viceforstanderens påpejning af, at der i hvert enkelt tilfælde er tale om "en individuel vurdering", den tilgang, som praktiseres på pensionen, hvor det enkelte tilfælde behandles med differentierede vilkår på baggrund af den viden, der foreligger om den indsatte. Det er denne individualiserende tendens, som Foucault (2002) ser som et af de afgørende træk ved disciplinen. Disciplinen behandler det enkelte tilfælde i detaljen for hele tiden at kunne virke korrigerende (2002:194ff).

For det andet viser diskussionen, at det er uigennemskueligt for de indsatte, hvad det er, der skal til, for at man overgår fra ét sæt afsoningsvilkår til et andet. Dermed annulleres en del af den adfærdskorrigerende effekt, et sæt af gennemskuelige krav kunne have. I et styringsperspektiv er de uigennemsigtige kriterier for, hvordan man opnår friere afsoningsvilkår, en forhindring for etableringen af selvledelse.

¹⁴ "... da jeg nåede 6 måneder, og jeg selv søgte videre, der havde jeg lige jeg lige fået en udtalelse en uge inden, (...) hvor at man rigtig roste min farrolle, og man synes at det gik fantastisk og alt det her. Men på en uge der ændrede det sig. (...) Så kom der en ny udtalelse - det var ti dage efter, ikke en uge - men der havde den altså ændret sig til at det var noget med at min... øh ... "min trang til frihed" eller et eller andet i den stil, overskyggede det, at jeg skulle arbejde på min farrolle." (Interview med JESPER).

5.5.6 Genstanden for bearbejdning

I et selvstyringsperspektiv er det interessant at se på, hvad det er, personalet adresserer på mødet med JESPER. JESPERS adfærd bearbejdes gennem forsøg på at ændre hans tanker og forestillinger, hvilket eksempelvis kommer til udtryk gennem personalets brug af billeder lige inden mødets afslutning.

Både tango-billedet og æsel-analogien har et pædagogisk-didaktisk sigte, men det er bemærkelsesværdigt, hvor forskellige de to billeder er ved nærmere eftersyn. Viceforstanderens tango-billede kan forstås som en illustration af, at den selvstyring, personalet forsøger at iværksætte sammen med JESPER, ikke lader sig etablere, så længe han ikke indgår positivt i den "kontrakt", der gælder for "dansen". Så længe JESPER ikke indordner sig under "danseskolens" regler, kommer han heller ikke til at "svinge" med personalet. Her er ansvaret for problemerne alene placeret hos JESPER.

Døgnmedarbejderens æsel-analogi kan forstås som et forsøg på at sige, at lige nu er begge parter stædige, og står hårdt på hver deres perspektiv. Men hvis et af "æslerne", kan komme den anden part i møde, kan der komme noget konstruktivt ud af samarbejdet. Her er skylden for problemerne ikke entydigt placeret hos JESPER, men et spørgsmål om stædighed fra begge parter side.

JESPERS adfærd adresseres gennem forsøg på bearbejdning af hans tanker om forholdet til personalet. Personalet anvender forskellige metaforer, som ikke klarlægger spørgsmålet om skyld på en entydig måde. Alligevel kan begge metaforer forstås som illustrationer, der skal få JESPER til at indse, at han må lade den pastorale magt virke på sig. Han skal acceptere en "dans", hvor personalet indtager den styrende rolle, og lade sig guide af deres ledelse. Han må lade sig beskytte, værne om og ledes til "føden", mod at han til gengæld ransager sig selv og angrer sin kriminalitet¹⁵.

5.5.7 Selvstyringens argumenter for underkastelse

Selvom det primært er normer for adfærd, der adresseres i den ansvarliggørelse, som søges etableret under mødet, er "børnene" som argument for underkastelse også til stede i dialogen under mødet. Da JESPER erklærer, at han i forbindelse med et eventuelt afslag foretrækker at afsone i det åbne fængsel, som han kommer fra, betoner personalet, at han bør "tænke på børnene". På Pension Engelsborg har de indsatte meget bedre muligheder for at tilbringe tid sammen med deres børn, end det er muligt i et åbent fængsel, hvor det normalt kun vil være muligt for børnene at komme på besøg én time om ugen.

¹⁵ Under køreturen til Bagsværd svømmehal udtrykte JESPER oplevelsen af dette på følgende måde: "Personalet vil ha', at man angrer, og de kan ikke døje, at man klarer sig godt, mens man er i fængsel. Men de kan gøre med mig, hvad de vil, de kan ikke røre mig." (Feltnoter d. 26.05.09).

Men i dette tilfælde er der tale om en anden anvendelse af "børneargumentet", end den, jeg har peget på i forbindelse med et tidligere eksempel. Her er målet ikke, at den indsatte skal acceptere at arbejde med sig selv ud fra præmissen om, at man som "kriminell" er en dårlig forælder. I dette tilfælde handler inddragelsen af børnene snarere om at fastholde JESPER i rollen som "den gode indsatte", eller blot det minimale mål overhovedet at fastholde ham som indsat på institutionen. Her går argumentet på samværet med børnene som sådan – ikke på udviklingen af kvaliteten af dette samvær.

For personalet i Familiehuset hænger disse to ting normalt sammen. Hvis de indsatte skal have lov til at være sammen med deres børn, sker det med udgangspunkt i, at de samtidig underlægger sig en ansvarliggørelse, der retter sig mod rollen som forælder. For de indsatte derimod, hænger disse to ting ikke nødvendigvis sammen. I et styringsperspektiv er "sandheden" om, at man som "kriminell" har brug for at arbejde på sin rolle som far eller mor ikke blevet etableret på en tilfredsstillende måde hos de indsatte.

5.5.8 Selvstyringens teleologi

Mødet med JESPER peger ligeledes på, hvilken væremåde, som bør kendetegne den indsatte på pensionen. Hvis opholdet skal fungere problemfrit, skal den indsatte være "knækket", inden han visiteres til pensionen. Den indsatte må have det, man kunne kalde en "klassisk" fængselsidentitet, hvor den indsattes stolthed, selvstændighed og antiautoritære tendenser allerede er nedbrudt.

Karen præciserer flere gange overfor mig, da JESPER senere har forladt pensionen, at hun mener, at JESPER er "fejlcastet", og at han aldrig skulle have været visiteret til pensionen. Denne "fejlcasting" refererer til det faktum, at JESPER ikke er "færdig" med at begå kriminalitet (Interview med Karen; Interview med Louise). JESPER har ikke den nødvendige ydmyghed og autoritetstro til at blive betroet de privilegier, som pensionen tilbyder. Han underlægger sig ikke den pastorale ledelse, og nægter at påtage sig identiteten som bekendende subjekt.

Personalet taler ligeledes om, at "han var dårligere, end vi troede, han var". I et myndiggørelsesperspektiv kan man tale om, at JESPER er "dårlig" på den måde, at hans kritiske røst ikke er gjort tavs. Hans evne til at kritisere er ikke blevet "afmonteret" (Willig 2009:51). Han forholder sig til og udfordrer de vilkår, som han afsoner på, og udviser en i personalets øjne uacceptabel form for selvstændighed. Mens personalet kæmper for at ansvarliggøre ham overfor den "kontrakt", han skal overholde på pensionen, yder han via forskellige modstandsstrategier modmagt mod institutionens magtudøvelse.

Det er vigtigt for personalet, at den indsatte er styrbar, og ikke forsøger at udnytte de friere rammer på pensionen. Men personalet ikke har disciplinære redskaber til at kontrollere de indsatte på en måde, så tillid kan undværes helt.

Den "overenskomst", personalet forsøger at få beboerne til at acceptere, lyder: 'Vi giver jer særlige rammer indenfor en samfundsinstitution, hvor rammerne normalt er meget stramme, mod at I viser jer værdige til den tillid, og indordner jer under de vilkår, der er her.' Den overenskomst kan JESPER ikke overholde – ifølge ham selv på grund af hans forpligtelser overfor sine børn og ekskone.

5.5.9 Dilemmaer i ansvarliggørelsen

JESPERS modstand forklares igen og igen af personalet med hans lange fængselsophold forud for, at han ankom til pensionen. Han har opbygget et stærkt "panser", som personalet ikke kan trænge gennem. Personalet kan ikke hjælpe ham, fordi han ikke påtager sig rollen som "klient", der trænger til hjælp. Under mit interview med JESPER bliver det tydeligt, at han ikke opfatter sig selv som én, der længere har brug for den hjælp, personalet kan tilbyde på pensionen¹⁶. Men sådan har det ikke altid været. JESPER forklarer selv, at han har været positivt indstillet de første 6 måneder af opholdet på pensionen, og at han faktisk har haft en lang periode, hvor han har indgået aktivt i Familiehusets behandling¹⁷.

Forsøget på at udvikle evnen til at tage ansvar er faktisk lykkedes i JESPERS tilfælde. Han siger selv, at han har fået redskaber til at tage vare på sin relation til sine døtre, især hans rolle som far for den ældste datter¹⁸. Men den manglende udvikling i afsoningsvilkårene gør det til sidst vanskeligt for JESPER, at fastholde sig selv i "udviklingszonen". Fra mit perspektiv kommer det fokus personalet har på, at JESPER skal leve på til normer for "den gode indsatte" til at stå i vejen for, at JESPER kan fortsætte ledelsen af sig selv i retning af et mere ansvarligt liv.

Personalet har i JESPERS øjne brugt meget lang tid på at få hans ansøgning om at overgå til pensionsvilkår behandlet ("over to måneder"). Han oplever, at personalet ikke vil vise ham den tillid, som er "normal" i forhold til det sted, han er i sin afsoning, når han ikke kan overgå til pensionsvilkår. Derudover giver JESPER på mødet udtryk for, at han ikke kan se nogen formel begrundelse for, at personalet udviser en særlig mistro til ham. Han oplever det som en modvilje mod ham som person. Dette forstærker hans modvilje mod personalet på pensionen, og vanskeliggør fastholdelsen af ham i det positive udviklingsforløb, han har indgået i omkring forholdet til sine børn.

I et myndiggørelsesperspektiv bliver personalets klientgørelse af JESPER en forhindring for myndiggørelsen af ham. Myndiggørelse indebærer, at individets muligheder for selv at træffe

¹⁶ "Familiehuset vil ikke give slip på mig. De føler nok, at der er mere, jeg skal arbejde med. Jeg synes bare ikke, jeg ka' – jeg synes bare jeg har været hele vejen rundt, ikke." (interview med JESPER).

¹⁷ "Jeg vil sige, at jeg var glad for de første 6 måneder, jeg var her. Det fik jeg noget ud af. Men jeg tror ikke Familiehuset er baseret på, at man skal være her i længere tid. Max. 6 måneder." (Interview med JESPER).

¹⁸ "Det har givet mig noget selvtillid til at stå alene med mine børn, ikke. Og klare den rolle det er, at være alenefar. Der har jeg jo haft hjælp til at tackle de problemer, der nu er kommet i forbindelse med det, ikke." (Interview med JESPER).

beslutninger om egne hverdagsvilkår forstærkes (Faureholm 1999:52). Den myndiggørende metode indebærer derudover, at socialarbejderen bevæger sig fra at være "ekspert" til at være "partner", som forsøger at fremme forståelse og bevidstgørelse gennem en herredømmefri dialog, som implicerer muligheden for gensidig påvirkning (Askheim 2001:21). Mødet med JESPER viser en situation, hvor der ikke gives plads til gensidig påvirkning og ligeværdig dialog.

5.5.10 Opsummering

Dette empiriske eksempel viser en situation, hvor ansvarliggørelsen i forhold til rollen som forælder glider i baggrunden til fordel for en ansvarliggørelse, der retter sig mod rollen som indsat. Det bliver gjort til den indsattes ansvar at løse konflikterne mellem de krav, der stilles til ham i kraft af hans rolle som både indsat og far.

Eksemplet viser, at den disciplin, som institutionen iværksætter, behandler det enkelte tilfælde i detaljen for at kunne virke korrigerende. Men kriterierne for belønning og straf er ugenomsigtige, hvilket udgør en forhindring for etableringen af en effektiv selvstyring.

Aftalebladet, beboeroversigten og udtalelsen udgør disciplinære overvågningsteknikker, som skal medvirke til de indsattes overvågning af sig selv. De indgår som hjælperedskaber i døgnpersonalets opsyn og kontrol med de indsatte, men betragtet som overvågningsteknikker er de ikke særligt effektive. De må snarere betragtes som støttende teknikker i etableringen af selvstyring.

Eksemplet viser derudover, at den selvstyring, som søges etableret, adresserer den indsattes adfærd gennem en bearbejdning af hans tanker og forestillinger. Bearbejdningen sker i dette tilfælde gennem personalets anvendelse af metaforer, og med udgangspunkt i et argument, der henviser til den fortsatte opretholdelse af relationen til den indsattes børn.

Overenskomsten, som de indsatte på pension Engelsborg må acceptere, indebærer, at de indsatte som modydelse mod de særligt frie rammer på pensionen skal vise sig værdige til personalets tillid, og underordne sig deres autoritet. Personalet er optaget af at få de indsatte til at indordne sig under de normer, som gælder for "den gode indsatte". De skal bringes til at indgå i en lydighedsrelation til personalet, som gør de indsatte styrbare. De indsatte må indgå i en dialog med personalet, som indebærer de indsattes accept af personalets ret til at træffe afgørelser for deres færden. De skal underkaste sig personalets pastorale ledelse.

I eksemplet kommer dette til at stå i vejen for den indsattes myndiggørelse. Eksemplet viser en situation, hvor der ikke er mulighed for gensidig påvirkning eller ligeværdig dialog. I et myndiggørelsesperspektiv obstrueres den indsattes udviklingsproces af personalets forsøg på at etablere en lydighedsrelation.

5.6 Tur til Zoo

Det næste eksempel, jeg har valgt, er en tur til Zoo for familierne i Familiehuset. Dette eksempel skal vise hvilke omstændigheder, der kan muliggøre myndiggørelse. Fra feltnoterne d. 02.06.09:

Da vi skal af sted til Zoo, er JANNIE, som er kørt til læge med hendes søn RASMUS sammen med én af døgntilbederne, ikke tilbage til aftalt tid. Det sætter Marie i et dilemma, fordi MAHMUD og EMER, der er kørt til Zoo i egne biler, er nødt til at vente på os.

Da JANNIE kommer tilbage, bliver det klart, at vi ikke kan have to barnevogne i pensionens bus. Jeg bliver spurgt om at køre i pensionens grå stationcar med JANNIE og RASMUS, mens Marie kører minibussen med ANJA og SARA. Det siger jeg ja til. Vi kommer godt en time for sent til Zoo. MAHMUD og EMER, som er kørt direkte til Zoo fra henholdsvis børneafhentning og arbejde, er godt trætte af situationen, da vi ankommer. JANNIE forbereder mig på MAHMUDS utilfredshed, mens vi sidder i bilen.

Da vi ankommer, går Marie straks hen og taler med MAHMUD. Han og EMER tager situationen pænt. De fortæller, at de har ventet, og udtrykker deres utilfredshed med, at planlægningen er glippet. Men udbruddene er mindre markante, end JANNIE havde forberedt mig på.

MAHMUD, EMER OG JANNIE og deres respektive familier er nu tilstede. Men vi mangler stadig JESPER og hans familie. På trods af det, går vi ind i Zoo, og starter vores rundtur rundt i haven med at se på løver og aber. Vi aftaler en rute, der skal føre os over i Børnezoo, hvor vi skal spise vores medbragte sandwicher. Der går en god time, inden vi ser JESPER og hans familie. MAHMUD er i telefonisk kontakt med ham, og de aftaler at mødes i Børnezoo.

Inden vi når Børnezoo, har nogle af os, bl.a. Marie og jeg, gjort ophold ved en anden spiseplads bag Tropehuset, da der er flere af børnene, der ytrer ønske om at få eftermiddagsmaden snarest muligt. MAHMUD går videre mod Børnezoo, inden nogen når at stoppe ham. Da han kommer tilbage, gør han det klart, at JESPER og hans familie venter på os i Børnezoo, og at vi ikke bare kan spise maden et andet sted end aftalt. Efter lidt diskussion rejser vi andre os, pakker maden sammen og følger med MAHMUD. MAHMUD kommenterer efterfølgende Maries manglende "håndfaste" styring af begivenhederne: "Altså, en aftale er en aftale, og den overholder man", siger han flere gange.

Hen over de medbragte sandwicher og kaffe ved bordene i Børnezoo snakker MAHMUD om, at han og EMER gerne vil arrangere næste uges tur. Det skal være en fisketur. MAHMUD siger, at næste gang skal han nok "sørge for det hele". Marie virker positiv overfor ideen om en fisketur.

5.6.1 Myndiggørelsens mulighed

MAHMUD viser ved at tage initiativ til at arrangere næste uges tur på én gang modstand mod den institutionelle styring ved at påpege dens irrationalitet, mens han samtidig udviser ansvar overfor de fælles aktiviteter ved at ytre ønske om at arrangere den næste tur. Han går altså i forhandling med de institutionelt fastlagte rammer ved selv at involvere sig i planlægningen.

Allerede under selve Zoo-turen tager MAHMUD et ekstraordinært ansvar ved at være telefonisk "kontaktperson" til JESPER, så det faktisk lykkes at mødes med ham og hans familie. Det er MAHMUD, der er optaget af, at vi holder fast i den oprindelige aftale, som er at mødes og spise i Børnezoo.

I forhold til et fokus på ansvarlighed, kan man sige, at det her lykkes at skabe rammer for at de indsatte kan tage et ansvar. At det sker i en situation, hvor den institutionelle styring bliver kritiseret, er måske det mest tankevækkende. Den lidt kaotiske måde turen afvikles på, skaber rum for, at de indsatte kommer på banen med egne ønsker og initiativer. Det virker, som om det er MAHMUDS oplevelse af mangel på planlægning og styring, der får ham til at formulere et ønske om at tage ansvar for de kommende fælles aktiviteter.

I situationen sker det som en reaktion på Maries mindre aktive styring. Men ansvarliggørelsen muliggøres ligeledes af, at hun ikke forsøger at gendrive MAHMUDS kritik og afmontere den (Willig 2009:51). I stedet viser hun villighed til at lytte til familiernes ønsker og kritikker. Hvad der udefra kunne se ud som en kritisabel mangel på kontrol, bliver gjort til en platform for, at de indsatte kan tage ansvar for de fælles aktiviteter.

Hændelserne under Zoo-turen er i et myndiggørelsesperspektiv et eksempel på, at de indsatte "tager magten" (Askheim 2001), ved at tildele sig selv beslutningskompetence i forhold til den kommende uges tur. I stedet for at tale om, at MAHMUD ansvarliggøres, er det snarere hensigtsmæssigt at sige, at han *gør sig selv* til ansvarshavende.

I det teoretiske perspektiv, der er anlagt her, er det i relation til dette eksempel mere præcist at tale om myndiggørelse frem for ansvarliggørelse. Hvor ansvarliggørelsen retter sig mod udviklingsmål, som er eksternt definerede, retter myndiggørelsen sig mod mål, som de indsatte selv tager ejerskab over. MAHMUDS ytringer viser, at han på eget initiativ ønsker at øve medindflydelse på næste uges tur – det er ikke et eksternt formuleret krav, som personalet stiller til ham.

Det er altså paradoksalt nok ikke dér, hvor personalets planlægning bare klapper og er helt perfekt, at der skabes et rum for ansvarliggørelse. Det er snarere dér, hvor styringen af de fælles aktiviteter ikke er helt strømlinet, og hvor personalet tør acceptere dette. Dér, hvor det er nødvendigt, at de indsatte selv træder til, for at aktiviteten bliver en succes.

5.6.2 Imødegåelse af modstand

Endnu en episode fra Zoo-turen påkalder sig opmærksomhed, fordi den viser, hvordan modstand imødegås af personalet:

Mens vi sidder og spiser i Børnezoo slutter JESPER, hans piger og hans ekskone sig til os. Vi spiser, og stemningen er god hen over sandwichene, selv om nogle af børnene ikke rigtig vil spise den medbragte mad. Vi når at være sammen med JESPERS familie i ca. 20 minutter, før de igen forlader selskabet, for at fortsætte rundt i Zoo på egen hånd. Marie, som er den ansvarlige fra personalet, kommenterer ikke i situationen på, at JESPER og hans familie forlader selskabet.

På Zoo-turen anvender JESPER igen en mindst-mulig-deltagelses-strategi, som i eksemplet med blomsterkassebygning. I situationen er jeg overrasket over, at Marie ikke reagerer, da JESPER og hans familie forlader os andre. Det virker som om personalet igen i denne situation har en modvilje mod at ty til disciplinære midler.

Med en tilgang, der betoner de indsattes egen motivation og engagement, bliver det uholdbart, at reagere umiddelbart på den form for "ulydighed", som JESPER udviser. Det engagement, der måtte være til stede - både hos JESPER og de øvrige indsatte, der er med på turen - står i fare for at blive ødelagt, hvis personalet griber til disciplinære modsvar. Hvis turdeltagelsen er betinget af, at manglende engagement straffes, er engagementet ikke frivilligt, men tvungent. Hvis deltagelsen skal være frivillig og selvvalgt, må der også være en egentlig mulighed for at vælge deltagelsen fra – ellers er der ikke tale om et reelt valg.

På den måde er personalets manglende indgriben overfor JESPERS praktisering af modstandsstrategien mindst-mulig-deltagelse en information til de øvrige indsatte om, at deres deltagelse ikke er betinget af andet end deres eget frivillige engagement. Det peger i retning af en anden form for selvstyring, end den, der søgtes etableret under mødet med JESPER. I dette tilfælde er der tale om selvstyring, hvor der opnås tilslutning til selvstyringens normer fra de indsattes side.

Senere på dagen uddyber Marie sin strategi i forhold til JESPERS opførsel overfor mig:

Lige inden jeg går fra pensionen, henvender Marie sig til mig angående JESPERS opførsel på Zoo-turen. Hun fortæller mig, at hun opfatter hans opførsel som "uacceptabel". Det er ifølge hende ikke i overensstemmelse med de regler, der er aftalt i forbindelse med Familiehusets tirsdags-ture, at JESPER bare "går til og fra som det passer ham", når Familiehusets beboere er på tur.

Hun forklarer mig, at hun ikke ville tage konfrontationen med JESPER i situationen, men hellere ville bringe det op med ham til de samtaler, personalet regelmæssigt har med

ham. ”Jeg er efterhånden blevet meget god til hurtigt at vurdere, om det er noget, der skal tages op med det samme, eller om det er noget der skal gemmes til senere”, siger hun.

Hun fortsætter: ”Han er jo også så meget på vej væk nu, så det er vanskeligt at fastholde ham i aktiviteterne her.”

I situationen opfatter jeg Maries kommentar til situationen med JESPER som udtryk for et behov for at legitimere handlingsforløbet overfor mig. Men samtidig fortæller Maries forklaring noget væsentligt om styringens form i Familiehuset.

Selvom JESPERs opførsel ikke direkte imødegås af en sanktion, gøres hændelsen til en ”observation”, som kan gøres til genstand for samtale under personalets terapeutiske samtaler med de indsatte. JESPER konfronteres altså senere med sin opførsel, men i et miljø, hvor den indsatte er klient og den ansatte er terapeut. Her er de strukturelle betingelser anderledes og rollerne ændret en smule. Den indsatte må spille rollen som én, der har brug for hjælp, mens den ansatte neutralt og via spørgsmål hjælper den indsatte med hans problemer. Samtidig gør den terapeutiske samtale det muligt at skjule tvangen for de øvrige indsatte.

JESPERs opførsel under Zoo-turen bliver gjort til en del af personalets viden om ham, som han senere vil blive konfronteret med, tvunget til at forholde sig til og evt. må ”arbejde” med. Dermed bliver hændelsen gjort brugbar i en styringsstrategi, som indebærer, at den indsatte indgår i et selvrefleksivt, terapeutisk forhold til sig selv.

Dette udgør nok det mest eklatante eksempel på, hvordan institutionens etablering af selvledelse betjener sig af en pastoral magtform. Ved at bringe den indsatte overtrædelser ind i et terapeutisk rum, muliggøres en ledelse, som betjener sig af bekendelse som sin primære teknik. Den indsatte skal bringes til at indse, hvordan han øver skade på sin egen ”frelse” ved at yde modstand mod den institutionelle magtudøvelse, som udelukkende vil ham det godt. Den pastorale magt er ”en velgørende magt”, hvis ”eneste eksistensberettigelse er at gøre godt” (Foucault 2008:136f). Denne ”omsorgsmagt” (Foucault 2008:137) bringer den indsatte til at lede sig selv ved at stille spørgsmål og guide den indsatte ad de rette stier.

5.6.3 Opsummering

Eksemplet viser, at muligheden for at skabe myndiggørende processer ikke først og fremmest opstår dér, hvor personalet har sørget for en fuldstændig perfekt planlægning, men snarere dér, hvor et vist mål af kaos gør sig gældende. Myndiggørelse indebærer, at de indsatte tildeler sig selv medindflydelse på de aktiviteter, de deltager i.

Modstand i form af kritik mødes i dette tilfælde ikke af disciplinære tiltag, men af åbenhed og imødekommenhed. Overtrædelser af reglerne konfronteres ikke direkte, da disciplinær tvang ville ødelægge forestillingen om, at deltagelsen er motiveret af de indsatte eget enga-

gement. I stedet gøres modstanden brugbar i en mindre konfronterende styringsteknologi, som indebærer, at den indsatte indgår i et terapeutisk, refleksivt forhold til sig selv. Således ledes den indsatte i retning af det institutionelt set hensigtsmæssige ved at lade sig underlægge en omsorgsmagt, der guider ham i forhold til hans "fejltrin".

5.7 På fisketur

Zoo-turen berettede om MAHMUDS vilje til at "sørge for" den kommende uges aktivitet. Det næste eksempel udgøres af den fisketur, som MAHMUD ytrede ønske om at sørge for. Jeg har valgt dette eksempel for at vise, hvilke krav iværksættelsen af myndiggørelse stiller til de indsatte. Derudover viser eksemplet nogle af de udfordringer, som kan være forbundet med praktiseringen af en myndiggørende tilgang for personalet. Denne tirsdag indledes i Familiehuset med en snak om den forestående tur. Fra feltnoterne tirsdag d. 09.06.09:

Jeg ankommer til pensionen kl. 10, hvor jeg har aftalt med Louise, at vi drikker kaffe og spiser lidt brød med beboerne i Familiehuset. På dette uformelle morgen-møde taler Louise med beboerne om eftermiddagens fisketur. Hun stiller forskellige spørgsmål for at afklare, hvad planen er. Det lyder på MAHMUD som om, at EMER har været primus motor for planlægningen af turen de foregående dage, men EMER er på arbejde, så ingen kan rigtig svare på, hvor vi skal hen, hvordan vi kommer derhen, og hvad vi skal fiske med.

For at løse det sidste problem, spørger JESPER, om jeg ikke vil kigge på det udstyr, pensionen har, og efterfølgende tage med ham ud at købe supplerende fiskeudstyr. Jeg er begejstret for ideen, fordi det giver mig tid alene med JESPER, som jeg meget gerne vil tale med på tomandshånd.

Det uformelle møde vidner om tre ting. For det første har Louise lavet en aftale med mig om dette møde på forhånd, som om jeg var en del af personalet. Det illustrerer, hvordan presset på min "mellemløse" er blevet intensiveret, som det blev beskrevet i metodekapitlet.

For det andet virker det på mødet ikke som om, at MAHMUD har gjort sig nogen særlige overvejelser om, hvad det vil sige, at "sørge for det hele". Han har i hvert fald ikke rigtig nogen svar parat, da Louise begynder at stille afklarende spørgsmål. I stedet henviser han til EMER. Det initiativ, han har givet udtryk for, at han ville tage, bliver ikke fulgt op med konkret handling.

For det tredje er det overraskende nok JESPER, som ikke tidligere har vist interesse for turen, der engagerer sig i planlægningen. Måske kan det have noget at gøre med, at turen ikke i udgangspunktet er personalets initiativ, men de øvrige beboeres.

5.7.1 Ud til fiskesøen

Resten af formiddagen går med at forberede turen og gøre klar til afgang:

JESPER og jeg cykler sammen ned til den nærmeste jagt- og fiskeributik, og køber forskelligt udstyr efter den bestilling, som EMER har givet os via mobiltelefon. Da JESPER

og jeg kommer tilbage til pensionen, er tiden løbet, og JESPER tager af sted for at hente sine børn. Det betyder, at jeg står alene tilbage med klargøringen af udstyret. Én af døgmedarbejderne kommer over og hjælper mig, men det er mig, der tager ansvaret for klargøringen. Jeg ender med også at pakke begge biler, og sørge for at vi har begge barnevogne med på turen. I alt bruger jeg ca. 3 timer på at gøre klar til aktiviteten.

Lige da vi sætter os ind i bilerne, begynder det at regne. Ingen af beboerne eller personalet har regntøj med. Louise finder en paraply i minibussen, men bortset fra det tager vi af sted, som vi nu er klædt på. EMER har ringet og givet os adressen på fiskesøen, men vi bruger lidt tid på at finde den. Da vi kommer frem er stemningen høj – det regner, men ikke så meget, at vi ikke skal ud for at kigge på fiskesøen. Vi møder EMER, som har ventet ved søen.

Vi får taget fiskegrejet frem, som JESPER og jeg har købt. EMER ser ikke begejstret ud: "Det duer jo ikke det her. Det er slet ikke stænger til put-and-take. I har købt det forkerte udstyr!"

Vi forsøger alligevel at kaste linerne ud i søen. Min line filtrer ved første kast. Jeg bruger lang tid på at filtrer linen ud igen, mens flere af børnene spørger, om de ikke snart må prøve. Jeg er ærgerlig over, at udstyret ikke fungerer ordentligt.

EMER fortsætter: "De her stænger, de duer slet ikke. Og hjulene – den line, der er på, er slet ikke tynd nok. Den er slet ikke til en fiskesø."

Det lykkes at få kastet et par liner godt ud i søen, da EMER låner en ny "wobler" af én af de lystfiskere, som står og fisker ved søen. Men nogen generel succes kan man ikke tale om.

MAHMUD ser også ud til at være lykkedes med at få sin krog i vandet. Han står lidt væk fra os andre, dybt optaget af at sende blinket han fisker med langt ud i vandet. Hans børn er ikke i nærheden. Han står faktisk sådan stort set hele tiden, mens vi er ved fiskesøen. Der er ikke nogen af hans børn, der kontakter ham for at få lov til at fiske sammen med ham. Han tager heller ikke kontakt til dem, men er udelukkende fokuseret på sit fiskeri.

Regnen tager til, og flere af turdeltagerne begynder at foreslå, at vi skal tage hjem. EMER ringer til ejeren af fiskesøen og spørger, om vi må komme og bruge det beløb, vi har smidt i kassen næste tirsdag. Det får vi lov til. Vi går våde og mere eller mindre slukørede tilbage til bilerne.

Fisketuren gik ikke helt sådan, som jeg havde håbet. Jeg involverede mig i planlægningen, og måtte sande, at jeg ikke havde den ekspertise, der var nødvendig for at få fat i det nødvendige udstyr. Og så blev det regnvej, og vi måtte tage hjem efter en halv times fiskeri.

5.7.2 Fiskesøen tur-retur

Helt slut er det dog ikke med fiskeriet. Beboerne i Familiehuset vil af sted igen den efterfølgende tirsdag, så vi kan få gavn af de penge, personalet har lagt i kassen ved fiskesøen. EMER har i mellemtiden taget ansvaret for at indkøbe det rigtige udstyr. Fra feltnoterne tirsdag d. 16.06.09:

Stemningen er langt bedre denne tirsdag end sidste gang, og humøret er højt hos både børn og voksne. EMER har købt nye stænger og grej, som passer til fiskeri i en fiskesø. Det lykkes både for EMER, MAHMUD og KENNETH at kaste deres "woblere" langt ud i søen. Også NUSHA lykkes med at kaste krogen langt ud i søen. Denne gang får JAMIL lov til at være med til at fiske sammen med sin far. Han hiver også min line, som har en "spinder" som blink, i land et par gange. Til sidst mister han dog interessen, og går med SIGRID, KENNETHS datter, over for at lege lidt væk fra os andre.

Lige inden vi skal til at gå, da vi andre har pakket fiskegrejet væk, får EMER bid. Han råber til de andre, at han har bid. Han er begejstret, og beder mig om hurtigt at hente nettet og tage mine sko af, så jeg kan gå ud i vandet. Jeg spurter af sted efter nettet, og de andre kommer nysgerrigt nærmere.

Det lykkes EMER at trække fisken helt ind under land, så jeg kan vade ud tæt på den. Jeg sætter nettet i vandet og rammer først ved siden af fisken. Men anden gang lykkes det at få fisken i nettet. EMER jubler højt: "Jahhh! Det lykkedes sgu."

Den stadig sprællende ørred bliver lagt på græsset. JAMIL spørger, om vi ikke kan sætte den ud igen, men EMER og jeg er ikke til at stikke i: Vi skal have fisken med hjem, så vi kan grille den på torsdag. EMER slår fisken ihjel, og der bliver taget et billede med ham og ørreden.

5.7.3 Betingelser for indflydelse

EMER får i første omgang medindflydelse på den første fisketur ved at besidde viden om, hvor der er en put-and-take sø i nærheden, og kunne guide os andre dertil. For det andet får han indflydelse på den anden fisketur ved at være frimodig nok til at ringe til ejeren af fiskesøen, og tage ansvar for, at vi kan gøre turen endnu en gang. Denne handling sikrer endnu en tur, som står i fiskeriets tegn. EMER viser engagement og medejerskab over aktiviteterne ved at sørge for indkøb og planlægning. EMER bliver den, som udfylder det rum for medindflydelse, som MAHMUD har åbnet på Zoo-turen.

EMERS muligheder for indflydelse er hele tiden konditioneret af, at personalet har tillid til, at han har viden og ekspertise på området, og at han er i stand til at få aktiviteten til at forløbe på en positiv måde. Eksemplet med fisketurene viser, at en betingelse for en myndiggørende praksis, hvor de indsatte får mulighed for medindflydelse, er at personalet har tillid til, at de indsatte er i stand til at tage ansvar for aktiviteten.

I et myndiggørelsesperspektiv må personalet tildele sig selv en tilbageholdende rolle, hvor rammerne for aktiviteten ikke er fuldstændigt defineret af dem. Det indebærer et kontroltab og en mulighed for at aktiviteten ender i "fiasko". Samtidig må personalet undgå en bedrevidende indstilling til de indsattes engagement selv i det tilfælde, hvor aktiviteten ikke lykkes helt som planlagt.

På den første tur ytrer EMER sig (til min store ærgrelse) kritisk om det medbragte udstyr ud fra hans "faglige" viden om fiskeri. Forud for den anden tur har han sørget for at bringe denne "faglige" viden i anvendelse, så betingelserne for en succesfuld fisketur er opfyldt.

Dette peger på endnu en betingelse for skabelsen af en myndiggørelsesproces. Den kritik, processen eventuelt tager udgangspunkt i, må være funderet i viden eller kompetencer hos den indsatte. Hvor MAHMUDS kritik under Zoo-turen ikke blev bakket op af kompetent handling, udviste EMER en kombination af engagement og viden, som gjorde den anden fisketur til en mulighed og en succes.

I mine øjne er der to muligheder for at tilvejebringe en sådan viden eller kompetence: Enten findes der allerede en viden, som bringes i anvendelse gennem en myndiggørelsesproces, eller også tilvejebringer processen selv den nødvendige viden hos den indsatte.

Louises spørgsmål under det uformelle møde forud for den første tur kan tolkes som en bevidstgørelsesproces, hvis formål er at gøre det klart for de indsatte, hvilken viden og planlægning, der nødvendigvis måtte være på plads forud for turen. Ultimativt er målet for myndiggørelsen, at sætte de indsatte i stand til at handle på en måde, som de ikke var i stand til tidligere (jf. Andersen 2005). Om det lykkes i dette tilfælde er vanskeligt at sige på baggrund af det empiriske materiale, men det viser en praksis, hvor de indsatte i hvert fald ikke begrænses i deres udfoldelse.

5.7.4 Myndige handlinger

Hvilken slags handlinger er det så myndiggørelsen skal muliggøre? Et blik på MAHMUDS rolle kan være klargørende. Under den første fisketur isolerer MAHMUD sig, og koncentrerer sig om sin egen fiskestang. Det virker som om hans ønske om at komme ud at fiske, primært har været motiveret af et personligt ønske om at afprøve denne aktivitet, og ikke fordi hans børn skulle have en positiv oplevelse sammen med ham. Hvor personalet ofte anvender relationen til børnene som argument for at de indsatte skal engagere sig i de pædagogiske aktiviteter, ser det i dette tilfælde ud som om MAHMUD har engageret sig af andre årsager. I et ansvarliggørelsesperspektiv, hvor målet er at udvikle rollen som forælder, er det problematisk, at MAHMUD udviser denne form for opførsel.

Men i et myndiggørelsesperspektiv kan man sige, at MAHMUD selv har været med til at definere denne aktivitet, og dermed også de normer, der gælder for den. Aktiviteten er ikke en

del af det ansvarliggørelsesprojekt, som han har underlagt sig, og det giver ham muligheden for at foretage sig noget, han har en helt personlig motivation for.

Den anden fisketur viser, at det ikke er noget problem for ham at indgå positivt i rollen som far for sine børn og tage ansvar for, at de får glæde af turen. Eller måske er hans ændrede adfærd faktisk udtryk for, at den mere myndige rolle, han får mulighed for at indtage, også gør det lettere for ham at være forælder.

Myndiggørelsen retter sig mod handlinger, som de indsatte selv er med til at definere normerne for. Den selvledelse, som etableres, tager udgangspunkt i den indsatte egen definition af "det ønskværdige". Dette perspektiv indebærer, at personalet ikke forsøger at presse de indsatte til at styre sig selv med udgangspunkt i idealer om, hvad det vil sige at være en god forælder, men i stedet giver den indsatte mulighed for at finde en personlig motivation gennem medindflydelse på definitionen af aktivitetens mål. Det kan indebære, at personalet må gå på kompromis med egne normer og forestillinger.

5.7.5 Udfordringer ved etableringen af myndiggørelse

Den første fisketur førte refleksioner angående min egen rolle med sig. Min oplevelse af ikke at lykkes denne tirsdag handlede blandt andet om, at jeg havde taget ansvar for aktiviteten på en måde, som jeg ikke havde tænkt mig, at jeg skulle, når jeg praktiserede "deltagende observation". Men mit "metodiske svigt" var med til at give mig en fornemmelse af, hvor vanskeligt det kan være for personalet at gå fra at praktisere en ansvarliggørende tilgang til at praktisere en myndiggørende tilgang. Min deltagelse skiftede så at sige perspektiv. Fra at have betragtet praksis fra en "mellemløst", blev mit rolleskift en anledning til at anskue praksis fra personalets vinkel. Det viser nogle af de udfordringer, der er forbundet med en myndiggørende tilgang.

Jeg oplevede det som en fiasko, da det viste sig, at det udstyr, JESPER og jeg havde købt, ikke var godt nok. EMERS kritik var hård og ubarmhjertig, men også berettiget. Til gengæld var det min fiasko, der fik EMER til at tage ansvar for at det rette udstyr blev indkøbt til den anden fisketur. Min manglende viden om fiskeudstyr kom til at udgøre en mulighedsbetingelse for EMERS engagement og myndiggørelse.

Forskydningen af perspektiv har vist, at iværksættelse af myndiggørelsesprocesser for personalet for det første indebærer en accept af, at de indsatte viden kan være mindst lige så relevant og brugbar som personalets egen viden. For det andet indebærer det en grundlæggende accept af de indsatte medindflydelse på eller overtagelse af ansvaret for hverdagsaktiviteterne. For det tredje indebærer det, at man som medlem af personalet tør begå og indrømme fejl, og lytte til den kritik, som de indsatte måtte ytre.

5.7.6 Opsummering

For det første viser fisketurseksemplerne, at det kræver viden og engagement at tage et ansvar – uanset om denne viden er til stede på forhånd eller skabes under myndiggørelsesprocessen.

For det andet er det blevet tydeligt, at det er en betingelse for en myndiggørende praksis, at personalet har tillid til, at de indsatte er i stand til at tage ansvar for aktiviteten. Den selvledelse, som forsøges etableret, må tage udgangspunkt i de indsattes egne definitioner af "det ønskværdige", hvilket ikke nødvendigvis er det samme som det, personalet finder ønskværdigt.

Eksemplet bekræfter derudover, at en ikke helt velplanlagt tur kan være en anledning til, at de indsatte tager ansvar. Samtidig viser eksemplet nogle af de vanskeligheder, der for personalet kan være forbundet med at gå fra at praktisere en ansvarliggørende tilgang til at praktisere en myndiggørende tilgang. En myndiggørende tilgang indebærer åbenhed overfor kritik og villighed til at lade de indsatte få medindflydelse fra personalets side. Viden er i dette perspektiv ikke et monopol, som personalet besidder, men må betragtes som en bredt fordelt ressource, som også de indsatte er i stand til at tage i anvendelse.

5.8 Analytisk sammenfatning

Jeg vil indlede denne sammenfatning af analysen med at minde om en antagelse, som ligger til grund for mit arbejde med specialet: Forsøg på ansvarliggørelse og myndiggørelse må forstås som forsøg på at magte noget – som udtryk for forsøg på at udøve styring. Det udgør begrundelsen for, at jeg har valgt at analysere den institutionelle praksis i et magtperspektiv.

Men forskellige forsøg på at magte eller ”ordne den menneskelige mangfoldighed” (Foucault 2002:235) er ikke alle lige gode. Nogle måder at magte på, er i det normative perspektiv, der er anlagt her, mere acceptable end andre. Dette speciale er et forsøg på at antyde konturerne af en mere acceptabel form for magtudøvelse. Nu vil jeg sammenfatte, hvad analysen berettiger mig til at udsige om den institutionelle praksis med udgangspunkt i de operationaliserede begreber.

5.8.1 Disciplinens form og funktion

De konkrete disciplinære overvågningsteknikker, som er i anvendelse på institutionen, er aftalebladet, beboeroversigten og udtalelsen. Disse teknikker skal i den indsatte installere et selvovervågende blik. De indgår primært som hjælperedskaber i døgnpersonalets opsyn og kontrol med de indsatte, men betragtet som overvågningsteknikker er de ikke særligt effektive. Disciplinen har først og fremmest en støttende funktion i forhold til den selvstyring, som søges etableret i den institutionelle praksis.

Men når disciplinen er i anvendelse, er den det primært i form af et belønningssystem, der belønner de indsatte, der påtager sig en klient- eller offerrolle, og underlægger sig døgnpersonalets autoritet. Disse indsatte belønnes med mere fleksible vilkår, end de indsatte, som opstræder selvstændigt, stiller spørgsmålstejn ved personalets dispositioner eller direkte kritiserer den institutionelle praksis. Dette belønningssystem tjener til en opretholdelse af asymmetrien mellem indsatte og ansatte. De indsatte søges positioneret på en måde, som muliggør en bestemt form for hjælp fra døgnpersonalets side. På den måde fastholdes de i en klientrolle.

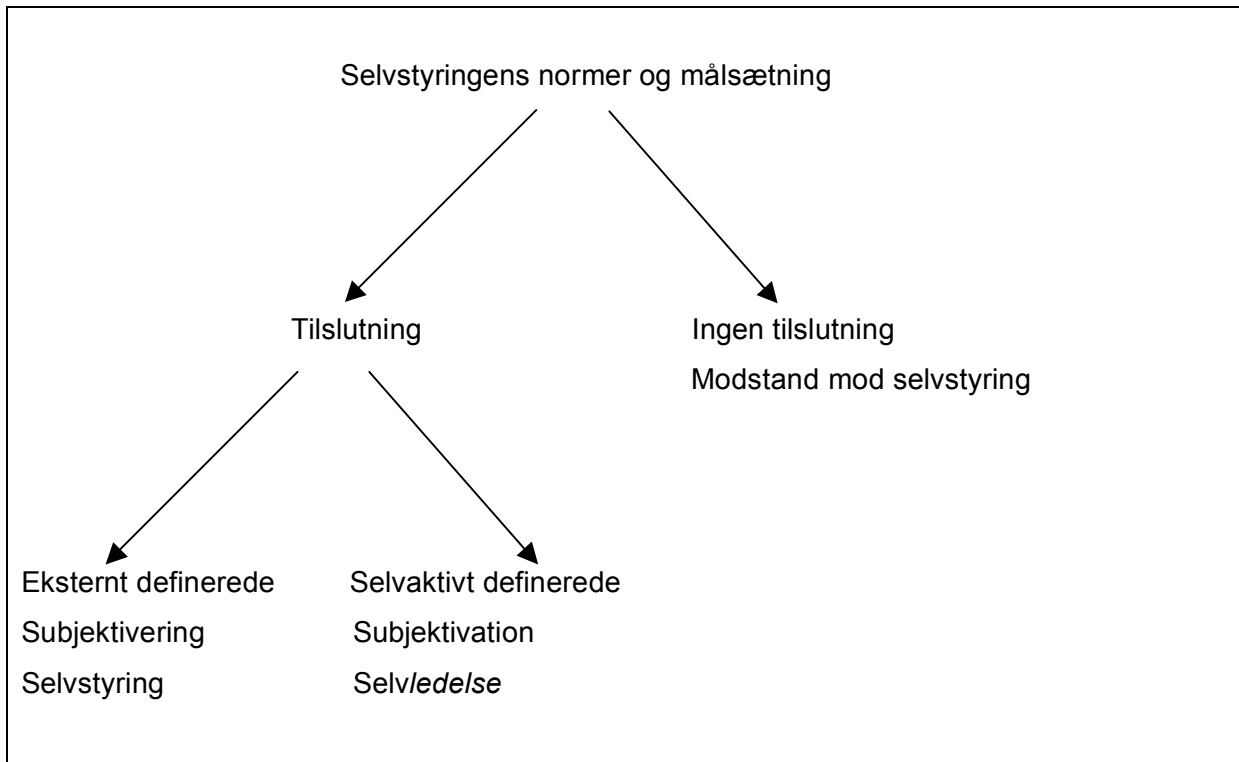
”Den gode indsatte” skal underlægge sig personalets autoritet, og udtrykke et ønske om hjælp fra personalet. Han bør sætte pris på personalets velvilje og de særlige afsoningsvilkår, som gælder på pensionen. Den gode indsatte bør undgå at kritisere eller udvise selvstændighed. Det er disse normer for opførsel, som de indsatte ansvarliggøres overfor af døgnpersonalet.

Den disciplin, som institutionen iværksætter, behandler det enkelte tilfælde i detaljen for at kunne virke korrigerende. Men ofte er det vanskeligt for de indsatte at gennemskue hvilke kriterier, de skal leve op til, for at få friere afsoningsvilkår. De institutionelle kriterier for belønning og straf virker ugennemsigtige for de indsatte. I et styringsperspektiv er de ugennemsigtige kriterier for, hvordan man opnår friere afsoningsvilkår, en forhindring for effektiv selvstyring.

5.8.2 Selvstyringens former og dilemmaer

Det er muligt at differentiere mellem tre former for selvstyring, som adskiller sig i kraft af måden hvorpå, de indsatte forholder sig til de normer, som selvstyringen retter sig mod (se model 1.1):

Model 1.1: Tre former for selvstyring

For det første kan man tale om en form for forsøg på etablering af selvstyring, hvor de indsatte ikke anerkender de normer, som selvstyringen retter sig mod. Forsøget på at etablere denne form for selvstyring indebærer ofte massive konflikter, hvilket på pensionen aktiverer disciplinære tiltag.

For det andet viser empirien eksempler på etablering af selvstyring, hvor der er tilslutning til normerne. Denne form for selvstyring kan inddeles i to underkategorier alt efter, hvordan de indsatte bringes til at acceptere normerne. Én underkategori, hvor de normer, der styres mod, er defineret udefra, men hvor de indsatte overtales til eller tvinger sig selv til at underlægge sig disse normer, samt en underkategori, hvor de indsatte selv er aktive medspillere i definitionen af de normer, som selvstyringen retter sig mod. Det er i dette sidste tilfælde man kan tale om *selvledelse*.

Selvstyringen fungerer ved at søge at inddrage de indsatte i et lydighedsforhold til personalet, som gør det muligt at udøve en pastoral form for magt, hvor personalet indtager en hyrdefunktion i forhold til de indsatte. Den indsatte guides i retning af det institutionelt set hensigtsmæssige ved at underlægge sig personalets omsorgsmagt. Ved at indgå i et selvrefleksivt

forhold som retter sin mod den indsattes selvansvarlighed underlægger den indsatte sig den pastorale magt. Selvledelsen fungerer derimod ved at inddrage de indsatte i bestemmelsen af målet med styringen. De indsatte underkaster sig således en selvbestemt ledelse af deres egen opførelse.

Dette rejser spørgsmålet om, hvorvidt det overhovedet giver mening at skelne på denne måde. Fra et magtanalytisk perspektiv er der ikke nogen principiel forskel på den styring, der betjener sig af selvstyring, og den, der betjener sig af selvledelse. Der er blot tale om to forskellige måder, hvorpå magten gør sig virkningsfuld.

Men set fra et myndiggørelsesperspektiv er der forskel på de to former for styring. Hvor selvstyringen baserer sig på et samfundsmæssigt ønske om at skabe brugbare, selvstyrende samfundsborgere, baserer selvledelsen sig på individets egen definition af det ønskværdige. Det betyder ikke at denne definition ikke er præget af samfundsmæssige normer, men den er det ikke nødvendigvis fuldstændigt. Med det perspektiv, der er anlagt her, tilskrives individet en reel mulighed for at forholde sig til de magt- og mulighedsstrukturer, som gør sig gældende i samfundet. I sidste ende peger myndiggørelsesperspektivet på muligheden for, at individet kan være med til at ændre disse strukturer.

Forskellige dilemmaer stiller sig for selvstyringens etablering. For det første vanskeliggøres personalets forsøg på etablering af selvstyring af andre offentlige myndigheders behov for at formulere klare udviklingskrav, som kan begrunde anbringelsen og anvendelsen af midler til en sådan anbringelse fra et samfundsmæssigt perspektiv. For det andet udfordres etableringen af selvstyring af, at de indsatte ikke oplever et reelt behov for udvikling.

Analysen har vist, at selvstyringen i udgangspunktet baserer sig på de indsattes motivation. I et styringsperspektiv kan denne motivation tilvejebringes gennem etableringen af bestemte "sandheder", som de indsatte bringes til at acceptere. Når det ikke lykkes at motivere de indsatte for at arbejde med deres rolle som forældre, kan det skyldes, at "sandheden" om, at der er en sammenhæng mellem det at være "kriminelt" og det at være en dårlig forælder, hvilket er Familiehusets eksistensberettigelse, ikke er etableret stærkt nok i de indsattes bevidsthed.

5.8.3 Modstandsstrategier

Goffman (1967) fandt, at modstanden i "statshospitalet" primært fungerede via forskellige former for "sekundære tilpasninger", som skulle modificere den identitet, som de psykiatriske patienter blev tildelt. Lignende forsøg på at modificere identiteten som indsat kan findes blandt de indsatte på Pension Engelsborg. Men de konkrete modstandsstrategier er dog anderledes end dem, Goffman fandt under sit feltstudie. Måske skyldes det primært, at vilkårene for opholdet er anderledes - at indespærringen på pensionen ikke er total.

De empiriske eksempler har vist modstand i form af "mindst-mulig-deltagelse", hvor strategien går ud på at deltage i pensionens aktiviteter, men at gøre det så lidt som muligt, for at lade aktiviteten tjene et uautoriseret formål frem for et institutionelt. Denne strategi forhindrer på en indirekte måde selvstyringen i at fungere, ved at omformatere aktiviteternes formål til ét, der ikke tjener den ansvarliggørelse, som institutionen søger iværksat.

Modstand kommer ligeledes til udtryk i en strategi, som består i at "vende-sig-og-gå" i forbindelse med potentielle konflikter. Denne strategi trækker på en institutionaliseret fængselslogik, men skaber problemer på pensionen, fordi forholdet mellem beboere og personale baserer sig på dialog. Når de indsatte ikke indgår i dialog med personalet, kan personalet ikke indtage den hyrdefunktion i forhold til de indsatte, som er væsentlig for udøvelsen af en pastoral form for magt. Personalets autoritet bliver udfordret af denne form for modstand.

Det er blevet illustreret, hvordan de indsatte yder modstand ved at anvende et sprogbrug, der gør det klart, at den institutionelle identitetstildeling ikke kan accepteres. Magtudøvelsen synliggøres ved at den ekspliciteres. Når magten gøres synlig, vanskeliggøres dens udøvelse. Den institutionelle styring fungerer mest smidigt, når rolletildelingen betragtes som selvfølgelig af de indsatte. Derudover viser empirien eksempler på, at der ydes modstand gennem direkte og indirekte former for kritik af den institutionelle styring og magtudøvelse.

De empiriske eksempler har vist, at modstand tackles på forskellig vis af pensionens personalegrupper. En del af personalet tackler først og fremmest modstanden med sociale eksklusionsmekanismer og disciplinære stramninger af vilkårene for afsoning.

Modsat forsøger andre medlemmer af personalet at imødegå de indsattes modstand med andre midler end direkte magtanvendelse. Anvendelsen af disciplinær tvang kan ødelægge forestillingen om, at de indsattes deltagelse er motiveret af deres eget engagement. I stedet udviser personalet en vis form for fleksibilitet over for de indsattes modstand. Der kan uddifferentieres to forskellige strategier indenfor denne tilgang. For det første en strategi, hvor modstanden imødegås af en mere sofistikeret form for styring, hvor modstanden gøres brugbar gennem den indsattes inddragelse i et refleksivt forhold til sig selv. For det andet en strategi, hvor personalet udviser åbenhed overfor de indsattes medindflydelse på, hvordan deres rolle i den institutionelle praksis bør udfyldes. Kritik imødekommes med muligheder for indflydelse.

5.8.4 Ansvarliggørelse vs. myndiggørelse

De empiriske eksempler har vist tre forskellige tilgange til arbejdet med at ansvarliggøre de indsatte.

For det første søges en ansvarliggørelse etableret i forhold til rollen som indsat. Den indsatte skal tage ansvar for at leve op til de normer for opførsel, som gælder på institutionen. Den indsatte skal indgå i "dialog" med døgnpersonalet, hvilket indebærer, at den indsatte under-

lægger sig personalets ret til at træffe afgørelser for hans færden. Eventuelle konflikter mellem rollen som indsat og andre roller, den indsatte måtte indtage, har den indsatte selv ansvaret for at løse på en måde, som tilfredsstiller pensionens krav. Målet er skabelsen af et lydigt og underkastet individ, som indser sit eget behov for at få hjælp, og deraf udleder nødvendigheden af at overholde samfundets love og regler.

For det andet forsøger personalet at ansvarliggøre de indsatte i forhold til deres rolle som forældre. De indsatte skal udvikle sig for at blive bedre forældre. Relationen til børnene anvendes som den primære "underkastelsesmåde" (Foucault 2004:36). Børnene bruges som argument for at gøre det forståeligt, hvorfor de indsatte skal leve op til en normalitetsnorm, som indebærer bestemte forestillinger om, hvad det vil sige at være en god familie. De indsatte opøves i at praktisere forælderrollen gennem deltagelsen i forskellige pædagogiske aktiviteter og samtaleterapi. Målet er en medborger, som tager ansvar for sin rolle som forælder og dermed ikke længere ønsker at begå kriminalitet, da kriminalitet er udtryk for "uansvarlighed" overfor den indsattes egne børn.

For det tredje finder der en myndiggørende praksis sted på institutionen. Myndiggørelsen refererer til normer og målsætninger, som de indsatte selv har været med til at definere. Myndiggørelse indebærer, at de indsatte tildeler sig selv medindflydelse på de aktiviteter, de deltager i. De empiriske eksempler viser, at muligheden for myndiggørelse opstår dér, hvor personalets styring ikke er alt for velkoordineret og perfekt. De indsattes vilje til at øve indflydelse på deres egen dagligdag opstår der, hvor et vist mål af kaos gør sig gældende.

Iværksættelsen af myndiggørelse er ikke nogen enkel proces. Den opstår primært i revner og sprækker i den institutionelle praksis. Eksemplerne viser, at det kræver viden og engagement at tiltage sig et ansvar. Det er en betingelse for myndiggørelsen, at den nødvendige viden enten er til stede på forhånd eller tilvejebringes i løbet af processen. Derudover stiller etableringen af myndiggørelse visse krav til personalets indstilling. Myndiggørelsen er kun mulig, hvis personalet har tillid til, at de indsatte er i stand til at tage ansvar, og hvis personalet kan acceptere, at dagligdagen kommer til at tage udgangspunkt i de indsattes forståelser af "det ønskværdige". Det kan være en personlig udfordring for personalemedlemmerne at acceptere de "nederlag", det kan indebære, at lade de indsatte overtage styringen.

Det er vigtigt at understrege, at den form for myndiggørelse, der finder sted, ikke giver de indsatte mulighed for at bryde fuldstændigt med de kategorier, som er fastlagt institutionelt. Myndiggørelsen muliggør ikke en grundlæggende diskussion af *om* man er indsat eller ej, kun en mulighed for medindflydelse på, *hvordan* man kan være indsat. Myndiggørelsen sker altså indenfor definerede rammer, som ikke er til diskussion, og som de indsatte ikke kan sætte spørgsmålstegn ved.

6. Konklusion

Mine observationsstudier på Pension Engelsborg viser, at tre tilgange er dominerende i den institutionelle praksis på stedet. Forskellene mellem de tre tilgange kan tydeliggøres gennem en præcisering af, hvordan forholdet mellem disciplin, selvstyring/selvledelse og modstand udfolder sig i den institutionelle praksis for hver af disse tilgange. Redegørelsen for de tre tilgange udgør ligeledes et svar på spørgsmålene om, hvordan princippet om ansvarlighed praktiseres på Pension Engelsborg, og om denne praksis medvirker til de indsatte myndiggørelse.

De to første tilgange betoner henholdsvis ansvarlighed i forhold til rollen som indsat og ansvarlighed i forhold til rollen som forælder, mens den sidste betoner de indsatte myndiggørelse. De to første tilgange kan indgå i den officielt formulerede målsætning for afsoningen, mens den sidste udgør en ikke formelt formuleret tilgang.

Når personalet på institutionen forsøger at ansvarliggøre den indsatte i forhold til rollen som indsat, sker det gennem en klientgørelse, som bakkes op af disciplinære tiltag i tilfælde af, at den indsatte ikke lever op til de normer, der gælder for den institutionelt tildelte rolle som indsat. Modstand modarbejdes gennem disciplinære stramninger og sociale eksklusionsmekanismer. Ansvarlighed består i at leve op til de normer, som institutionen definerer. Ansvarliggørelse søges etableret gennem en individualiseret tilgang, der belønner de indsatte, som tilpasser sig en klientidentitet. Installeringen af denne klientidentitet gør brug af de teknikker til selvovervågning, som anvendes på institutionen.

Når personalet på institutionen forsøger at ansvarliggøre den indsatte i forhold til rollen som forælder, indebærer det en etablering af selvstyring, som bruger relationen til barnet som sit argument for, at den indsatte skal underlægge sig selvstyringens normer. Hvis forsøget på etablering af selvstyring møder modstand, overtales eller manipuleres den indsatte til at acceptere normernes berettigelse. Ansvarlighed består i at leve op til de normer, som gælder for en "normal" familie. Denne tilgang indebærer den indsatte accept af en bestemt konstruktion af forælderrollen, hvor det at være forælder er uforeneligt med det at begå kriminalitet. Ansvarliggørelse søges etableret gennem en pædagogisk-terapeutisk behandling, som bevidstgør den indsatte om sit ansvar som forælder. Tilgangen baserer sig på den indsatte accept af, at vedkommende ikke altid er en god forælder, og indebærer et krav om udvikling, som den indsatte ikke kan undslippe.

Når der på institutionen finder en myndiggørende praksis sted, anvendes selvledelsesteknikker som det primære styringsredskab. Anvendelsen af disciplinære tiltag forsøges så vidt muligt undgået, og modstand imødegås ved at kritik og medindflydelse gives plads, hvilket kan skabe motivation for og vilje til at tage medansvar for hverdagen på pensionen. Myndighed indebærer,

at de indsatte selv forholder sig til de normer, de ønsker at leve op til. Myndiggørelse søges etableret gennem en betoning af den indsatte mulighed for at lede sig selv, og ved at personalet udviser rummelighed overfor de indsatte kritik og modstand.

Det mest overraskende ved denne undersøgelse er måske, at den myndiggørende praksis opstår der, hvor personalet ikke lykkes helt med de planlagte aktiviteter, og der samtidig er lydighed overfor de indsatte kritik og initiativ. Selv om den myndiggørende praksis ikke er en del af en formuleret strategi, har det alligevel været muligt at spore den i de empiriske eksempler.

Spørgsmålet er nu, hvordan disse tre tilgange skal vurderes i et normativt perspektiv. Mit teoretiske udgangspunkt er, at alle forsøg på udvikling og "forbedring" indebærer magtudøvelse. Der er ikke nogen af de tre tilgange, som kan se sig fri for at ville "magte" de indsatte under en eller anden form. Alligevel mener jeg, at der stor forskel på de tre tilgange.

Den første tyer til en disciplinær form for magtudøvelse, når forsøget på etablering af selvledelse ikke lykkes. Dette annullerer i og for sig forestillingen om, at de indsatte kan tilslutte sig institutionens normer for opførsel frivilligt. Hvis frivilligheden bakkes op af disciplinære tiltag i alle de tilfælde, hvor frivilligheden ikke fungerer, er der dybest set tale om frivillig tvang. Den anden tilgang anvender en pædagogisk-terapeutisk form for magtudøvelse overfor den indsatte i de tilfælde, hvor det ikke lykkes at etablere tilslutning til institutionelt definerede normer for forældreskab. De indsatte kan ikke undslippe den normaliseringsmagt, der stilles krav om, at de underlægger sig. Den tredje tilgang skaber mulighed for og værdsætter de indsatte initiativer til selv at tage magten og øve indflydelse på deres egen hverdag. Myndiggørelsen udspringer af de indsatte eget initiativ, og forsøger ikke at gøre kritikken tavs.

Ud fra det normative perspektiv, jeg har anlagt her, er den myndiggørende praksis at foretrække frem for de ansvarliggørende tilgange, hvor magtudøvelsen har en mere tvingende karakter. Den myndiggørende tilgang er ikke nødvendigvis den bedste, hvis den vurderes i et funktionelt perspektiv. Som et middel til på en effektiv måde at skabe brugbare samfundsborgere tror jeg ikke, at den myndiggørende tilgang vil være den mest effektive. Men fra et etisk perspektiv, der tilslutter sig et ideal om, at alle i samfundet skal gives de samme mulighedsbetingelser, og ønsker at underprivilegerede skal kunne etablere deres status som ligeværdige, kompetente og meningsberettigede borgere i samfundet, må denne tilgang foretrækkes.

Dette speciale peger i retning af nødvendigheden af at diskutere de principper, som skal ligge til grund for straffuldbyrdelsen. Budskabet til Kriminalforsorgen og dens praktikere er, at det bør overvejes, om princippet om ansvarlighed skal udskiftes med et ideal om myndiggørelse. Samtidig kan det være anledning til en mere overordnet diskussion af, hvilke former for magtudøvelse vi ønsker at acceptere inden for straffesystemet og mere generelt indenfor samfundets velfærdsinstitutioner.

7. Perspektivering

Det anlagte perspektiv problematiserer særligt de ansattes behandling og indstilling til de indsatte. Det er institutionens forsøg på at "forandre mennesker" (Goffman 1967:18), som været sat under kritisk lys. I det indledende citat taler Goffman om den totale institutions institutionelle praksis som "et naturligt eksperiment over, hvad man kan gøre med personligheden". Det er "eksperimentet", jeg har forsøgt at fokusere på, snarere end de grænser, de indsattes "personligheder" sætter.

På nogle læsere vil det formentligt virke som om, at jeg har undladt at se på de begrundelser, som med udgangspunkt i de indsattes personlighedstræk kan forklare de ansattes handlinger. I mange af de beskrevne situationer kunne man anlægge et alternativt perspektiv på de fortolkninger, jeg har præsenteret her, med udgangspunkt i de indsattes psykologiske og biografiske forhold.

De indsattes særlige historier og karaktertræk (eller mere præcist: personalets italesættelse af disse) repræsenterer en mangfoldighed af forhold, som institutionens personale almindeligvis fortolker og anvender som begrundelser for deres handlinger. I hvert enkelt eksempel kunne man have overvejet, hvordan den indsattes indstilling og ageren kaster et "rimelighedens lys" over de ansattes initiativer og interventioner. Det har ikke været intensionen at afgøre, hvorvidt de ansattes handlinger har været "rimelige" på et ontologisk niveau, men i stedet at præsentere et kritisk perspektiv på den institutionelle praksis, som kan kaste lys over personalets muligheder for at tænke og handle anderledes.

7.1 Nye tanker

Undersøgelsesresultaterne aktualiserer nødvendigheden af at forholde sig til flere problemstillinger på institutionelt niveau. Undersøgelsen fordrer en afklaring af pensionens overordnede tilgang til de indsatte: Ønsker man en klientgørende eller en myndiggørende praksis på institutionen? Er det nødvendigt at fastholde de indsatte i en bestemt form for klientidentitet, eller er det muligt at åbne op for, at de indsatte kan få en større indflydelse på, hvad det indebærer at være indsat på Pension Engelsborg?

Hvis man vælger den sidste mulighed aktualiseres en diskussion af, hvordan den grundlæggende indstilling til de indsatte bør være: Kan den "professionelle mistillid", som døgnpersonalet ofte udviser, sameksistere med den tillid til de indsatte, som undersøgelsen har påvist nødvendigheden af, hvis man ønsker at myndiggøre de indsatte? Det er væsentligt at formulere en fælles platform for hele institutionen, som tager stilling til spørgsmålet om, hvordan en tillidsfuld indstilling til de indsatte kan og skal praktiseres.

Valget af en myndiggørende tilgang vil derudover nødvendiggøre en stillingtagen til, om den indsattes udvikling skal formuleres som et institutionelt krav. Ønsker man en tilgang, som

indebærer en form for udviklingstvung, eller kan pensionen ligeledes opfylde sit formål ved at være platform for, at børn af afsonere ikke behøver skilles fra deres forældre? Det sidste indebærer ikke nødvendigvis, at de indsatte skal arbejde på deres forældrerelation. I stedet kan selvarbejdet tilbydes som en mulighed for de indsatte, hvis de ønsker det. Det vil igen betyde, at man skal tage stilling til, hvordan man vil forholde sig til de målsætninger for opholdet på pensionen, som formuleres andre steder i det offentlige system.

7.2 Nye handlemuligheder

I forhold til konkrete handlinger på institutionelt niveau peger undersøgelsen for det første på muligheden for at imødegå de indsattes modstand med differentierede strategier, som ikke kun anvender disciplinære tiltag som sit redskab, men som gør brug af de indsattes ytringer af kritik på måder, som giver de indsatte medindflydelse på deres hverdag.

Hvor disciplinære tiltag ofte afstedkommer mere modstand mod den institutionelle magtudøvelse, kan en myndiggørende tilgang være med til at etablere et mere hensigtsmæssigt forhold mellem disciplin og modstand i den institutionelle praksis. Perspektivet indebærer ikke, at alle former for modstand skal accepteres på institutionen, men at modstand imødegås med større fleksibilitet, og forsøges fortolket som udtryk for de indsattes engagement i deres egen situation.

Ved at lytte til de indsattes kritik og give dem mulighed for at øve medindflydelse på de aktiviteter, som finder sted på pensionen, åbnes op for de indsattes medejerskab over hverdagen. Det kan måske vise sig at være den korteste vej til de indsattes udvikling af ansvarlighed, fordi tilgangen betjener sig af deres egen motivation.

For det andet peger undersøgelsen på det hensigtsmæssige ved at personalet accepterer et vist mål af kaos. Ved at tillade et vist mål af ordnet kaos bliver det muligt for den indsatte at "tage magten" (Askheim 2001), og tildele sig selv handlekompetence i forhold til institutionens aktiviteter. Jeg vil foreslå termen "det planlagte uplanlagte" til at betegne denne strategi, som de ansatte kan tage i anvendelse i arbejdet med en myndiggørende praksis. Termen "det planlagte uplanlagte" dækker over den bevidste anvendelse af et rum for medbestemmelse, hvor personalet lader "stå til", og eventuelt bevidst udsætter sig for muligheden for kritik af deres planlægning. "Det planlagte uplanlagte" kan også bestå i, at personalet insisterer på ikke at planlægge aktiviteter, hvor det normalt forventes af dem. Det kan udfordre forestillinger om, hvor ansvaret for, at der finder aktiviteter sted, ligger.

7.3 Nye perspektiver

På et samfundsmæssigt eller politisk niveau lægger specialet op til grundlæggende overvejelser over, hvorvidt det er muligt at kombinere straf og udvikling af ansvarlighed. Det må afklares, om fængslet skal være et sted, hvor man forsøger at forbedre de indsatte.

Hvis vi ønsker, at fængslet skal være et sådant sted, må det afklares, hvad en sådan forbedring skal tage udgangspunkt i. Skal det være motiveret af et samfundsmæssigt ønske om at normalisere "de afvigende" (Foucault 2002) eller i den indsatte personlige ønske om at ændre adfærd?

Britta Kyvsgaard peger på, at en ny optimisme på forbedringens vegne kan føre til, at "behandlingen får status som universalmiddel, som alle lovovertrædere ikke bare bør, men skal, underkastes" (1998:212). Et stærkt ønske om at ville udvikle ansvarligheden hos de indsatte kan indenfor "sanktionssystemet" lede til en fangebehandling, der betjener sig af "tvangsmæssige former" (Kyvsgaard 1998:212).

Derudover må det overvejes og diskuteres, hvilken tilgang, der skal præge et eventuelt forsøg på ansvarsudvikling inden for rammerne af straffesystemet. Skal det være det jeg her har kaldt en "ansvarliggørende tilgang", hvor de normer, som ansvarliggørelsen retter sig mod, er defineret udefra? Eller skal det være en myndiggørende tilgang, som indebærer de indsatte medindflydelse på de normer, de ansvarliggøres overfor? Jeg har her argumenteret for det sidste, men afgørelsen bør i sidste ende træffes, ikke på det operative, men på det politiske niveau.

Endeligt bør det diskuteres, hvilke kriterier, der skal gælde for den magtudøvelse, som finder sted i fængslet. Med udgangspunkt i perspektiver hos Kyvsgaard (1998) og dette speciales konklusioner, vil jeg komme med et bud på tre kriterier, som jeg finder afgørende.

For det første bør forsøget på at udvikle de indsatte ansvarlighed eller myndighed tage udgangspunkt i de indsatte egne ambitioner om udvikling, snarere end systemets. Udøvelsen af magt bør betjene sig af selvledelse frem for selvstyring som sin teknik. Den institutionelle hjælp må være et tilbud, ikke en tvangsforanstaltning (jf. Kyvsgaard 1998).

For det andet bør ansvarsudviklingen give de indsatte medindflydelse på formuleringen af udviklingsmål og anvendelsen af metoder i dette arbejde. De indsatte kritik bør ikke døves, men imødegås.

For det tredje bør ansvarsudviklingen eller myndiggørelsen adskilles skarpt fra straffens pønale element. Straffen er i udgangspunktet ikke hjælp, men samfundsmæssigt påført lidelse (Christie 2004). Ansvarsudviklingen kan ikke legitimere eller nyttiggøre den lidelse, straffen påfører (Kyvsgaard 1998).

De kriterier, som skal gælde for straffuldbyrdelsen, må i mine øjne være til fortsat diskussion i et demokratisk samfund. Derfor skal de formulerede kriterier ikke betragtes som en facitliste for, hvornår magtudøvelse kan betragtes som acceptabel, men som et oplæg til diskussion af den praksis, der finder sted i vort samfunds "drivhuse til at forandre mennesker i" (Goffman 1967:18).

7.4 Ny forskning

Endelig tegner specialet konturerne til nye opgaver for den socialvidenskabelige forskning.

For det første ville det i et forskningsmæssigt perspektiv være interessant at kaste nyt lys over pensionens praksis på baggrund af anvendelsen af andre undersøgelsesteknikker. For eksempel kunne det ske gennem videooptagelse af et personalemøde eller en visitationssamtale, hvilket kunne danne udgangspunkt for Goffmansk inspirerede analyser af den gestik, tale og kropslige attituder, som udfolder sig under et sådant møde. Videooptagelsen kunne danne udgangspunkt for en mere omfattende kommunikationsanalyse, som kunne bidrage yderligere til det anlagte teoretiske perspektiv.

For det andet lægger specialet op til en mere dybtgående undersøgelse af fængselsinstitutionens resocialiserende funktion. I et socialvidenskabeligt perspektiv kunne det være interessant at undersøge, hvordan de øvrige institutioner, åbne og lukkede fængsler, praktiserer de principper, som gælder for straffens fuldbyrdelse. Derudover kunne der iværksættes undersøgelser af de øvrige principper, særligt principperne om "normalisering" og "åbenhed", som Kriminalforsorgen har fastsat i sit principprogram (se bilag 1).

For det tredje aktualiserer specialet behovet for yderligere forskning i socialt arbejde, som søger at ansvarliggøre eller myndiggøre de mennesker, der arbejdes med. Der er behov for flere undersøgelser, der med udgangspunkt i en sociologisk forståelse af magt, kan undersøge de konkrete måder, hvorpå magt udøves i vort samfunds velfærdsinstitutioner. Problemstillinger, der kredser om, hvordan den "velgørende" magt fungerer, og hvordan den forsøger at styre individet eller bringe individet til at styre sig selv, udgør et nyt område indenfor det socialvidenskabelige felt, som er ved at åbne sig. I sammenhæng med dette kunne det være særligt interessant at undersøge forbindelsen mellem den "velgørende" magt og det vidensregime, som den medicinske videnskab har etableret gennem et stadig mere fintmasket diagnosesystem.

8. Litteraturliste

Adorno, Theodor W. (2000): *Introduction to Sociology*, Polity Press, Oxford.

Andersen, J.; Beck, A. T.; Kristensen, C. J.; Larsen, J. E. (red.) (2003): *Empowerment i storbyens rum – et socialvidenskabeligt perspektiv*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Andersen, John (2005): *Empowermentsperspektivet – vejen til en kritisk handlingsorienteret socialforskning?* i tidsskriftet *Social Kritik*, nr. 101, nov. 2005, s. 60 – 75.

Askheim, Ole Petter (2001): *Det tvetydige empowermentbegrebet* i *Tidsskrift for socialpædagogik*, nr. 7, 2001, s. 11 – 25.

Bang et al. (1997): *Oplæg til pilotprojekt: aktører, processer og relationer i det lokale*, fra projektet *Demokrati fra neden*. Arbejdsrapport nr. 2, Københavns Universitet og Roskilde Universitetscenter.

Berger, P. & Luckmann, T. (1966): *Den samfundsskabte virkelighed – en videnssociologisk afhandling*, Lindhardt & Ringhof, København.

Borch, Christian (2005): *Kriminalitet og magt. Kriminalitetsopfattelser i det 20. århundrede*, Forlaget politisk revy, København K.

Bourdieu, Pierre (2003): *Participant Objectivation*. *Journal of the Royal Anthropological Institute* (N.S.), vol. 9, s. 281-294. 2003.

Bourdieu, P. & Wacquant, L (2009): *Refleksiv sociologi - mål og midler*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Christie, Nils (2004): *En passende mængde kriminalitet*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Durkheim, Emile (1973): *Moral education*, Dover Publications, New York.

Dyrberg, T. B.; Hansen A. D.; Torfing, Jacob (2000): *Diskursteorien på arbejde*, Roskilde universitetsforlag, Frederiksberg.

Engbo, Hans Jørgen (2005): *Straffuldbyrdsret*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.

Fahnøe, Kristian (2006): *Governmentality i praksis*, Speciale på ISG, Roskilde Universitet.

Faureholm, J. (1999): *Forældrekompetence i udsatte familier: Empowerment i praksis*, Systime, Århus.

Flyvbjerg, Bent (1991): *Rationalitet og Magt*, Akademisk Forlag, København K.

Foucault, Michel (1994): *Viljen til viden – Seksualitetens historie I*, Det lille Forlag, Frederiksberg.

Foucault, Michel (1997): *Sexuality and Solitude*, i: *Ethics: Subjectivity and truth. The essential works of Michel Foucault, 1954-1984*, bind 1, The New Press, New York.

Foucault, Michel (2002): *Overvågning og Straf – fængslets fødsel*, Det lille Forlag, Frederiksberg.

Foucault, Michel (2004): *Brugen af nydelserne, Seksualitetens historie 2*, Det lille Forlag, Frederiksberg.

Foucault, Michel (2008): *Sikkerhed, territorium, befolkning*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Garland, David (1991): *Punishment and Modern society – a study in Social Theory*, Clarendon Press, Oxford.

Geertz, Clifford (2002): *Thick Description - Toward an Interpretive Theory of Culture*, i: Emerson, R. M. (red.) (2002) *Contemporary Field Research*, s 55-75, Waveland Press.

Goffman, Erving (1967): *Anstalt og menneske – den totale institution socialt set*, Jørgen Paludans Forlag.

Goffman, Erving (2002): On fieldwork, i: Weinberg, Darin (red.) (2002): *Qualitative research methods*, Blackwell Publishers, UK.

Gordon, Colin (1991): *Governmental Rationality: An Introduction*, s. 1 -51 i Graham Burchell, Colin Gordon og Peter Miller (1991): *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*. The University of Chicago Press, Chicago.

Greve, V.; Nielsen, B. G. ; Snare, A. (red.) (2001): *Nytter det? Mosaik om kriminalforsorg og kriminalpolitik*, Jurist- og Økonomforbundet, København.

Guba, Egon G. & Lincoln, Yvonna S. (1994): *Competing Paradigms in Qualitative Research*, i: Denzin og Lincoln (red.): *Handbook of Qualitative Research*, Sage, USA.

Honneth, Axel (2003): *Behovet for anerkendelse*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Horsgaard, Mette (2003): *Empowermentorienteret socialt arbejde – elementer til en teoretisk forankring* i Andersen, J.; Beck, A. T.; Kristensen, C. J.; Larsen, J. E. (red.) (2003): *Empowerment i storbyens rum – et socialvidenskabeligt perspektiv*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2005): *Observationer i en interaktionistisk begrebsramme* i Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (red.): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Kant, Emmanuel (1987): *Besvarelse af spørgsmålet: Hvad er oplysning?*, i: *Slagmark* nr. 9/1987, s. 82-88.

Kriminalforsorgen (1993): *Kriminalforsorgens Principprogram*, downloadet 04.03.09 fra <http://www.kriminalforsorgen.dk/>

Kvale, Steinar (1997): *Interview – en introduktion til det kvalitative forskningsinterview*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Kyvsgaard, Britta (1998): *Den kriminelle karriere*, Jurist- og økonomforbundets Forlag, København.

Lipton, D.; Martinson, R. og Wilks, J. (1975): *The effectiveness of correctional treatment: a survey of treatment evaluation studies*, Praeger special studies in U. S. economic, social, and political issues, New York.

Minke, Linda Kjær (2006): *Skejby-modellen: et socialt eksperiment om udtynding af kriminelle - en kvalitativ og kvantitativ evaluering*, Forlaget S.L., Frederiksberg.

Olsen, C & Hagemann, H. (2001): *Alternativ afsoning efter straffelovens §49, stk. 2 - en effektundersøgelse*, CASA, København K.

Raffnsøe, S; Gudmand-Høyer, M. og Thaning, M. (2008): *Foucault*, Samfundslitteratur, Frederiksberg.

Ryberg, Jesper (red.) (2009): *Løsladt - og hvad så?*, Jurist- og Økonomforbundet, København.

Senellart, Michel (2008): *Om forelæsningsernes kontekst*, i: Foucault, Michel (2008): *Sikkerhed, territorium, befolkning*, Hans Reitzels Forlag, København.

Stormhøj, Christel (2002): *Queering the Family: Critical Reflections on state-regulated Heteronormativity in the Scandinavian Countries*, i: *Lambda Nordica*, 1-2, s. 38-56, (19).

Stormhøj, Christel (2006): *Poststrukturalismer - videnskabsteori, analysestrategi, kritik*, Samfundslitteratur, Frederiksberg.

Thagaard, Tove (2004): *Systematik og indlevelse – en indføring i kvalitativ metode*, Akademisk Forlag, København K.

Vestergaard, Jørn (2005): *Unge kriminelle i strafferetten og socialretten*, i: *Social kritik*, nr. 98, 2005.

Warming, Hanne (2005): *Erkendelse gennem oplevelse: Når indlevelse ikke er mulig* i Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (red.): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Weinberg, Darin (red.) (2002): *Qualitative research methods*, Blackwell Publishers, UK.

Willig, Rasmus (2003) *Indledning* i Honneth, Axel (2003): *Behovet for anerkendelse*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Willig, R. & Østergaard, M. (red.) (2005): *Sociale patologier*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Willig, Rasmus (2009): *Umyndiggørelse – et essay om kritikkens infrastruktur*, Hans Reitzels Forlag, København K.

Åkerstrøm Andersen, Niels (2003): *Borgerens kontraktliggørelse*, Hans Reitzels Forlag, København.

9. Bilag

Bilag 1: Kriminalforsorgens Principprogram

Formål:

Det er kriminalforsorgens formål at medvirke til at begrænse kriminaliteten.

Krav:

1. MENNESKEVÆRD:

Kriminalforsorgen skal respektere det enkelte menneske og de almindeligt anerkendte menneskerettigheder.

2. UKRÆNKELIGHED:

Kriminalforsorgen må ikke pålægge de dømte andre begrænsninger, end hvad der følger af lovgivningen og af fuldbyrdelsen af dommen.

3. RETSHÅNDHÆVELSE:

Kriminalforsorgen skal ved tilrettelæggelsen af straffuldbyrdelsens gennemførelse respektere de almindeligt anerkendte hensyn, der ligger bag straffen.

4. RETSFØLELSE:

Kriminalforsorgen skal tage hensyn til den almindelige retsfølelse i samfundet og hos ofrene for kriminalitet.

Hovedopgave:

Kriminalforsorgens hovedopgave er at fuldbyrde straf. I den forbindelse skal kriminalforsorgen:

- udøve den kontrol, der er nødvendig for at fuldbyrde straffen.
- støtte og motivere den dømte til gennem personlig, social, arbejds- og uddannelsesmæssig udvikling at leve en kriminalitetsfri tilværelse.

Principper:

1. NORMALISERING:

Kriminalforsorgen skal ved tilrettelæggelsen af dagligdagen, og hver gang der træffes konkrete afgørelser, have forholdene i det almindelige samfund for øje.

2. ÅBENHED:

Kriminalforsorgen skal tilrettelægge virksomheden således, at de dømte får gode muligheder for at knytte og vedligeholde forbindelsen til de pårørende og det almindelige samfundsliv. På samme måde skal forbindelsen mellem kriminalforsorgens tjenestesteder og det omgivende samfund styrkes mest muligt.

3. ANSVARLIGHED:

Kriminalforsorgens virksomhed skal tilrettelægges således, at de dømte får mulighed for at ud-

vikle ansvarlighed, selvrespekt og selvtillid samt motiveres til at være aktive i bestræbelserne på at muliggøre et liv uden kriminalitet.

4. SIKKERHED:

Kriminalforsorgen skal fuldbyrde de idømte straffe således, at der tages hensyn til beskyttelsen af den almindelige borger mod kriminalitet og til beskyttelsen af den indsatte mod overgreb og skadelig påvirkning fra andre.

5. MINDST MULIG INDGRIBEN:

Kriminalforsorgen skal vælge den mindst indgribende foranstaltning, som er egnet til at løse en bestemt opgave.

6. OPTIMAL RESSOURCEANVENDELSE:

Kriminalforsorgen skal anvende ressourcerne effektivt, fleksibelt og behovsorienteret og skal derfor sørge for at have et velkvalificeret personale, som såvel uddannelsesmæssigt som holdningsmæssigt er i stand til at udføre dets opgaver i overensstemmelse med principprogrammet.

Bilag 2: Straffuldbyrdelseslovens kapitel 13

Fuldbyrdelse af fængselsstraf i kriminalforsorgens pensioner og i institutioner m.v. uden for kriminalforsorgen

§ 78. Justitsministeren eller den, der bemyndiges dertil, kan bestemme, at den dømte midlertidigt eller for hele eller resten af straffetiden anbringes på hospital, i familiepleje, i egnet hjem eller institution, når

1) den dømte har behov for særlig behandling eller pleje, som i væsentlig grad kan tilgodeses i den pågældende institution m.v.,

2) der på grund af den dømtes alder, helbredstilstand eller andre særlige omstændigheder er særlige grunde til ikke at anbringe eller beholde den dømte i fængsel eller arresthus og

3) afgørende hensyn til retshåndhævelsen ikke taler imod anbringelse uden for fængsel og arresthus.

Stk. 2. Dømte, der er under 18 år, anbringes i institution m.v. som omhandlet i stk. 1, medmindre afgørende hensyn til retshåndhævelsen taler imod anbringelse uden for fængsel og arresthus.

Stk. 3. Anbringelse betinges af, at den dømte ikke begår strafbart forhold. Anbringelse kan endvidere betinges af, at den dømte i øvrigt overholder fastsatte vilkår, herunder undergiver sig tilsyn af kriminalforsorgen.

Stk. 4. Såfremt den dømte ikke overholder de vilkår, der er fastsat for anbringelsen, eller nye oplysninger tilvejebringes, hvorefter den dømte, før tilladelsen blev givet, havde begået strafbart forhold, kan den pågældende tilbageføres eller overføres til fængsel eller arresthus.

Stk. 5. Justitsministeren fastsætter regler om anbringelse af dømte i institution m.v. uden for fængsel eller arresthus.

Bilag 3: Interviewguide til interview med Karen

A: Egen tilknytning til pensionen

B: Engelsborgs formål og vision

- Hvad er det der gør at arbejdet på Engelsborg giver mening?
- Hvad vil du gerne have, at beboerne lærer, mens de er her?

Disciplin/rammer:
1. Hvordan opfatter du forholdet mellem regler og frihed her på pensionen?
2. Hvordan ser du helst at beboerne opfører sig, mens de er på pensionen?
3. Hvad sker der typisk, hvis én af beboerne overtræder pensionens regler? (eftergivenhed vs. opretholdelse af orden)
5. Hvad er formålet med arbejdspligten/det obligatoriske arbejde?
Selvledelse:
9. Er der nogen særlige områder du gerne vil have, at beboerne arbejder med? (deres tanker, forestillinger, adfærd, forhold til sig selv)
10. Hvad er i dine øjne det bedste argument for, at beboerne bør arbejde med sig selv?
11. Hvordan hjælper I beboerne, så det bliver muligt for dem at klare sig efter afsoning?
14. Hvad skal der til for at man som beboer får en god udtalelse med herfra?
Modstand:
15. Hvordan oplevede du mødet med JESPER?
16. Hvorfor tror du at JESPER reagerer, som han gør på at være her?
17. Er hans tilfælde unikt eller har I haft flere som ham?
18. Oplever du, at nogle af beboerne holder sig meget for sig selv?
19. Gør I noget for at trænge ind til dem?
Myndiggørelse:
20. Hvad tror du beboerne får ud af at være på pensionen? Hvad er det man kan lære her?
22. Hvordan tror du opholdet på pensionen hjælper beboerne til at håndtere deres eget liv?
24. Hvad sætter opholdet typisk beboerne i stand til at gøre i dine øjne?
25. Ser I en positiv udvikling i de indsattes evne til at indgå i relationer? Eksempler?
26. Er din fornemmelse, at beboerne efter opholdet her er bedre rustet til at indgå i fællesskaber med andre?

Tillægsspø:

27. Hvilke ord vil du sætte på jeres overordnede tilgang her i huset?

28. Hvad betyder 'ansvarlighed' i din forståelse?

29. Hvad betyder 'myndiggørelse' i dine øjne? Er det et ord, I vil bruge om jeres tilgang her på stedet?

Bilag 4: Interviewguide til interview med Louise

Indledning:

A: Egen tilknytning til pension og Familiehus

B: Arbejdsfelt og metoder

C: Familiehusets historie

D: Familiehusets vision/formål:

- Hvad var det for nogle argumenter, der overbeviste Kriminalforsorgen om, at et Familiehus var en god idé?
- Hvad er det I gerne vil lære beboerne?
- Hvad er det der gør, at arbejdet i Familiehuset giver mening?

Disciplin/rammer:
1. Er der bestemte regler i Familiehuset, man skal følge som beboer?
3. Hvordan sørger I for at eventuelle regler bliver overholdt?
5. Hvad er i dine øjne formålet med de obligatoriske aktiviteter i Familiehuset? Hvad kan beboerne lære af at deltage i de fælles aktiviteter?
Selvledelse:
9. Er der nogen særlige områder I gerne vil have, at beboerne arbejder med? (deres tanker, forestillinger, adfærd, forhold til sig selv)
10. Hvad er i dine øjne det bedste argument for, at beboerne bør arbejde med sig selv?
11. Er der bestemte selvhjælpsteknikker og tænkemåder du arbejder på at lære beboerne? (tæl til ti, tænk før du taler)
12. Hvordan arbejder du med lære beboerne nyt?
13. Hvad skal der til for at man som beboer kan få en positiv udtalelse med fra Familiehuset?
Modstand:

15. Oplever du ofte uoverensstemmelser med beboerne? Har du eksempler på uenighed mellem beboerne og personale?

17. Hvordan viser beboerne deres eventuelle utilfredshed? Eksempler?

19. Hvad gør I for at nå ind til beboere, som holder sig meget for sig selv eller ikke ønsker at deltage i de fælles aktiviteter?

Myndiggørelse:

20. Hvad tror du beboerne får ud af at være i Familiehuset? Hvad er det de lærer her?

21. Lykkes det at skabe en udvikling for de familier, der bor her?

22. Hvordan tror du opholdet på pensionen kan hjælpe beboerne med at håndtere deres eget liv efterfølgende?

23. Oplever du, at beboerne kommer til at tro mere på sig selv her? Hvordan kan man se det i praksis?

24. Hvilke handlinger sætter beboernes ophold på pensionen dem i stand til at gøre, som de ikke var i stand til før?

25. Ser du en positiv udvikling i beboernes evner til at indgå i relationer? Eksempler?

26. Har du en fornemmelse af, om beboerne bliver en del af positive fællesskaber efter opholdet?

Tillægsspørg:

27. Hvilke ord vil du sætte på jeres overordnede tilgang her i huset?

28. Hvad betyder "ansvarlighed" i din forståelse?

29. Hvad betyder "myndiggørelse" i dine øjne? Er det et ord I anvender her?

Bilag 5: Interviewguide til interview med indsatte i Familiehuset

A: Introduktion til interview og anonymitet

- Antal spørgsmål
- Navn ændres
- Ingen information til personalet

B: Opholdets længde

- ankomst og slutdato?

C: Syn på Familiehuset

- hvad synes du om at afsone i Familiehuset?

Regler:
1. Hvordan oplever du, at personalet gerne vil have at man opfører sig?
3. Hvordan oplever du at personalet sørger for at reglerne her på stedet bliver overholdt?
4. Hvordan kan personalet kontrollere jer beboere?
5. Hvilke aktiviteter skal man være med til i Familiehuset? Hvad tror du ideen er med de obligatoriske aktiviteter er?
6. Hvad synes du man kan lære af aktiviteterne?
7. Hvad tror du personalet skriver om dig i den udtalelse, de laver?
Selvledelse:
9. Er der noget du fornemmer, at personalet gerne vil have at du skal arbejde med? (eks: forhold til dig selv, forholdet til dine børn, meninger)
10. Er der områder, hvor du gerne selv vil udvikle dig?
11. Hvad giver dig grund til at ville arbejde med dig selv?
12. Hvorfor tror du at personalet gerne vil have at du arbejder med dig selv? (pga. børn, kriminalitet, et normalt liv?)
13. Er der bestemte måder man kan gøre tingene på, som personalet synes er fornuftige? (eks: Tænk før du taler! Bestemte måder at opdrage på)
14. Har du en oplevelse af at personalet blander sig i din opdragelse af dine børn? Har du nogen eksempler?
15. Hvad tror du personalet synes du bør gøre for at udvikle dig?
16. Hvad mener personalet man skal vide noget om for at man kan klare sig godt i samfundet? (eks: viden om børn, forældreskab, job, læsning og skrivning)

17. Hvordan tror du personalet tænker at "den gode beboer" er? (eks: mådeholden, selvbeher-
sket, rolig, ufølsom overfor impulser)

18. Hvilken slags opførsel kan personalet godt li'?

Modstand:

20. Hvad gør du, hvis du er uenig med personalet? Hvem taler du med?

24. Hvad gør du, hvis du ikke kan holde ud at være her?

25. Hvordan kan man slippe for at skulle høre på personalet eller de andre beboere?

Myndiggørelse:

26. Synes du, at du har lært noget her på pensionen? Hvad synes du, at du eventuelt har lært?

28. Synes du at opholdet på pensionen har gjort det nemmere for dig at håndtere dit liv/dine
problemer? Har du eksempler?

29. Siger du din mening, hvis du er uenig i, hvad der foregår?

31. Hvad ville du gøre, hvis du nu var utilfreds med måden samfundet fungerede på? (skrive en
kronik, kontakte politiker, lave hærværk)

33. Har du fået det nemmere eller vanskeligere med dine nærmeste efter at du er kommet på
pensionen?

34. Er du med i nogen sportsklub eller lignende?

35. Har du nogen du opfatter som venner på pensionen? Har du venner du ser udenfor pensio-
nen?

36. Ville du anbefale andre at afsone på pension Engelsborg?